

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Острозька академія»
Факультет міжнародних відносин
Кафедра міжнародних відносин

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня магістра
на тему: «**СЕРЕДЗЕМНОМОРСЬКА ПОЛІТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО
СОЮЗУ**»

Виконав студент VI курсу, групи ММв-2
спеціальності 8.03020101 «Міжнародні відносини»
Панащук Андрій Юрійович

Керівник: доцент, кандидат історичних
наук Корнійчук Л.В.

Рецензент: _____

Допущено до захисту рішенням кафедри від “ ____ ” _____ 2015
р. (Протокол № ____)

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	3
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ВИТОКИ ЗАЦІКАВЛЕННЯ ЄС СЕРЕДЗЕМНОМОРСЬКИМ РЕГІОНОМ.....	9
РОЗДІЛ 2. ДОГОВІРНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ФУНКЦІОНУВАННЯ СЕРЕДЗЕМНОМОРСЬКОЇ ПОЛІТИКИ ЄС.....	28
2.1. Барселонський процес як інструмент реалізації Нової середземноморської стратегії ЄС.....	28
2.2. Співробітництво ЄС з країнами середземноморського регіону в рамках Європейської політики сусідства та “Союзу для Середземномор’я”.....	38
РОЗДІЛ 3. ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ЄВРО-СЕРЕДЗЕМНОМОРСЬКОГО ПАРТНЕРСТВА.....	49
3.1. Політична та безпекова складові співпраці.....	49
3.2. Партнерство в економічній сфері та енергетиці.....	54
3.3. Соціально-культурний вимір співробітництва.....	62
РОЗДІЛ 4. ДІЯЛЬНІСТЬ ЄС В НАПРЯМКУ ВИРІШЕННЯ КОНФЛІКТІВ НА БЛИЗЬКОМУ СХОДІ.....	68
4.1. ЄС і арабо-ізраїльський конфлікт.....	68
4.2. Позиція ЄС щодо війни в Сирії.....	78
ВИСНОВКИ.....	87
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	90
ДОДАТКИ.....	105

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ЄЕС – Європейська економічна спільнота

ЄІБ – Європейський інвестиційний банк

ЄПС – Європейська політика сусідства

СЗБП – Спільна зовнішня та безпекова політика

ВСТУП

Актуальність та доцільність теми. Сьогоднішня глобальна військово-політична, соціально-економічна та демографічна ситуація в світі, яка в силу зростання напруженості в цілому ряді регіонів, змушує європейських держав наполегливо захищати, насамперед, власні національні інтереси, в тому числі зберігати своє значення ключового гравця з низки міжнародних питань. Громадянська війна в Сирії, яка перетворила цю країну в “розсадник” світового тероризму, насильства і злочинності, та міграційна криза в Європі є на даному етапі першочерговими проблемами, що стоять перед ЄС в його середземноморській політиці. Хоча після військового втручання Росії в сирійський конфлікт і загострення її відносин з Туреччиною увесь цей спектр проблем чи не вперше після закінчення “холодної війни” набирає глобального характеру.

Політика країн ЄС до середземноморських сусідів у зв’язку з невинними потоками нелегальних мігрантів, що прибувають із зон конфліктів на Близькому Сході та Північній Африці, стрімко почала змінюватись. Зумовлено це тим, що сьогоднішню кризу називають найсерйознішою з часів Другої світової війни.

Відповідний стан речей вкрай негативно впливає на зростання рівня безробіття, формування негативного іміджу і зовнішньої політики окремих країн ЄС, а також зменшення зацікавленості до них з боку іноземних інвесторів. Про важливість міграційного фактору в політиці ЄС щодо своїх південних сусідів свідчать запровадження низкою країн-членів (зокрема, Францією, Німеччиною, Швецією та ін. країнами) тимчасових обмежень на кордонах, більше того Євросоюз здатний піти на тимчасове призупинення дії Шенгенської угоди, про що було заявлено на початку грудня 2015 р.

У контексті вищезазначеного аналіз політики ЄС щодо країн Середземномор’я є вкрай важливим. Необхідність вивчення цієї

проблематики, що визначає актуальність даної теми, насамперед зумовлена нинішнім загостренням міжнародної ситуації навколо країн цього регіону, що в свою чергу наштовхує до потреби з'ясування місця і значення середземноморських держав в політиці Євросоюзу.

Аналіз стану наукової розробки теми. Актуалізована нами тема сьогодні дедалі більше привертає увагу науковців. А у зв'язку з регіональним конфліктом на Близькому Сході, що безперечно має глобальний вимір, ця проблематика є вкрай важливою для державних, політичних і громадських діячів з різних країн світу. Щодо вітчизняних дослідників слід зауважити, що у своїх працях вони відображають основні напрямки та правові форми співпраці ЄС з країнами Середземномор'я в євроінтеграційному контексті (Аднан А.Х., Батченко Л.В., Сидорук Т.В.). Також значне місце серед доробку українських науковців займає питання висвітлення стратегії європейських держав щодо мирного врегулювання арабо-ізраїльського конфлікту (Магда Є., Захарченко А.М., Швед В.О., Волович О.О.).

В працях російських науковців, в свою чергу, можна відслідкувати дещо розрізнений підхід до вивчення середземноморської політики ЄС в цілому. Зокрема, предметом дослідження Карєвої Д.О. стала політика Франції щодо середземноморського регіону наприкінці ХХ–початку ХХІ ст. Це дає можливість детальніше прослідкувати на прикладі конкретної країни еволюцію європейсько-середземноморського партнерства. Робота наступної дослідниці – Маслової Е.А. – на прикладі італійсько-лівійських відносин також дозволяє з'ясувати особливий характер взаємовідносин між цими двома державами з акцентом на сучасний період, яких поєднує колоніальне минуле.

Щодо польських дослідників, доробок яких став важливим доповненням наявної опублікованої бази з цієї проблематики, зауважимо, що значна їх частина зосереджує свою увагу головним чином на проблемі безпеки в регіоні Середземного моря (Копчинська А., Пашимес С., Недзеля С., Свенца Й.). Окремо варто зазначити про праці професора Зайонц Ю.,

оскільки на їх сторінках висвітлюється і аналізується увесь спектр зінституціоналізованих форм співпраці і програм Європейського Союзу щодо середземноморського регіону.

Таким чином, позитивно оцінюючи внесок вищезгаданих дослідників, питання вивчення напрямків і вимірів євро-середземноморської співпраці, особливо на сучасному етапі, набуває виняткової актуальності.

Метою дослідження є аналіз політики Європейського Союзу в басейні Середземномор'я. Поставлена мета визначила необхідність вирішення наступних завдань:

- охарактеризувати причини і витoki зацікавленості країн ЄС середземноморським регіоном;
- висвітлити інституційно-правові механізми регламентації євро-середземноморського партнерства;
- визначити рівень, проблеми і перспективи політико-безпекового, економічного, енергетичного та соціально-культурного співробітництва;
- показати вагомість та перспективність діяльності Євросоюзу в напрямку розв'язання конфліктів в близькосхідному регіоні.

Об'єктом дослідження є євро-середземноморські відносини.

Предметом дослідження є політика Європейського Союзу щодо країн північноафриканського та близькосхідного регіонів.

Хронологічні рамки дослідження включають період з 1992 по 2015 рр. Нижня межа визначається проголошенням Маастрихським договором Нової середземноморської політики, яка заклала фундамент сучасної стратегії ЄС щодо своїх південних сусідів. Верхня межа визначається здійсненням останніх зовнішньополітичних дій ЄС щодо країн Середземномор'я. Слід зазначити, що при з'ясуванні окремих питань, зокрема таких як висвітлення питання еволюції становлення взаємовідносин між народами країн Заходу та регіону Середземномор'я враховувались відносини між сторонами з стародавнього періоду.

Джерельна база дослідження. Важливими для огляду даної проблематики стали: Комюніке Європейської комісії про ЄПС від 2004 р., в якому висвітлено стратегічні орієнтири європейського механізму сусідства для ширшого транснаціонального співробітництва; Висновки Європейської Ради щодо ситуації в Сирії від 2011 р., 2013–2015 рр., якими було схвалено запровадження ЄС низки обмежувальних заходів щодо даної країни та її лідерів; Спільна декларація Паризького саміту 2008 р., згідно з якою остаточно було створено міжнародну структуру, покликану об'єднати Євросоюз та держави, що мають вихід до Середземного моря.

В ході дослідження застосовано такі **методи**, як:

- хронологічний метод (застосовувався під час вивчення еволюції середземноморської політики ЄС);
- метод аналізу та синтезу (застосовувався в процесі виявлення узгоджених зовнішньополітичних дій країн-членів ЄС на міжнародній арені щодо подій в близькосхідному та північноафриканському регіонах);
- метод синхронізації (застосовувався під час розгляду результатів співпраці ЄС з кожним з середземноморських партнерів окремо в економічній, енергетичній, соціальній та ін. сферах);
- порівняльний (застосовувався в процесі виявлення диференційованого підходу до середземноморських партнерів з боку ЄС).

Практичне значення результатів дослідження полягає в можливості їхнього використання при підготовці до семінарських занять з курсів, що розглядають основні тенденції інтеграційних процесів, які стали важливим елементом становлення та розбудови глобалізованого світу. Також результати дослідження можуть бути використані при підготовці узагальнюючих робіт з вивчення проблеми розвитку відносин країн європейського регіону з південними сусідами наприкінці ХХ–початку ХХІ ст.

Практична апробація. Дослідження у сфері середземноморської політики країн Євросоюзу були висвітлені на Науковому блозі Національного

університету “Острозька академія” у статті “Участь Іспанії у формуванні середземноморської політики ЄС”.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в даній роботі детально проаналізовано тенденції і головні напрями політики ЄС щодо країн Південного та Східного Середземномор’я, які сьогодні опинились у вкрай дестабілізаційній ситуації. У дослідженні також охарактеризовано основні політико-правові засади багатостороннього формату співпраці ЄС з південними сусідами; визначено проблеми, що не дозволяють вивести на новий рівень усю середземноморську політику ЄС.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, дев’яти підрозділів, висновків, списку використаних джерел та літератури. У вступі обґрунтовується актуальність теми дипломної роботи, визначаються мета, завдання, об’єкт, предмет та джерельна база дослідження. Основна частина складається з таких розділів, як: Розділ 1: Витоки зацікавлення ЄС середземноморським регіоном; Розділ 2: Договірні-правовий механізм функціонування середземноморської політики ЄС; Розділ 3: Імплементация Євро-Середземноморського партнерства; Розділ 4: Діяльність ЄС в напрямку вирішення конфліктів на Близькому Сході.

У висновках сформульовано основні результати дослідження.

РОЗДІЛ 1

ВИТОКИ ЗАЦІКАВЛЕННЯ ЄС СЕРЕДЗЕМНОМОРСЬКИМ РЕГІОНОМ

Взаємовідносини європейських країн з країнами середземноморського регіону мають довгу і складну історію. Уперше народи західного Середземномор'я увійшли до складу однієї держави – Римської імперії – ще у II ст. до н.е. Перемога у Пунічних війнах перетворила Рим на найсильнішу державу середземноморського світу тієї епохи¹. На нових загарбаних територіях римляни встановили спільну систему управління, що в певній мірі сприяло налагодженню культурних і економічних зв'язків між різними провінціями імперії, розвитку ремесел, сільського господарства й торгівлі. У результаті території сучасних Італії, Греції, Іспанії, Франції, Туреччини, Румунії, Угорщини, частини Німеччини, Лівії, Сирії, Єгипту, Йорданії, Ізраїлю та Тунезії до 395 р. мали спільну економічну, адміністративну і правову системи управління².

На цьому ж зрізі історії одним з ключових аспектів питання еволюції становлення взаємовідносин між народами країн Заходу та регіону Середземномор'я, особливо східної його частини, є процес християнізації Європи. Вагоме значення також має пов'язане з ним паломництво до святинь в Палестині та країн Близького Сходу. У християнстві паломництво на Святу Землю належить до періоду IV ст. (у 325 р. свята Олена, мати імператора Костянтина Великого, здійснила подорож до Єрусалима. Відтоді ідея паломництва настільки поширилася, що церква наприкінці IV ст. змушена була обмежувати такі подорожі, але потім це визнано богоугодною справою і

¹ История Древнего Рима: учебник / под. ред. В.И. Кузищина. – 2-е изд., перераб. и доп. – М., 1982. – С. 89.

² Zając J. Polityka Unii Europejskiej w regionie śródziemnomorskim / J. Zając. – Wyd. 2. – Toruń, 2004. – S. 19.

всіляко заохочувалося¹). У містах і при монастирях для паломників будувалися спеціальні притулки, складались путівники. Так, ще у V ст. був складений “дорожник” з описом маршруту від Галлії до річки Йордан².

Дещо пізніше, у VII–VIII ст., перебіг історичних подій у світі продовжував мати здебільшого завойовницький характер. Розвивався він у напрямку експансії арабів-мусульман на європейський континент. Останні змогли утвердитись на території Піренейського півострова, який упродовж наступних восьми століть став епіцентром насилля та кривавих воєн між арабськими правителями та місцевим християнським населенням. Однак поступово почав налагоджуватись діалог, який був необхідний в умовах співіснування різних народів. Арабська влада дозволяла населенню зберігати власну релігію, мову, свята, мати свої школи, суддів. Поряд із мечетями будували церкви та синагоги. Слід також підкреслити, що присутність арабів на півострові, окрім мобілізуючого чинника для місцевого населення, відіграла чи не ключову роль в усвідомленні себе європейським народом із власними традиціями та цінностями³.

Панування арабів-мусульман у Європі здійснило значний вплив на її культуру. Захоплена Іспанія стала джерелом поширення в європейські країни наукових знань. У Кордові – столиці держави арабів на території сучасних Іспанії та Португалії – знаходилися величезна бібліотека та університет. Бібліотеками славились багато інших міст країни. Вищі школи в арабській Іспанії були одними з перших в Європі. Значний підйом переживали науки: медицина, математика, географія. Через Кордовський халіфат європейці познайомилися (в перекладах) з працями арабських вчених з математики,

¹ Божко Л. Д. Паломництво як соціальна практика мобільності та складова сучасного туризму / Л. Д. Божко // *Культура України*. – 2014. – Вип. 46. – С. 174.

² Сокол Т.Г. *Основи туристичної діяльності: підручник* / за заг. ред. д-ра пед. наук, проф. Орлова В.Ф. – К.: Грамота, 2006. – С. 9.

³ Рубанова Г. Л. Арабо-мусульманська культура у контексті іспанського середньовіччя / Г. Л. Рубанова // *Вісник Львівського університету. Серія : Іноземні мови*. – 2012. – Вип. 20(2). – С. 89.

астрономії, географії, фізики, алхімії, медицини, анатомії, зоології, філософії¹.

Культурне зростання Піренеїв супроводжувалось й з його економічним піднесенням. Із часом півострів перетворився на важливіший центр торгівельних зв'язків між країнами Європи й мусульманськими володіннями Північної Африки, Близького і Середнього Сходу². Арабська Іспанія володіла сильним флотом, що сприяло жвавій торгівлі міст з Африкою, Італією, Візантією і Левантом; сухопутна торгівля велася з Південною Францією і Ломбардією. Іспанські товари досягали Індії та Середньої Азії. Також араби Іспанії, зберігши зв'язки з більш високорозвиненими країнами Сходу, збагатили її сільське господарство. Вони ввели ряд нових культур: рис, цукровий очерет, фінікові пальми, гранатове дерево, шовковицю. При арабах розширилась система зрошувальних каналів, що багато в чому сприяло піднесенню землеробства, процвітанню виноградарству і виноробству³. Таким чином, міжцивілізаційний діалог та співпраця арабського світу з християнами перетворили Іспанію на найбагатшу країну Європи в XI–XIII ст. Водночас можна ствердити, що відповідна форма підкорення арабами частини Європи стала надійним фундаментом для подальшого зближення і взаємодії двох цивілізацій.

Проте специфіку європейсько-арабських відносин в зазначений період аж ніяк не можна обмежувати до суто приязних. На початку XI ст. вже згадуваний паломницький рух став основою воєнних експедицій християн-католиків на Схід, відомих як хрестові походи. Офіційно метою цих походів було звільнення Святої землі від невірних—мусульман, які захопили Єрусалим ще у VII ст. Але основним рушійним мотивом було бажання європейців закріпитися у цьому багатому регіоні. І хоча ці походи мали завойовницький, часто й грабіжницький характер, завдяки їм спосіб життя

¹ Сказкин С.Д. История средних веков /С.Д. Сказкин. – Изд. 2-е, перераб. – М., 1977. – Т. 1. – С. 339-340.

² Крюков В. Г. Відображення міжетнічних відносин на Піренейському півострові в арабській географічній писемній традиції IX – X століть / В. Г. Крюков // Наука. Релігія. Суспільство. – 2013. – № 4. – С. 28.

³ Сказкин С.Д. История средних веков. – С. 340.

європейців став більш динамічним. Європа вкотре збагатилась науковими й культурними досягненнями Сходу¹.

При цьому також слід зазначити, що двохсотрічне панування європейських лицарів на території Близького Сходу супроводжувалось вкрай негативними феноменами. Зокрема, вибухом релігійного фанатизму, погромом євреїв, на жаль, не останнім в європейській історії, а також різаниною християнського та мусульманського населення. Це була дуже висока ціна, оскільки викликала подібну реакцію у мусульман: спалахнула священна війна (джихад) із супутніми їй явищами фанатизму та звірства². Це був чи не найтрагічніший епізод в історії взаємодії Заходу зі Сходом.

Складний характер відносин Європи з народами Середземномор'я продовжував спостерігатись з виникненням і піднесенням Османської імперії. Як відомо, остання була грозою усієї Європи впродовж XIV–XVII ст. Після захоплення в 1453 р. турками-османами Константинополя було ліквідовано незалежність Сербії, завойовано Боснію, Герцеговину, Грецію, встановлено владу султана над дунайськими князівствами – Молдавією і Валахією, над Кримським ханством, підпорядковано майже всю Анатолію³. Загалом державна могутність та військова сила Османської імперії дозволила їй завоювати землі на азійському, африканському та європейському континентах⁴. Османська експансія в Європі, яка практично зупинилась після чергової спроби підкорення Відня в 1683 р., сприяла перебиранню європейським простором численних східних звичаїв та традицій. Зокрема, серед вагомих військових трофеїв османів, що потрапили тоді до рук європейських вояків, була кава. Саме Відень став першим європейським містом, де почали працювати кав'ярні.

¹ Сокол Т.Г. Основи туристичної діяльності. – С. 9.

² Bartoszewski J. Wyprawy krzyżowe. Między chlubą a potępieniem / J. Bartoszewski. – Lublin, 2009. – S. 68.

³ Киреев Н.Г. История Турции XX век / Н.Г. Киреев. – Москва, 2007. – С. 9.

⁴ В Африці туркам належали Єгипет, Тріполі, Туніс, Алжир, а також узбережжя Червоного моря. (Див. Новая история колониальных и зависимых стран / под. ред. Ростовский С.Н., Рейснер И.М., Кара-Мурза Г.С. и др. – М., 1940. – Т. 1. – С. 93.).

Контакти Османської імперії з Європою не обмежувались військовим характером. Завдяки системі міждержавних договорів, в тому числі низки торговельно-економічних угод, османська влада сформувала особливу форму угод з європейськими партнерами, яка пізніше отримала назву “капітуляцій”. Перша подібна угода, яка надавала односторонні пільгові умови іноземним торговцям, була підписана з Францією ще у 1569 р. Ці угоди надавалися султаном, який дбав про стабільне функціонування внутрішнього ринку імперії¹. Пізніше у ХІХ ст. розпочалась т.зв. європеїзація османів. Турки захоплювались європейською освітою і наукою. Це, в свою чергу, стимулювало відкриття в Стамбулі у 1826 р. першого світського Військово-медичного училища, а через рік – хірургічної і терапевтичної шкіл. Навчання відбувалось французькою мовою викладачами з Франції. Стала також виходити й франкомовна урядова газета – “Le Moniteur Ottoman”. Поступово в побут турків входили елементи європейського побуту². Процес реформування Османської держави на європейський лад відіграв фундаментальне значення в оновленні її політичних і соціальних структур, що заклали основи побудови майбутньої Турецької держави.

Окрім мусульманських країн Східного Середземномор'я, країни Північної Африки, які культурно й політично тяжіли до Османської імперії, також знаходились у сфері інтересів європейських держав. Однак в порівнянні зі Сходом Африка довгий час була менш привабливим континентом для них, оскільки до Європи з неї постачались здебільшого слонові кістки та раби. Однак стратегічно вигідне географічне положення на південному узбережжі Середземного моря призвело до того, що Північна Африка перетворилась на одну з головних арен європейської експансії і гострого суперництва європейських держав. Як наслідок, у ХІХ ст. розпочалась т.зв. битва за Африку³.

¹ Ксьондзик, Н. М. Туреччина--Європа: історичні підстави політичного та економічного зближення / Н.М. Ксьондзик // Українська орієнталістика: збір. наук. пр./ І.В. Срібняк. – 2006. – № 1. – С.22-23.

² Киреев Н.Г. История Турции XX век. – С. 25.

³ Карева Д. О. Средиземноморская политика Франции в конце XX – начале XXI вв.: дис. канд. истор. наук. – М., 2015. – С. 48.

Найбільший інтерес проявляли Великобританія, Німеччина та Франція. Зокрема, прагнення останньої проникнути в північні райони Африки розпочались ще у другій половині XVIII ст. Тут слід зазначити, що військовим кампаніям передували мирні економічні зносини. З 60-х рр. XVI ст. французькі торговці Марселя встановили і розвинули торгівлю із північноафриканськими містами, особливо з Марокко, звідки до Франції ввозили цукор, шкіри, віск, фініки та ін.¹ Наприкінці XVIII ст. видатний французький полководець Наполеон Бонапарт здійснив грандіозне вторгнення в Єгипет, спроба завоювання якого тривала з 1798 по 1801 рр.²

Окрім Єгипту великий інтерес у французів викликав й Алжир, який був населений берберськими племенами, а в VII–XIV ст. сюди переселилися ще й араби. У XVI ст. Алжир був захоплений Османською імперією, але до кінця XVIII ст. він лише номінально перебував під владою Туреччини. Під час наполеонівських походів в Іран та Єгипет Алжир був головним постачальником товарів для його армії. Проте надалі в Наполеона з'явилися плани щодо його завоювання. І тільки поразки Бонапарта в Іспанії й у Росії врятували в той час Алжир від французького панування³.

Наприкінці 1830-х рр. прагнення до завоювання Алжиру у Франції ще більш посилились. Формальним приводом до початку воєнних дій в Алжирі слугувала боротьба проти піратства, яке було реальною загрозою для торговельного судноплавства в Середземному морі. У 1830 р. до алжирських берегів відправилась 37-тисячна експедиція на чолі з французьким воєнним

¹ Скрипник О. Колоніальна експансія Франції в країни північної Африки у XVII – XIX ст. / Олена Скрипник // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / За заг. ред. проф. І.С. Зуляка. У двох частинах. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2013. – Вип.2. – Ч. 2. – С. 152.

² Особливістю цього походу було те, що серед 54 тис. французьких солдатів та матросів знаходилось близько 150 вчених – науковців, інженерів, в чій обов'язки входило оволодіти не єгипетською землею, а її культурою та історією. Вінцем їхніх плідних наукових розвідок було опублікування у 1809 р. книги “Описи Єгипту” (Description de l'Égypte). Через 19 років з'явилося доукомплектоване 23-томне видання, в яких розкривалася сутність єгипетської культури з усіх можливих точок зору (Див. дет. The Napoleonic Invasion of Egypt [Electronic resource]. – Mode of access: <http://napoleon.lindahall.org/learn.shtml>. – Title from the screen.).

³ Скрипник О. Колоніальна експансія Франції в країни північної Африки у XVII – XIX ст. – С. 152.

міністром. В результаті через чотири роки король Луї-Філіп оголосив про приєднання Алжиру до Франції¹.

Наступними колоніальними здобутками французького уряду й армії в Північній Африці стали Туніс та Марокко. Розцінюючи Туніс як своє майбутнє володіння, Франція не раз намагалася приєднати його військовим шляхом до своїх колоній. Але пряме захоплення території Тунісу, цілком можливе з військової точки зору, неминуче натрапляло на опір Великобританії, а потім і Італії. Доля Тунісу практично була вирішена на завершальній стадії Берлінського конгресу 1878 р., коли Великобританія та Німеччина неофіційно, але недвозначно виразили Франції згоду на свободу дій в цій країні. Що ж до Марокко, то у 1911 р. внаслідок другої марокканської кризи Франція та Іспанія поділили його територію зі значною перевагою на користь Франції². Крім цього, під мандатом Франції після Першої світової війни і розпаду Османської імперії перебували близькосхідні країни – Ліван та Сирія.

До британських колоніальних володінь в Африці і близькосхідному регіоні входили: Єгипет, територія Палестини, Трансйорданія та Ірак³. Слід також зазначити, що у 1912 р. від Італійського королівства в колоніальній залежності почала знаходитись Лівія. Остаточо у статус колонії вона була перетворена у 1934 р., об'єднуючи Кіренаїку, Тріполітанію і Феццан⁴.

Колоніальне панування перетворило загарбані території на ринок дешевої промислової сировини і продовольства для розвинених країн, а також позбавило метрополії необхідності конкуренції на зовнішньому ринку. Із колоній викачувались різні багатства, відбувався їх грабунок, який проходив під виглядом т. зв. вільної торгівлі. Але за своєю руйнівною силою та соціальними наслідками такий метод експлуатації перевершував все, що

¹ Ланда Р.Г. История Алжира. XX век / Р.Г. Ланда. – М., 1999. – С. 11-12.

² Скрипник О. Колоніальна експансія Франції в країни північної Африки у XVII – XIX ст. – С. 154–156.

³ Zając J. Polityka Unii Europejskiej w regionie śródziemnomorskim. – S. 20-21.

⁴ Маслова Е.А. Италия – Ливия: сложности взаимоотношений и перспективы сотрудничества / Е.А. Маслова // Научный диалог. – 2012. – № 4. – С. 86.

практикувалося досі. І політично, й економічно іноземним загарбникам було більш вигідно зберігати відсталі форми господарства, застосовувати феодальні методи для видобування сировини. Іноземні капіталісти прагнули законсервувати старі форми експлуатації, перешкоджаючи розвитку промисловості і взагалі виробничих сил в країнах, які стали жертвами їх жадібності¹.

У результаті, експлуатуючи людські й природні ресурси Африки, капіталізм захоплював в орбіту свого впливу світ. Він усіма засобами гальмував економічний, соціальний, культурний і політичний розвиток захоплених колоній. А це означає, що у спадок афро-азійським країнам діставались найсерйозніші не лише соціально-економічні й політичні проблеми, а в тому числі й етнічні, від вирішення котрих значною мірою залежало їхнє майбутнє. Прикордонні суперечки, міждержавні й міжетнічні конфлікти, що забрали в останні десятиліття багато мільйонів життів у країнах “третього світу”, найчастіше сягають своїм корінням колоніального минулого².

Незважаючи на колоніальний тиск західних держав, народи Північної Африки чинили опір іноземному пануванню. У міжвоєнний період національно-визвольний рух набув найбільшого розмаху в цих країнах. Найвагоміших успіхів домоглися народи Алжиру, Марокко й особливо Єгипту. Останній, зокрема, у 1922 р. здобув незалежність. Усі ці рухи виникали внаслідок різкого погіршення становища народних мас і загострення внутрішніх протиріч. Народи піднімалися на боротьбу проти національного гніту, проти чужоземних поневолювачів і ставали одним з факторів розвитку національної самосвідомості. Здебільшого відсталі форми боротьби відображали й загальну відсталість цих країн від Європи. Поразка революційних рухів у відсталих країнах означала збереження їх відсталості, їх напівколоніального або колоніального становища.

¹ Новая история колониальных и зависимых стран / под. ред. Ростовский С.Н., Рейснер И.М., Кара-Мурза Г.С. и др. – М., 1940. – Т. 1. – С. 149-150.

² Головченко В., Кравчук О. Країнознавство: Азія, Африка, Латинська Америка, Австралія і Океанія: навчальний посібник. – К., 2006. – С. 5.

Варто й зазначити, що народні маси цих країн вперше вийшли на арену такої свідомої політичної боротьби. Революції і національно-визвольні рухи в колоніальних і залежних країнах внаслідок своєї слабкості, ізольованості та обмеженості не отримали вирішальної перемоги. Вони були лише напівперемогою¹.

Після закінчення Другої світової війни розпочався розпад колоніальної системи. У 1946 р. після виведення французьких військ фактично незалежними стали Сирія та Ліван. У цьому ж році незалежною стала Трансйорданія. Протягом 1950-х рр. здобули незалежність Лівія, Марокко, Туніс, Судан, у 1962 р. – Алжир². Однак, попри це новостворені незалежні держави з числа колоній так й не змогли одразу домогтися повної економічної і політичної незалежності. Наприклад, бідна природними ресурсами Лівія взамін на фінансове субсидіювання новоствореної країни змушена була зберігати тісний союз з Великобританією та дозволити розміщення на своїй території її військових баз. Згодом угоду про будівництво останніх уклали з Лівією й США, а з відкриттям нафтових родовищ на поч. 60-х рр. минулого століття майже $\frac{3}{4}$ території країни на вкрай пільгових умовах було віддано під концесії транснаціональним компаніям³.

Отож, як бачимо, післявоєнний лад у Європі започаткував цілком іншу модель її відносин з країнами Середземномор'я. Протягом перших десятиліть “холодної війни” європейці прагнули зберегти свій вплив та розширити шляхи співпраці з народами Середземноморського басейну.

Однак розвиток ситуації на його східному та південному узбережжях, а також в районі Перської затоки, в 50–70-х рр. ХХ ст. викликав глибоке занепокоєння західноєвропейських держав. До найважливіших загроз їхній

¹ Новая история колониальных и зависимых стран / под. ред. Ростовский С.Н. – С. 161, 413.

² Zając J. Polityka Unii Europejskiej w regionie śródziemnomorskim. – S. 21-23.

³ Головченко В., Кравчук О. Країнознавство. – С. 109-110.

безпеці належали: арабо-ізраїльський конфлікт, торгівля зброєю, міжнародний тероризм та нелегальна міграція¹.

Найбільшу небезпеку від 1948 р. почало створювати арабо-ізраїльське протистояння, яке досі залишається одним з найбільш “гарячих точок” не лише на Близькому Сході, а й загалом у світі². Цей конфлікт разом з супроводжуваним його процесом деколонізації спричинили виникнення та розвиток інших проблем, головним чином військового характеру. Мається на увазі неспинна тенденція до збільшення озброєння в країнах Середземномор’я, в тому числі розповсюдження зброї масового знищення в регіоні. Виробництво біологічної, хімічної, а також ядерної зброї та балістичних ракет свідчить про перехід країн південного і східного узбережжя Середземного моря до нового, якісного етапу гонки озброєнь³. Країни регіону Близького Сходу проводили мілітаризацію, яка не могла не перенестись у сусідні країни, зокрема: Єгипет, Сирію, Лівію, Ірак, Іран та інші. У зв’язку з цим західноєвропейські країни остерігались, що нестабільність із даного регіону може швидко поширитись й на їхні території.

Наступним викликом для країн-членів ЄС стало вагоме збільшення кількості терористичних акцій, до розмаху яких безпосередню причетність має також близькосхідний конфлікт. Зокрема, у другій половині 1980-х рр. свою діяльність в Палестині посилила ісламістська організація “Хамас”⁴. Остання відома тим, що має значний капітал, значні запаси зброї і широке підпілля, завдяки якому ісламісти легко організують маніфестації, страйки, теракти⁵.

¹ Zając J. Polityka Unii Europejskiej w regionie śródziemnomorskim. – S. 24; Stachurska-Szczesiak K. Wymiar południowy Europejskiej Polityki Sąsiedztwa – Unia dla Śródziemnomorza / K. Stachurska-Szczesiak // Europejska Polityka Sąsiedztwa, pod red. J. M. Fiszera. – Warszawa, 2012. – S. 205.

² Магда С. Позиція ЄС в урегулюванні арабо-ізраїльського конфлікту від початку XXI ст. / С. Магда // Міжнародні зв’язки України: наукові пошуки і знахідки / відп. ред. С. В. Віднянський. – 2010. – Вип. 19. – С. 155.

³ Zając J. Polityka Unii Europejskiej w regionie śródziemnomorskim. – S. 24.

⁴ ХАМАС визнаний терористичною організацією Ізраїлем, Канадою, США і Японією, а також заборонений в Йорданії та Єгипті. В Австралії та Великобританії терористичним визнають тільки військове крило ХАМАС. У грудні 2014 Європейський суд юстиції ухвалив рішення про виключення руху ХАМАС зі списку терористичних організацій. (Див. Хамас [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Хамас>. – Заголовок з екрану.)

⁵ Арабські країни після II світової війни [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ru.osvita.ua/vnz/reports/world_history/26645/. – Заголовок з екрану.

Один з найбільших терактів останніх десятиріч трапився у Єгипті у 1997 р. (район м. Луксор). Тоді екстремісти розстріляли близько 60 іноземців¹.

Найважчі наслідки піднесення ісламізму мало в Алжирі. З 1979 р. серед молоді розпочався рух “братів-мусульман”, який проповідував екстремізм, відмову від сучасного способу життя, суворе дотримання сур Корану і шаріату в побуті й поведінці. Від мітингів і демонстрацій вони, починаючи з 1980 р., перейшли до захоплення мечетей і створення власних “диких” мечетей, вимагали будівництво “ісламської держави. У 1992 р. між екстремістами та правлячою елітою розпочалась нещадна війна. Станом на літо 1996 р. у ній загинуло більше 50 тис. чол., серед яких були й сотні іноземців. Ісламісти проголосили своєю метою ліквідацію “всіх невірних на мусульманській землі”. За жорстокістю алжирський ісламський тероризм перевершував усі інші – вирізали цілі села, спалювали людей живцем, в тому числі жінок і дітей².

Непроста ситуація на Близькому Сході ускладнюється двояким підходом до проблеми тероризму в регіоні. З одного боку, арабські країни розуміють усю небезпеку та загрозу, що несе в собі тероризм, але з іншого боку, у світлі чергової ескалації арабо-ізраїльського конфлікту, постає питання: що саме вважати терористичними актами, а що діями визвольного опору проти експансіоністської політики Ізраїлю³.

Проблема тероризму отримала новий вимір та, очевидно, стала загрозою для всього людства після терактів 11 вересня 2001 р. в США. Ті шокуючі події викликали страх у всіх європейських країнах. Сьогодні тероризм – це головна загроза ХХІ ст., від якої важко захиститись. Свідченням цього, зокрема, був теракт, здійснений в редакції журналу Charlie Hebdo в Парижі у

¹ Терорист-смертник подорвался возле популярного туристического объекта в Египте [Електронний ресурс]. – 10.06.2015.– Режим доступа: <http://www.unian.net/world/1087720-terrorist-smertnik-podorvalsya-vozle-populyarnogo-turisticheskogo-obyekta-v-luksore-video-foto.html>. – Заголовок с екрана.

² Арабські країни після II світової війни [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://ru.osvita.ua/vnz/reports/world_history/26645/. – Заголовок з екрану.

³ Ігошина Ж.Б. Боротьба з міжнародним тероризмом на Близькому Сході: погляд із Ліги арабських держав / Ж.Б.Ігошина // Науковий вісник Одеського національного університету. – Серія: соціологія і політичні науки. – 2008. -Том 13, вип. 3. - С. 196.

січні 2015 р., відповідальність за який узяло на себе угруповання “Аль-Каїда на Аравійському півострові”¹.

На сучасному етапі не менше уваги політики західноєвропейських країн приділяють й проблемі міграції населення, яке прибуває з країн південного та східного узбережжя Середземного моря. Залишати місце проживання змушує їх складна економічна ситуація, а також відсутність перспектив розвитку, часто глибока політична дестабілізація в рідних країнах². Міграційні потоки з держав Північної Африки на європейський континент відрізняються високою інтенсивністю і мають постійну тенденцію до зростання. Згідно з даними ООН, загальна кількість офіційно зареєстрованих мігрантів з Північної Африки в Європі перевищує 7 млн. чоловік. Проте за оцінкою самих європейських держав, це число збільшується майже втричі і досягає 20 млн. чоловік³.

Відповідно до Маастрихтського договору, про еміграцію до країн ЄС, кожна з них має свою квоту. У той же час норми ЄС надають його учасникам велику свободу в способах оборони від мігрантів. Наприклад, Франція в цих умовах поставила метою депортувати щорічно по 20 тис. африканців. Одночасно висилають з країни, наприклад, студентів-іноземців, викритих в тому, що вони працюють не на півставки, як їм дозволено, а на повній. Усі європейські уряди намагаються розібратися й з фіктивними шлюбами, укладеними заради в'їзду в країну. Необхідно два роки спільного проживання у шлюбі для отримання громадянства. У 80-ті роки минулого століття іноземні громадяни, які вступили в шлюб з тими ж французами, могли отримати громадянство після 6 місяців спільного життя. Тепер же

¹ Аль-Каїда взяла на себе відповідальність за теракти у Франції [Електронний ресурс] // Дзеркало тижня. – 14.01.2015. – Режим доступу: http://dt.ua/WORLD/al-kayida-vzyala-na-sebe-vidpovidalnist-za-terakti-u-franciyi-161324_.html. – Заголовок з екрану.

² Zając J. Polityka Unii Europejskiej w regionie śródziemnomorskim. – S. 27.

³ Найчисленнішу групу мігрантів становлять турки та марокканці. Більшість легальних мігрантів з Північної Африки сконцентровано в 6 країнах ЄС: Франції, Іспанії, Італії, Нідерландах, Великобританії та Німеччині: На ці шість країн припадає близько 60 % усіх північноафриканських мігрантів. (Див. Господынько Н.Е. Экономические аспекты миграции из стран Северной Африки в государства ЕС: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. экон-х наук. – С. 10-11.); Immigration in the EU [Electronic resource]. – Mode of access: ec.europa.eu/.../migration-in-eu-infographic_en. – Title from the screen.

будь-яка дитина, що народилася від батьків-іноземців може отримати громадянство лише у віці від 16 до 21 р.¹.

У будь-якому разі після 20–30 рр. міграції іноземці стали невід’ємною частиною робочої сили у всій Західній Європі. І трудова міграція з країн Північної Африки є одним з необхідних умов формування та безперешкодного функціонування європейського ринку праці. Без неї країнам ЄС неможливо домогтися зниження витрат виробництва та підвищення конкурентоспроможності національних економік². Однак, з іншої сторони, наплив мігрантів створює для ЄС дві головні проблеми, які, власне, виходять із вищезазначеного: перша – як одночасно інтегрувати велику групу людей до цього ж європейського ринку праці, та друга – як в рамках цього сприймати суттєве зростання культурного та національного розмаїття³. Мігранти, які проживають на законних підставах на територіях даних країн, стають частиною населення ЄС і з плином часу набувають повноважень, які дозволяють їм активно долучатись до формування політичної картини у новій країні. Це може призвести до порушень внутрішнього порядку. Особливо у випадку, коли активнішу роль починають відігравати національні меншини щодо відмінностей у питаннях культури або релігії приймаючої країни⁴.

Таким чином, країни ЄС, усвідомлюючи усі ризики і загрози, пов’язані з проблематикою безпеки в середземноморському регіоні, у першій половині 90-х рр. минулого століття почали активно розвивати співпрацю з країнами Північної Африки і Близького Сходу. Важливим фактором, який впливав на політику ЄС щодо цих країн протягом останніх десятиліть, був кінець біполярності в міжнародних справах. Сфера інтересів тоді визначалась не

¹ Павлуцкая Э.Ф. Формирование североафриканской трудовой миграции / Э. Ф. Павлуцкая // Арабские страны Западной Азии и Северной Африки. – 1997. – Вып. 4. – С. 54.

² Господынько Н.Е. Экономические аспекты миграции из стран Северной Африки в государства ЕС: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. экон-х наук. – С. 10.

³ Zając J. Polityka Unii Europejskiej w regionie śródziemnomorskim. – S. 28.

⁴ Grabowska K., Matusiak S. Zwalczenie nielegalnej imigracji, jako przykład kooperacji Unii Europejskiej z partnerami w regionie Bliskiego Wschodu i Północnej Afryki [Electronic resource] / K. Grabowska, S. Matusiak // Materiały konferencji “Humanistyka na progu XXI wieku”. – Mode of access: <http://www.wydzfilhist.uni.lodz.pl/pub/1.pdf>. – Title from the screen.

тільки проблемами безпекового характеру, зокрема запобігання нелегальної міграції, а також ефективною допомогою Об'єднаної Європи середземноморському регіону в соціально-економічному розвитку, подоланні значних розбіжностей у рівні життя, забезпеченні сталого та стабільного розвитку цих країн¹.

Важливим стимулом для опрацювання означеної моделі взаємовідносин було й те, що ці країни після США та країн-членів Європейської асоціації вільної торгівлі² для ЄС були важливими торгівельними партнерами. Перш за все країни Північної Африки і Близького Сходу є пріоритетними ринками збуту для європейських експортерів³. Також відповідні тенденції спостерігаються й щодо самої Європи, яка є залежною від імпортованих енергоресурсів, зокрема алжирських та лівійських.

Розгортання активнішої економічної кооперації між європейськими та середземноморськими країнами передбачала закладання певної основи, бази, якою було укладання конкретних домовленостей. Зокрема, у 1964 р. набула чинності Угода про асоціацію ЄС з Туреччиною. У економічній сфері вона передбачала графік взаємної, але асиметричної лібералізації торгівлі на основі преференцій, наданих ЄС. Кінцевим результатом мало бути створення митного союзу⁴. Важливим елементом Угоди також були правила визначення походження промислових товарів (окремі протоколи) між ЄС і Туреччиною⁵.

Серед близькосхідних країн лідером, які підписали Угоду про співпрацю з ЄС, був Ізраїль. Угода була підписана у 1975 р. Вона передбачала створення

¹ Швед В.О. Близькосхідний регіон у сучасних стратегіях трансатлантичної спільноти / В.О. Швед. – Київ, 2006. – С. 87.

² Європейська асоціація вільної торгівлі – зона вільної торгівлі, створена 1960 р. країнами, які не увійшли до Євросоюзу: Ліхтенштейном, Швейцарією, Ісландією, Норвегією.

³ Zając J. Polityka Unii Europejskiej w regionie śródziemnomorskim. – S. 30.

⁴ Митний союз між ЄС та Туреччиною чинний із січня 1996 року (Див. Бураковський І., Мовчан В. Регіональні торговельні угоди за участю ЄС: уроки для України [Електронний ресурс] / І. Бураковський, В. Мовчан. – Режим доступу: <http://soskin.info/ea.php?pokazold=20050303&n=3-4&y=2005>. – Заголовок з екрану.); Bäcker A. The impact of the Barcelona Process on Trade and Foreign direct Investment / A. Bäcker A. // *European Economy. Occasional Papers*. – 2005. – № 17. – S. 25.

⁵ Окрім поступок у торгівлі, Угода про асоціацію містила положення про вільний рух послуг, платежів і капіталу в торговій та інвестиційній діяльності, а також вільне пересування робочої сили. У разі заснування чи здійснення операцій на території іншої сторони інвесторам мав надаватися не менш сприятливий, ніж для національних підприємств режим (Див. дет. Бураковський І., Мовчан В. Регіональні торговельні угоди за участю ЄС: уроки для України [Електронний ресурс] / І. Бураковський, В. Мовчан. – Режим доступу: <http://soskin.info/ea.php?pokazold=20050303&n=3-4&y=2005>. – Заголовок з екрану.).

зони вільної торгівлі для промислових товарів з взаємною лібералізацією. У цьому відношенні Угода відображала передовий розвиток економіки Ізраїлю і була більш наповненою, ніж Угоди про співпрацю з іншими середземноморськими країнами, які набули чинності у 1977–1978 рр.¹. Зокрема, були підписані Угоди з Єгиптом, Алжиром, Йорданією, Сирією та Ліваном². Дані Угоди про співпрацю включали низку торговельних преференцій, наданих ЄС. Через рік після підписання Угод були скасовані митні збори на промислові товари та кількісні обмеження, крім сільськогосподарської продукції та окремих текстильних виробів. Окрім того, встановлювались тарифні пільги на деякі види сільськогосподарської продукції. Натомість, ЄС отримав статус найбільшого сприяння³ (Most Favoured Nation). Однак середземноморські країни як і раніше мали право вводити нові мита або кількісні обмеження⁴.

Очевидними результатами підписаних домовленостей було те, що вищезазначені країни згодом стали найбільшими торговельними партнерами країн Європи. Зокрема, у 1998 р. європейська частка у структурі експорту Ізраїлю становила 30,9 %. Натомість 48,5 % його імпорту походило з ЄС. Для Єгипту ці дані становили 32 % і 42 % відповідно. 60 % експорту Сирії, у свою чергу, припадало на Європу, імпорт становив 31 %. До середземноморських країн ЄС експортує здебільшого продукцію металургії, машинобудування, а також хімічної промисловості. Імпортує, натомість, ряд важливих сировинних ресурсів. Зокрема, нафту, природний газ, боксити, фосфати і ртуть.

Найбільше значення для західноєвропейських держав безсумнівно відіграє імпорт енергетичних ресурсів. Згідно з даними, у 1972 р. Європа

¹ Bäckér A. The impact of the Barcelona Process on Trade and Foreign direct Investment. – S. 25.

² Бураковський І., Мовчан В. Регіональні торговельні угоди за участю ЄС: уроки для України [Електронний ресурс] / І. Бураковський, В. Мовчан. – Режим доступу: <http://soskin.info/ea.php?pokazold=20050303&n=3-4&y=2005>. – Заголовок з екрану.

³ Режим найбільшого сприяння у світовому співтоваристві зазвичай надається з метою збільшення обсягів взаємної торгівлі.

⁴ Bäckér A. The impact of the Barcelona Process on Trade and Foreign direct Investment. – S. 25-26.

спожила близько 700 млн. тонн нафти, з якої лише 20 млн. не були імпортовані¹.

Саме тоді, на початку 1970-х рр., коли 98 % потреб європейських країн в нафті забезпечувалось за рахунок імпорту, ситуація на світовому енергетичному ринку почала виходити з-під контролю та з економічної площини перейшла в сферу політичну. Однією з вагомих причин, що призвели до кардинальних змін в енергетичному секторі світової економіки, було чергове загострення близькосхідного конфлікту. Внаслідок розпочатої Єгиптом та Сирією війни проти Ізраїлю відбулась подія, що набула світового значення. Арабські країни-експортери нафти (ОАПЕК) ухвалили рішення про скорочення і наступному припинення поставок нафти в країни, які надають політичну, економічну або військову підтримку Ізраїлю. Це був перший випадок використання “нафтової зброї” в політичних цілях. Дії арабських експортерів нафти викликали страх західних країн перед нестачею нафти та призвели до багатомісячного депресивного стану їхніх економік².

Таким чином, ця криза стала свідченням залежності найрозвиненіших країн Заходу від постачання енергоресурсів з близькосхідних та північно-африканських країн. Стало зрозуміло, що будь-які пертурбації на нафтовому ринку, пов’язані чи зі зростанням ціни, чи зі скороченням її видобування, негативно впливають на економіки країн Західної Європи.

Подібна ситуація склалась також з постачанням природного газу, обсяги споживання якого щоразу збільшуються. Потреби ЄС в імпорті цього ресурсу на половину покривають країни Магрибу, насамперед Алжир (2-е місце в Африці) і Лівія (3-є місце в Африці після Алжиру і Нігерії)³ та Єгипет (6-е місце в регіоні Близького Сходу та Північної Африки)⁴.

¹ Zając J. Polityka Unii Europejskiej w regionie śródziemnomorskim. – S. 30-31.

² Петрова А.О. Реакция Европейского Экономического Сообщества на “Нефтяные шоки” 1970-х годов [Електронний ресурс] / А.О. Петрова // Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов. – Режим доступа: <http://jurnal.org/articles/2012/ekon57.html>. – Заголовок с экрана.

³ Zając J. Polityka Unii Europejskiej w regionie śródziemnomorskim. – S. 32.

⁴ Волович О. Стан і перспективи реалізації Трансарабського газопроводу: шанси залучення України [Електронний ресурс] / О. Волович // Аналітичний матеріал НІСД в м. Одесі. – 2010. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/Monitor/March2010/16.htm>. – Заголовок з екрану.

Зростання трансередземноморської торгівлі газом ще на початку 1980-х рр. перетворили Північну Африку на другого за величиною зовнішнього постачальника Європи природного газу¹. Головними споживачами цього енергоресурсу є Франція, Італія та Іспанія. Наприклад, Алжир з 90-х рр. ХХ ст. на 70 % забезпечує Іспанію її потреби в природному газі². А італійська компанія “Eni” є однією із найбільших нафтових компаній на ринку Лівії. Контракти вищезгаданої нафтової компанії укладені до 2042 та 2047 рр. та передбачають видобуток нафти та газу протягом усього цього періоду³.

Відповідна залежність європейських держав від енергетичних ресурсів країн північноафриканського регіону обумовила й потребу побудови нафто- та газопроводів (див.: дод. А). Одним з головних на сьогодні є газопровід “Трансмед”, маршрут якого проходить з Алжиру через Туніс і Сицилію в Італію. Побудовано даний газопровід було ще у 1983 р. Довжина становить понад 2 тис. км., а глибина – 600 м. Другий газопровід називається “Магриб–Європа”, який пролягає через території Алжиру, Марокко та Іспанії. Його довжина становить 1300 км, а глибина – 400 м⁴.

По дну Середземного моря для транспортування природного газу з Лівії до Італії прокладений ще один газопровід – “Зелений потік” (“Greenstream”). Його протяжність становить 540 км – від газокompресорної станції в лівійському порту Меліта (в 100 км від Тріполі) до терміналу в сицилійському місті Джела. Пропускна здатність “Зеленого потоку” – 8–11 млрд куб. м в рік.

Зазначену вище систему трубопроводів з Африки до узбережжя європейських країн доповнюють також газопроводи Медгаз і Галсі (Medgaz,

¹ Reducing European Dependence on Russian Gas: distinguishing natural gas security from geopolitics / R. Dickel, E. Hassanzadeh, J. Henderson, A. Honore // Oxford Institute for Energy Studies. – 2014. – S. 17.

² Zając J. Polityka Unii Europejskiej w regionie śródziemnomorskim. – S. 33.

³ Шаран О. Проблема енергозабезпечення Італії після революційних подій в Північній Африці / О. Шаран // Міжнародні відносини і туризм: сучасність і ретроспектива. – 2013. – Вип. 3. – С. 131.

⁴ Zając J. Polityka Unii Europejskiej w regionie śródziemnomorskim. – S. 33.

Galsi). Вони відповідно пролягають через територію Алжиру в Іспанію та Італію¹.

Отож, відносини країн Європи з середземноморським регіоном мають суттєве історико-культурне та політико-економічне підґрунтя. Впродовж існування Римської імперії до розпаду колоніальної системи євро-середземноморський діалог характеризувався як добросусідськими, так і ворожими відносинами. У післявоєнні роки Середземноморський регіон почав привертати увагу урядів багатьох країн світу своїми багатими нафтовими і газовими родовищами, відкритими ринками звільнених від колоніальної залежності країн, а також й можливістю зайняти міцні військово-політичні позиції. Тому все це спонукало західноєвропейські держави шукати подальші шляхи підтримки і розвитку співпраці із Середземномор'ям, особливо в енергетичній сфері, яка є чи не визначальним елементом європейської безпеки. Остання ж, зокрема, сьогодні залежить від газопроводів, що з'єднують континент з дуже невеликою кількістю (геополітично чутливих) постачальників. Події останніх років (мається на увазі "арабська весна") продемонстрували як конфлікти між різними радикальними групами у країнах Магрибу призводять до політичної нестабільності всього регіону. Це, в свою чергу, викликало суттєві перебої із постачанням газу до Європи. Тому в зовнішньополітичній діяльності останньої провідне місце посідає розвиток, насамперед, торгівельної й економічної співпраці з країнами середземноморського регіону, населення яких стрімко зростає, створюючи достатньо ємні ринки реалізації європейського експорту.

Висновки до розділу 1

¹ Хайтун А.Д. Газ на южном фланге Европы [Електронный ресурс] / А.Д. Хайтун // Независимая газета. – 24.03.2014. – Режим доступа: http://www.ng.ru/ng_energiya/2014-03-24/9_south_gas.html. – Заголовок з екрану.

Процес становлення та розвитку взаємовідносин європейських та середземноморських країн є багатогранним і різнобічним, оскільки характеризується низкою історико-культурних, політичних та економічних чинників. В історико-культурній площині країни європейського та середземноморського регіонів впродовж двох тисячоліть мали можливість належати до одного цивілізаційного простору. Завдяки географічній близькості частина з них не раз перебували у складі одних держав, де діяли спільні адміністративні, економічні, культурні та правові системи управління. Крім цього, між населенням цих регіонів протягом завоюницьких та грабіжницьких походів відбувався постійний обмін досягненнями в сфері освіти та науки.

Політичні чинники, які піднесли європейсько-середземноморські відносини на новий рівень, акумулюють у собі чинники, насамперед, безпекового характеру. Одним з найважливіших пріоритетів країн Європи в середземноморському регіоні є протидія викликам і загрозам, пов'язаних з організованою злочинністю, нелегальною міграцією, тероризмом, сепаратизмом і т.д. Протягом уже кількох десятиліть країни-члени ЄС шляхом проведення постійного політичного діалогу з країнами Середземноморського басейну допомагають в подоланні і попередженні конфліктів і кризових ситуацій. Останні, в свою чергу, постійно ставлять під загрозу перспективу економічної співпраці. Саме вона останніми десятиліттями поруч з безпекою в Середземномор'ї відіграє важливу роль у відносинах ЄС з цим регіоном, оскільки активніше і цілеспрямованіше співробітництво в торгівельній, інвестиційній та енергетичній галузях сприяють подоланню розбіжностей у рівні життя і доходів населення близькосхідних та північноафриканських країн.

РОЗДІЛ 2

ДОГОВІРНО–ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ФУНКЦІОНУВАННЯ СЕРЕДЗЕМНОМОРСЬКОЇ ПОЛІТИКИ ЄС

2.1. Барселонський процес як інструмент реалізації Нової середземноморської стратегії ЄС

Кризові ситуації, з якими зіткнулась Європа наприкінці 1980-х–початку 1990-х рр. (югославська криза, війна в Перській затоці¹, падіння Берлінської стіни, “осінь народів” в Центрально-Східній Європі), схилили країн-членів ЄЕС до перегляду цілей, механізмів співпраці та діяльності на міжнародній арені. Зі зникненням біполярної системи міжнародних відносин європейці

¹ Війна (17 січня–28 лютого 1991 р.) між багатонаціональними силами на чолі з США (за мандатом ООН) та Іраком за звільнення Кувейту.

усвідомили потребу швидко реагувати на нові тенденції та почали розширювати свої інтереси, у тому числі в середземноморському напрямку. В умовах глобалізації їхня реалізація, у свою чергу, вимагала більш масштабної економічної та політичної експансії.

Стратегічно важливий для західноєвропейських країн, особливо Франції, Італії, Португалії та Іспанії, середземноморський регіон, поступово входив у сферу впливу США. Відчуваючи свою зростаючу роль на загальноєвропейській мапі та поза її межами, ЄЕС не бажали залишатись в тіні американського домінування. Перед керівництвом європейських країн постало завдання знайти нові способи зміцнення своєї безпеки і захисту національних інтересів в країнах Південного та Східного Середземномор'я.

Цілеспрямовані кроки в цьому напрямку були здійснені ще у 1990 р., коли офіційно був запущений “Діалог 5+5”. Передбачалося, що Франція, Італія, Іспанія, Португалія та Мальта, з одного боку, і Алжир, Лівія, Марокко, Мавританія, Туніс з іншого, проводитимуть неформальні зустрічі для обговорення поточних політичних питань. Однак реалізувати плани не вдалося, і функціонувати цей форум почав лише в 2001 р.

Фактором, що мав безпосередній вплив на розробку європейськими лідерами спільної моделі євро-середземноморської політики, була громадянська війна в Алжирі. У 1991 р. у першому турі місцевих парламентських виборів перемогу отримала ісламістська політична партія – Ісламський фронт порятунку. Щоб не допустити приходу ісламістів до влади, алжирські військові скасували другий тур, змусили президента Шадлі Бенджедіда піти у відставку і оголосили Фронт поза законом. Відповіддю ісламістів послужила хвиля терористичних актів проти населення, представників влади, що переросла в повномасштабну громадянську хвилю. Франція та інші європейські країни, тим самим, зіткнулись з ісламістською загрозою в безпосередній близькості своїх кордонів¹.

¹ Карева Д. О. Средиземноморская политика Франции в конце XX – начале XXI вв.: дис. канд. истор. наук. – С. 64-65.

7 лютого 1992 р. країни-члени ЄЕС в Маастрихті підписали Договір про створення ЄС. У цьому Договорі було сформульовано три засадничі “стовпи” організованого співробітництва країн-членів ЄС. “Перший стовп” включає в себе Європейське співтовариство з вугілля і сталі (ЄСВС), ЄЕС, Європейське співтовариство з атомної енергії (Євратом). Взяті разом ці три співтовариства утворили єдине Європейське Співтовариство. “Другий стовп” становить СЗБП. “Третій стовп” – це співробітництво у сфері юстиції та внутрішніх справ¹. Таким чином, вищезазначений Договір став істотним правовим актом в історії західноєвропейської інтеграції.

Відтепер перед країнами ЄС поставало завдання виробити нову єдину зовнішньополітичну лінію з цілої низки питань і переглянути вже наявні спільні ініціативи. Важливим кроком на даному етапі в напрямку розвитку євро-середземноморського діалогу було проголошення Маастрихтським ж договором Нової середземноморської стратегії². Ця політика передбачала надання суттєвої фінансової допомоги, частина якої контролювалася Європейським інвестиційним банком.

Реалізація Нової середземноморської політики базувалась на трьох основних аспектах партнерства:

- політичний та безпековий аспект, спрямований на забезпечення миру і стабільності;
- економічний і фінансовий аспект, що полягав в будівництві спільної процвітаючої зони. Укладені євро-середземноморські домовленості були спрямовані на створення зони вільної торгівлі;

¹ Батченко Л.В. Регуляторна політика Європейського Союзу: навч. пос./ Л.В.Батченко, Є.І.Кулик, К.С.Мойсеєнко. – Донецьк: ДонДУУ, 2008. – С. 7-8; Duquette E. The European Union's Common Foreign and Security Policy: Emerging from the U.S. Shadow / E. Duquette // University of California at Davis Journal of International Law and Policy. – 2001. – Vol. 7:2. – S. 173.

² Чумаченко О.А. Середземноморська політика Європейського Союзу 2005 – 2008 роками // Проблеми міжнародних відносин : зб. наук. праць / наук. ред. Канцелярук Б. та ін. – К. : КиМУ, 2011. – Вип. 2. – С. 266.

- соціальний, культурний та людський аспект передбачав сприяння розвитку громадянських суспільств у всіх країнах¹.

Втілення останнього аспекту Стратегії відбувалось шляхом створення декількох робочих груп, відповідальних за реалізацію конкретних проєктів. Цільовими організаціями, на які спрямовувалось фінансування були: вищі навчальні заклади (“Мед-кампус”), засоби масової інформації (“Мед-медіа”), місцеві громади (“Мед-урбс”), малі та середні підприємства (“Мед-інвест”)².

Головними цілями Нової середземноморської політики були:

- підтримка структурних реформ, розроблених Міжнародним валютним фондом та Світовим банком з метою пом’якшення їхнього впливу на населення;

- сприяння створенню та розвитку малих і середніх підприємств;

- заохочення захисту навколишнього середовища;

- фінансування діяльності на регіональному рівні, зміцнюючи тим самим горизонтальне співробітництво;

- підкреслення важливості захисту прав людини (Європейським Парламентом було ухвалено рішення про замороження фінансування в разі зафіксованого випадку порушення прав людини);

- допомога соціальним суб’єктам, зокрема університетам, засобам масової інформації і муніципалітетам, в ефективному сприянні розвитку та модернізації малих і середніх підприємств, в тому числі в рамках “Мед”–програм³.

Таким чином, Нова середземноморська стратегія була спробою зробити євро-середземноморські відносини більш динамічними та заохочувала до проведення структурних економічних реформ.

¹ Lahlou A. The integration of the Moroccan economy into new Euro-Mediterranean strategy and space: the partnership agreement between Morocco and the European Union [Electronic resource] / A. Lahlou. – Mode of access: <http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2012/01/Abdelkader-Lahlou.pdf>. – Title from the screen.

² Supplementary information and analysis of the results of the evaluations of the decentralized cooperation programmes in the Mediterranean: Final report of European Community Commission, 1997 [Electronic resource]. – Mode of access: http://ec.europa.eu/europeaid/how/evaluation/evaluation_reports/reports/med/951407_en.pdf. – Title from the screen.

³ Lahlou A. The integration of the Moroccan economy into new Euro-Mediterranean strategy and space: the partnership agreement between Morocco and the European Union. – Title from the screen.

Згодом середземноморські країни, в свою чергу, почали висловлювати певні побоювання, які були викликані поданням країнами ЦСЄ, в тому числі Кіпром та Мальтою, офіційних заяв на вступ до ЄС у 1994–1996 рр. На їхню думку, розширення ЄС на Північ та Схід призведе до перегляду основних імперативів регіональної політики, що автоматично викличе скорочення фінансово-економічної допомоги південним регіонам ЄС. Позиція Франції в даному питанні була категоричною і характеризувалась вимогами реалізації прийнятої нещодавно Нової середземноморської стратегії. Однак, враховуючи активну політику ФРН щодо розширення ЄС на Схід, це загрожувало підірвати франко-німецьке співробітництво, яке традиційно виступало двигуном європейського інтеграційного процесу.

Компроміс було досягнуто на зустрічі лідерів країн ЄС в Корфу (Греція) у червні 1994 р. Франція та інші країни Півдня ЄС погоджувалися з розширенням ЄС на Схід, а ФРН визнавала доцільність Нової середземноморської політики Співтовариств¹. У підсумковій декларації саміту Єврокомісії та Європейській Раді було доручено оцінити “можливі ініціативи, спрямовані на зміцнення цієї політики (політики ЄС в середземноморському регіоні – *А.П.*) в коротко- і середньостроковій перспективі, з урахуванням можливості скликання конференції за участю ЄС і його середземноморських партнерів”².

На наступних зустрічах в Ессені (грудень 1994 р.) і в Каннах (липень 1995 р.) були розроблені основні лінії розвитку відносин між ЄС–15 та країнами південного узбережжя Середземномор’я³. Європейська Рада, зокрема, ухвалила, що фінансова допомога ЄС для країн південного середземноморського узбережжя у рамках програми МЕДА (MEDA –

¹ Вірста І.В. Місце та роль Франції у європейських інтеграційних процесах за президентства Жака Ширака (1995–2002) [Електронний ресурс] / І.В. Вірста // Матеріали Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції “Актуальні проблеми міжнародних відносин і зовнішньої політики країн світу”, 2013. – Режим доступу: <https://integrationconference2011.wordpress.com/page/2/>. – Заголовок з екрану.

² Corfu European Council, 24-25 JUNE 1994 [Electronic resource]. – Mode of access: http://aei.pitt.edu/1444/1/corfu_june_1994.pdf. – Title from the screen.

³ Карева Д. О. Средиземноморская политика Франции в конце XX – начале XXI вв.: дис. канд. истор. наук. – С. 65.

головний фінансовий інструмент ЄС в реалізації євро-середземноморського партнерства) у 1995–2000 рр. складатиме 4,6 млрд. євро. Рішення це було прийняте як противага побоюванням південних членів Євросоюзу щодо того, що процес розширення на Схід може суттєво скоротити фонди, виділені на Південь¹. Одним з ключових рішень також було проведення великої євро-середземноморської конференції в Барселоні восени 1995 р. Таким чином, до середини 90-х рр. минулого століття Об'єднана Європа у відносинах зі своїми середземноморськими сусідами поступово переходила від “розрізненого” підходу до більш конструктивної глобальної концепції².

27–28 листопада 1995 р. у Барселоні на рівні міністрів закордонних справ відбулась конференція, яка стала відправним пунктом у здійсненні політики Євро-Середземноморського партнерства (Барселонського процесу)³. Південне та Східне Середземномор'я були представлені країнами: Марокко, Алжиром, Тунісом, Єгиптом, Ізраїлем, Йорданією, Ліваном, Палестинською автономією, Сирією, Туреччиною, Кіпром і Мальтою. Слід зазначити, що ці країни були досить гетерогенною групою в економічному і демографічному плані. Їх сукупний ВВП у 2002 р. складав лише 610 млрд. євро або 8 % ВВП країн зони євро (2/3 його доводилося на три країни – Єгипет, Ізраїль і Туреччина). Темпи економічного росту у більшості країн середземноморського регіону були невисокими, структура економіки монокультурна, а рівень безробіття вищий, ніж в європейських країнах (дет. в п.п. 3.2.)⁴.

До зустрічі в Барселоні у якості спостерігачів (але не повноправних членів) були запрошені також представники Лівії та Мавританії під приводом того, що у Лівії відсутні договірні відносини з ЄС, а Мавританія географічно не є середземноморським державою, хоча і має в регіоні певні інтереси.

¹ Świeca J. Wspólnoty Europejskie/Unia Europejska w bliskowschodnim i śródziemnomorskim procesie stabilizacyjnym / J. Świeca // De Doctrina Europea. Roczniki Instytutu Europeistyki. – 2009. – S. 115.

² Карева Д. О. Средиземноморская политика Франции в конце XX – начале XXI вв.: дис. канд. истор. наук. – С. 64-65.

³ Швед В.О. Близькосхідний регіон у сучасних стратегіях трансатлантичної спільноти / В.О. Швед. – Київ: НІСД, 2006. – С. 87.

⁴ Трофимова О.Е. Эволюция средиземноморской политики Евросоюза: путь от сотрудничества к интеграции / О.Е. Трофимова. – М., 2011. – С. 16-17.

Саміт також відвідали президент Європейської Ради Хав'єр Солана і віцепрезидент Європейської Комісії Мануель Маран. Сполучені Штати та Росія офіційного запрошення на участь у конференції не отримали. Навряд чи можна було очікувати запрошення для США – головного конкурента Європи в Середземномор'ї. У той же час Росія не являла собою для ЄС потрібного і зацікавленого учасника саміту, так як вона не мала вагомої присутності в регіоні¹.

Прийнята учасниками конференції Барселонська декларація² схвалювала: утворення зони вільної торгівлі, підтримку економічних змін країн регіону, налагодження порозуміння між його культурами і народами, розвиток громадянського суспільства. Встановлення зони вільної торгівлі, зокрема, між обома групами держав (середземноморськими і країнами Євросоюзу) було заплановане до 2010 р.

Співробітництво повинно було сконцентруватися у трьох ключових площинах: безпеці і політичному співробітництві, економічному партнерстві, соціальній та культурній співпраці³.

Співробітництво в сфері безпеки та політиці охоплювало чотири групи завдань. Перша – передбачала дотримання прав людини і розвиток демократії. Друга група була пов'язана з дотриманням норм міжнародного права, повагою до територіальної цілісності та мирним вирішенням конфліктів. Наступна – стосувалась посиленої співпраці у запобіганні та боротьбі з тероризмом, організованою злочинністю та незаконним обігом наркотиків. І остання група завдань відносилась до питань регіональної та

¹ Карева Д. О. Средиземноморская политика Франции в конце XX – начале XXI вв.: дис. канд. истор. наук. – С. 67.

² Остаточне прийняття Барселонської декларації відбулось на саміті ЄС в Мадриді 14–15 грудня 1995 р. (Див. Ambroziak A. Konferencja w Barcelonie wyznacza nowy etap w polityce Śródziemnomorskiej Unii Europejskiej / A.A. Ambroziak // Biuletyn Informacyjny – Wspólnoty Europejskie, Instytut Koniunktur i Cen Handlu Zagranicznego. – 1995. – Nr 12. – S. 10).

³ Stachurska-Szczesiak K. Wymiar południowy Europejskiej Polityki Sąsiedztwa – Unia dla Śródziemnomorza / K. Stachurska-Szczesiak // Europejska Polityka Sąsiedztwa, pod red. J. M. Fiszera. – Warszawa, 2012. – S. 207; Świeca J. Wspólnoty Europejskie/Unia Europejska w bliskowschodnim i śródziemnomorskim procesie stabilizacyjnym. – S. 115.

міжнародної безпеки: нерозповсюдження ядерної зброї і контролю над оззброєнням¹.

Основними цілями економічного партнерства (другої площини) були: прискорення соціально-економічного розвитку, покращення умов життя та підвищення рівня зайнятості населення середземноморських країн. Їхня реалізація могла бути досягнута шляхом укладання договорів, з одного боку, між країнами Північного і Південного берегів Середземномор'я і, з іншого боку, між країнами-партнерами Євросоюзу. Для встановлення зони вільної торгівлі передбачалося поступове “усунення митних та інших бар'єрів, що заважають вільному обміну”². Тут слід зазначити, що фінансування економічного розвитку країн Середземномор'я мало відбуватися завдяки їхнім внутрішнім заощадженням та зовнішнім інвестиціям. Декларація також передбачала, зокрема, підтримку малого та середнього бізнесу, охорону навколишнього середовища, підвищення рівня участі жінок у суспільному та економічному житті, розширення транспортної та телекомунікаційної інфраструктури.

Третя група – розвиток співпраці в соціальній та культурній сферах – була єдиною групою, в якій практично не конкретизувалась програма Євро-Середземноморського партнерства. Тут, зокрема, піднялись питання, які були пріоритетними для Європейського Союзу: нелегальна міграція, корупція, боротьба з тероризмом і організованою злочинною діяльністю³.

Одним з підсумків Барселонської конференції також було прийняття робочої програми партнерства країн-учасниць на 5 років. Вона зводилася до трьох головних положень. По-перше, планувалося проводити періодичні зустрічі міністрів закордонних справ⁴. По-друге, передбачалася організація

¹ Kołakowska A. 10 lat partnerstwa śródziemnomorskiego – bilans i perspektywy / A. Kołakowska // “Materiały Studialne”. – 2006. – № 3. – S. 10.

² Карева Д. О. Средиземноморская политика Франции в конце XX – начале XXI вв.: дис. канд. истор. наук. – С. 69.

³ Kołakowska A. 10 lat partnerstwa śródziemnomorskiego – bilans i perspektywy. – S. 11.

⁴ Після конференції в Барселоні відбулось декілька зустрічей міністрів закордонних справ, під час яких було переглянуто та удосконалено процес Євро-Середземноморського партнерства, зокрема, в Мальті (також називається “Барселона II”), Палермо – неформальна зустріч, Штутгарті (“Барселона III”), Марселі (“Барселона IV”) Валенсії (“Барселона V”) та ін. (Див. Lahlou A. The integration of the Moroccan economy into

спеціальних зустрічей міністрів, вищих посадових осіб та експертів для обміну інформацією. По-третє, були плани заснувати “Євро-середземноморський комітет з Барселонському процесу” (Комітет Евромед), що складається з Трійки Європейського Союзу¹ і кожного партнера Середземномор’я. Малося на увазі, що на періодичних засіданнях Комітету підбиватимуться підсумки і виноситиметься оцінка роботи Барселонського процесу з усіх його складових, щоб тим самим підготувати необхідний матеріал для робочих зустрічей Міністрів закордонних справ². Таким чином, з прийняттям Барселонської декларації розпочався процес формування сучасного міжнародно-правового механізму партнерства між ЄС та країнами середземноморського регіону.

Однак, договірно-правовий механізм партнерства, як і вищезазначалось, мав бути доповнений двосторонніми угодами між ЄС та країнами регіону. Це дало б можливість враховувати особливості економічного, політичного та культурного розвитку кожної середземноморської країни окремо³. Протягом 1995–2004 рр. було укладено 9 Угод про Євро-Середземноморську асоціацію з Тунісом, Ізраїлем, Палестинською автономією, Алжиром, Марокко, Єгиптом, Йорданією, Ліваном та Сирією. До цих Угод можна також додати Угоду, укладену в 1995 р., між Євросоюзом та Туреччиною щодо створення митного союзу. Угоди про Євро-Середземноморську асоціацію замінили собою угоди першого покоління, укладені у 1970-х рр., Угоди про співробітництво⁴.

new Euro-Mediterranean strategy and space: the partnership agreement between Morocco and the European Union [Electronic resource] / A. Lahlou. – Mode of access: [http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2012/01/ Abdelkader-Lahlou.pdf](http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2012/01/Abdelkader-Lahlou.pdf). – Title from the screen.).

¹ До Трійки ЄС входять: міністр закордонних справ головної країни, Високий представник ЄС з питань зовнішньої політики та безпеки і Комісар ЄС з питань зовнішніх відносин і ЄПС.

² Карева Д. О. Средиземноморская политика Франции в конце XX – начале XXI вв.: дис. канд. истор. наук. – С. 70-71.

³ Аднан А.Х. Правовий механізм співробітництва Європейського Союзу з країнами Середземномор’я: автореф. дис. на здобуття канд. юрид. наук: 12.00.01 “Міжнародне право” / Аль Хаулані Аднан; – К., 2000. – С. 13-14.

⁴ Швед В.О. Близькосхідний регіон у сучасних стратегіях трансатлантичної спільноти. – С. 89; Ambroziak A. Konferencja w Barcelonie wyznacza nowy etap w polityce Śródziemnomorskiej Unii Europejskiej / A.A. Ambroziak // Biuletyn Informacyjny – Wspólnoty Europejskiej, Instytut Koniunktur i Cen Handlu Zagranicznego. – 1995. – Nr 12. – S. 13.

Особливу надію країни Південного та Східного Середземномор'я покладали на фінансову допомогу Євросоюзу. Після підписання Барселонської декларації фінансові кошти не просто розподілялися між країнами-партнерами, а були прив'язані до особливих умов надання, тобто країни, що проводять структурні економічні, інституційні та адміністративні реформи, отримували більшу частину коштів.

Програма фінансування MEDA (1995–1999 рр.), як зазначалось, становила 3,5 млрд. євро. Однак протягом цього періоду було витрачено лише 28,6 % виділеної суми. Основною причиною такого стану справ були бюрократичні процедури, пов'язані з виділенням коштів, коли очікування надходження коштів з моменту подачі заявки тривало більше 5 років¹. Другий програмний період MEDA (2000–2006 рр.) здійснював допомогу середземноморським країнам на суму 5,3 млрд. євро².

27-28 листопада 2005 р. в Барселоні пройшов ювілейний Євро-Середземноморський саміт, на якому лідери країн-партнерів спробували підвести підсумки десятиліття Барселонського партнерства³. Негативним моментом було те, що більшість арабських лідерів проігнорували саміт. На зустріч у Барселоні не приїхали, зокрема, президент Єгипту, королі Марокко та Йорданії, президенти Сирії і Лівану, а також президент Алжиру. Ці країни були представлені главами урядів або міністрами закордонних справ. Не прибув на саміт і прем'єр-міністр Ізраїлю⁴.

На зустрічі у прийнятій Робочій програмі було підтверджено прагнення країн-партнерів створити в регіоні зону вільної торгівлі в 2010 р. Також зазначалося, що проблеми міграції та боротьби з тероризмом продовжують залишатися одним з основних напрямів політики Євромед. Важливим досягненням саміту стало схвалення “Кодексу поведінки щодо тероризму”,

¹ Трофимова О.Е. Еволюция средиземноморской политики Евросоюза: путь от сотрудничества к интеграции. – С. 19.

² Швед В.О. Близькосхідний регіон у сучасних стратегіях трансатлантичної спільноти. – С. 90.

³ Трофимова О.Е. Еволюция средиземноморской политики Евросоюза: путь от сотрудничества к интеграции. – С. 19.

⁴ Чумаченко О.А. Середземноморська політика Європейського Союзу 2005 – 2008 роками // Проблеми міжнародних відносин : зб. наук. праць / наук. ред. Канцелярук Б. та ін. – К. : КиМУ, 2011. – Вип. 2. – С. 267.

запропонованого Іспанією. Крім того, було прийнято рішення збільшити удвічі фінансову допомогу ЄС арабським країнам Середземномор'я.

Проте вже напередодні Барселонського саміту 2005 р. було зрозуміло, що партнерство Євромед зіткнулося з серйозними перешкодами в усіх напрямках співробітництва. Зона стабільності і розвитку в районах Південного та Східного Середземномор'я так і не була створена: арабо-ізраїльський конфлікт триває, також зберігаються конфронтаційні відносини між державами-учасниками Євромед: Туреччина–Греція, Ізраїль–Палестина. Економічний розвиток і здійснення реформ в цих країнах йшло повільними темпами, що вело до зростання вже існуючих диспропорцій між середземноморським Півднем і Північчю¹.

Таким чином, Нова середземноморська політика та Барселонський процес повинні були вивести відносини Європи з країнами Середземномор'я абсолютно на новий рівень. Перевагою було те, що нарешті з'явився документ, який передбачав заміну двосторонніх відносин європейських держав з країнами Північної Африки і Близького Сходу на повномасштабне співробітництво ЄС з середземноморським регіоном. Більше того, воно не обмежувалося якимись певними рамками, а охоплювало всі сфери життя. Для ЄС Барселонська конференція була, без сумніву, великим успіхом, оскільки продемонструвала його намір домінувати в середземноморському регіоні.

2.2. Програми співробітництва ЄС з країнами середземноморського регіону в рамках ЄПС та “Союзу для Середземномор'я”

Виникнення Євро-Середземноморського партнерства значною мірою було зумовлене необхідністю збалансувати відносини ЄС зі східноєвропейськими і південно-середземноморськими країнами. Як впливовий учасник системи міжнародних відносин ЄС прагнув в черговий

¹ Трофимова О.Е. Эволюция средиземноморской политики Евросоюза: путь от сотрудничества к интеграции. – С. 19.

раз переглянути свій підхід до сусідніх держав як до нових важливих партнерів.

Найбільше розширення Євросоюзу на Схід з приєднанням країн ЦСЄ, а також невдачі в реалізації Барселонської декларації призвели до появи у 2004 р. нової ЄПС¹. Вона була спрямована не на те, щоб замінити існуючий формат Євро-Середземноморського партнерства, а лише адаптувати її до нових реалій, доповнити, зміцнити і дати новий поштовх розвитку відносин цього співробітництва. Варто й зазначити, що Євросоюз сподівався, що після свого розширення за допомогою різних форм транскордонних відносин країни Південного та Східного Середземномор'я зможуть у більш повній мірі скористатися вигодами Євро-Середземноморського партнерства і ефективніше розвивати регіональну інтеграцію².

ЄПС застосовувалась до всіх учасників Євро-Середземноморського партнерства, що не є членами ЄС (Барселонський процес) за винятком Туреччини, яка реалізовує свої відносини з ЄС у рамках підготовки до вступу³. Головним фактором, що сприяв появі ЄПС, стало м.ін. бажання запобігти створенню “нових розподільчих ліній” внаслідок розширення ЄС та прагнення уникнути вакууму безпеки у сусідніх з ЄС регіонами. Базовим принципом ЄПС є диференціація, тобто “необхідність брати до уваги специфічну ситуацію в рамках окремо взятих країн Східної Європи та Середземномор'я та рівень відносин з цими країнами”⁴.

ЄПС ґрунтувалась на підтримці країн, головним чином в економічній сфері. Таким чином, нова політика ЄС зайняла місце програм MEDA та

¹ Ідея започаткування особливої стратегії сусідства уперше офіційно прозвучала на засіданні Ради ЄС із загальних питань та зовнішніх зносин у квітні 2002 р. Ініціатива належала Великій Британії та скандинавським державам. Це була перша спроба сформулювати відповідь Європейського Союзу на виклик нової геополітичної реальності по завершенні розширення на Схід 2004 р. (Див. Сидорук Т.В. Східне партнерство та Союз для Середземномор'я: можливості реформування Європейської політики сусідства / Т. Сидорук // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К., 2010. – Вип. 21. – С. 280.).

² Трофимова О.Е. Эволюция средиземноморской политики Евросоюза: путь от сотрудничества к интеграции. – С. 27.

³ Сюди ж входять країни-учасниці Східного партнерства – Україна, Білорусь, Молдова, Грузія, Азербайджан, Вірменія. (Див. Комюніке Комісії Європейських Співтовариств: Європейська політика сусідства: Стратегія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.kmu.gov.ua/document/StartegyEPS.pdf. – Заголовок з екрану.)

⁴ Шпек Р. Європейська політика сусідства очима європейського сусіда [Електронний ресурс] / Р. Шпек. – Режим доступу: <http://eu.prostir.ua/library/2442.html>. – Заголовок з екрану.

MEDA-2, що спрямовувались на підтримку окремих галузей країн, що розвиваються¹. По суті ж до 2007 р. матеріально-фінансове забезпечення країн-партнерів продовжувало здійснюватись за допомогою програми MEDA. Сума коштів на період 2004–2006 рр. складала 45 млн. євро².

Подальший механізм матеріально-фінансової допомоги 16-и країнам-учасникам ЄПС, на думку європейських чиновників, мав мати послідовний і скоординований підхід до усіх країн. У зв'язку з цим у 2003 р. з'явилися ініціативи про створення єдиного фінансового інструменту зовнішньої політики ЄС. У зв'язку з цим у жовтні 2006 р. було прийнято рішення про створення у 2007 р. Інструменту європейського сусідства та партнерства (European Neighbourhood and Partnership Instrument).

Новий фінансовий Інструмент об'єднав усі існуючі програми допомоги і діяв у тісній співпраці з Планами дій, підписаними з кожною сусідньою країною ЄС. Станом на 2007–2013 рр. бюджет Інструменту європейського сусідства та партнерства становив близько 12 млрд. євро. Структура його фінансування полягала в наступному: 95 % – для національних програм, 5% – на транскордонні³.

Слід зазначити, що Плани дій (зокрема, в рамках ЄПС вперше були схвалені у 2005 р. з Ізраїлем, Йорданією, Марокко, Тунісом і Палестинською національною адміністрацією⁴) були одними з ключових елементів, які відрізняли Євро-Середземноморське партнерство від ЄПС. У випадку Середземноморських країн, як подібно й до країн-учасниць Східного партнерства, ці програмні документи діляться на шість тематичних частин: політичні реформи; економіка і суспільні реформи; торгівля і ринок; співпраця в сфері внутрішніх справ; транспорт, енергія, інформаційне

¹ Макух В.В. Політика добросусідства ЄС щодо Арабського Магрибу: досвід для України / В. В. Макух // Стратегічні пріоритети. – 2007. – № 2(3). – С. 60.

² Комюніке Комісії Європейських Співтовариств: Європейська політика сусідства: Стратегія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.kmu.gov.ua/document/StartegyEPS.pdf. – Заголовок з екрану.

³ Rossa D. Współpraca w regionie Morza Śródziemnego jako przejaw realizacji Europejskiej polityki sąsiedztwa / D. Rossa // Zeszyty Naukowe Akademii Marynarki Wojennej. – 2011. – № 3 (186). – S. 256-257.

⁴ Трофимова О.Е. Эволюция средиземноморской политики Евросоюза: путь от сотрудничества к интеграции. – С. 30.

суспільство, навколишнє середовище, наука і технології; міжкультурні відносини¹.

Нова політика сусідства, як і Євромед, охоплювала також політичний діалог та питання безпеки. Ці сектори традиційно були пріоритетними для ЄС, особливо в умовах, коли політична ситуація в Середземномор'ї і на Близькому Сході характеризувалась постійними конфліктами і непорозуміннями, а також зростала популярність ісламських рухів.

Одним з найбільш важливих питань для обох сторін діалогу, безсумнівно, було вирішення питання міграції до країн Євросоюзу. Останні були занепокоєні проблемами, пов'язані з напливом нелегальних мігрантів, особливо до Франції, Італії та Нідерландів. Супротив мігрантів глибшому адаптуванню викликав невдоволення корінних жителів цих країн, що призводило також до випадків протесту мігрантів проти пануючого суспільного устрою². У грудні 2007 р були сформульовані нові принципи єдиної політики ЄС у сфері міграції. У Планах дій також визначені були наступні положення: обмін інформацією, спільне регулювання міграційних потоків, контроль на кордонах.

Спільні дії ЄС та країн-партнерів у цій сфері представляли ключовий елемент політики сусідства. Крім того, ЄС створив “буферну зону” з “кільця країн-сусідів”, щоб обмежити потік мігрантів з третіх країн. Проте це могло призвести до зростання напруженості і нестабільності в прикордонних з ЄС країнах. Спільні зобов'язання, визначені в Планах дій, не означали також, що країни-партнери будуть адекватно підтримувати цю політику ЄС³.

Говорячи про сфери взаємодії країн ЄС та Середземномор'я, необхідно включити сюди також енергетичну співпрацю. Як уже вищезазначалось, близькосхідний та північноафриканський регіон мають стратегічне значення для національної безпеки багатьох, і не лише європейських, країн. А ЄПС, у

¹ Marcinkowska P. Europejska Polityka Sąsiedztwa: Unia Europejska i jej sąsiedzi – wzajemne relacje i wyzwania / P. Marcinkowska. – Warszawa, 2011. – S. 187.

² Rossa D. Współpraca w regionie Morza Śródziemnego jako przejaw realizacji Europejskiej polityki sąsiedztwa / D. Rossa // Zeszyty Naukowe Akademii Marynarki Wojennej. – 2011. – № 3 (186). – S. 255-256.

³ Трофимова О.Е. Эволюция средиземноморской политики Евросоюза: путь от сотрудничества к интеграции. – С. 29.

свою чергу, об'єднала в собі цей потужний ринок електроенергії – в плані розширення ринкових можливостей та в плані розширення кола потенційних постачальників електроенергії в ЄС. Майже стало реальним “середземноморське кільце” пов’язаних між собою електромереж: завершено створення мережі між Єгиптом, Західним берегом/сектором Газа, Йорданією, Сирією та Ліваном, яка пов’язана з існуючою мережею Магрибу, а також з Туреччиною, яка, у свою чергу, пов’язана з ринком електроенергії країн південно-східної Європи¹.

Що ж до самих країн, охоплених політикою сусідства, то їхні спонукання прийняти запропоновану ЄС модель партнерства можна розділити на три категорії:

– по-перше, перспектива отримання суттєвої фінансової, грантової і кредитної допомоги від європейських інституцій;

– по-друге, заохочення до реформ, які пропонує Євросоюз – зменшення податку від імпорту, скасування тарифних бар’єрів, розвиток приватного сектору, відкриття ринків для міжнародної торгівлі та інвестицій і т.д.;

– по-третє, сусідні країни отримують доступ на внутрішній ринок ЄС. У загальних рисах це звучить як поліпшений доступ до величезного ринку ЄС. Більш конкретно – “посилені преференційні торгівельні відносини”. А це означає участь у внутрішньому ринку через поступове зближення законодавства і поступову інтеграцію транспортних, енергетичних і телекомунікаційних мереж².

Звичайно, що найбільш привабливою причиною є фінансовий стимул, оскільки країни-учасниці ЄПС мали можливість отримати майже вдвічі більше допомоги, ніж в рамках програм MEDA. Однак, слід зазначити також про неоднозначність економічного аспекту партнерства. З одного боку, ЄС надав середземноморським країнам досить серйозні грошові суми, проте

¹ Холл Д. Политика добрососедства ЕС: последствия для общественного обслуживания и профсоюзов / Д. Холл. – Лондон: Международный исследовательский центр общественного обслуживания, 2006. – С. 7.

² Там само. – С. 8-9; Marcinkowska P. Europejska Polityka Sąsiedztwa: Unia Europejska i jej sąsiedzi – wzajemne relacje i wyzwania. – S. 191-192.

рівень життя населення цих країн не зазнав належних змін. Гроші, виділені ЄС, не завжди доходили адресату, осідаючи в кишенях представників урядових кіл держав Південної та Східної частин узбережжя Середземного моря. Крім того, існувала велика залежність інститутів Євро-Середземноморського партнерства від Єврокомісії: всі їхні рішення потребували хоча б її негласного схвалення¹. Можна, таким чином, сформулювати одну з особливостей ЄПС – політична та економічна залежність від ЄС.

Тому, зрозумівши недосконалість такого підходу в розбудові ЄПС, а також переконавшись в зниженні ефективності Барселонського процесу та активності його учасників, Євросоюз вирішив надати додаткового імпульсу напрямку Євро-Середземноморського партнерства. Оскільки тематика Середземномор'я була одним з визначальних “трендів” президентської кампанії 2007 р. у Франції (здебільшого у зв'язку зі зростаючою проблемою мігрантів у передмістях Парижу), тому й ініціатором цих змін став її новообраний президент Ніколя Саркозі². Однак на зміст остаточної форми нового форуму співпраці вплинула також Німеччина. Остання, в свою чергу, не погоджувалась на проект, що політично і фінансово залучав би до Євросоюзу, а насправді знаходився за межами його структур. Компроміс полягав на інтегруванні цього проекту в Барселонський процес³.

Немає сумнівів, що успішна реалізація цього проекту стала б для Франції важелем впливу, який би підтверджував її позицію на південних

¹ Карева Д. О. Средиземноморская политика Франции в конце XX – начале XXI вв.: дис. канд. истор. наук. – С. 94-95.

² Хоча сам Н. Саркозі був переконаний, що Барселонський процес, початий у 1995 р., не досяг своїх цілей. Провал був прогнозованим з тієї миті, коли пріоритети ЄС виявилися на сході Європи, коли торгівля стала головною у відносинах, проте саме багатоаспектна співпраця повинна була стати абсолютним пріоритетом. (Див. Чумаченко О.А. Середземноморська політика Європейського Союзу 2005 – 2008 роками // Проблеми міжнародних відносин : зб. наук. праць / наук. ред. Канцелярук Б. та ін. – К. : КиМУ, 2011. – Вип. 2. – С. 269.).

³ Świeca J. Wspólnoty Europejskie/Unia Europejska w bliskowschodnim i śródziemnomorskim procesie stabilizacyjnym. – S. 126-127.

просторах Європи. Йдеться також й про те, щоб показати, що вона є в стані бути керівником, лідером¹.

Вперше президент Франції виступив з планами започаткувати Середземноморський Союз 6 травня 2007 р. Він повинен був включати ЄС-27, країни Євро-Середземноморського партнерства і країни-кандидати². Плани Н. Саркозі, мабуть, були пов'язані передусім з бажанням запропонувати новий союз для Туреччини, як альтернативу членства в ЄС³. Сам Н. Саркозі на початку своєї президентської компанії неодноразово виступав проти включення Турецької республіки до складу ЄС. За його словами, “для Туреччини немає місця в Європейському Союзі, оскільки це не європейська країна”. Водночас, він зазначав, що “Туреччина – чимала європейська держава, разом з якою середземноморська Європа може сприяти об'єднанню Середземномор'я”⁴.

Ініціативу нового проекту євро-середземноморського діалогу підтримав колишній президент Єврокомісії і прем'єр Італії Романо Проді. Інші країни регіону офіційно спочатку не відреагували на пропозицію. На думку їхніх лідерів, нова структура могла зіштовхнутися з тими ж труднощами, що й Барселонський процес. Однак свою зацікавленість в активізації співпраці зі Східним та Південним узбережжям Середземного моря згодом проявили, включно з Італією, Нідерланди, Іспанія та Португалія. Ставлення самих північноафриканських країн теж було неоднозначне: Туніс висловлював

¹ Stachurska-Szczesiak K. Wymiar południowy Europejskiej Polityki Sąsiedztwa – Unia dla Śródziemnomorza. – S. 215.

² “Офіційна презентація” проекту нової організації відбулась 23 жовтня, під час візиту Н. Саркозі в Марокко. Саме тут він закликав народи Середземномор'я “об'єднати всі сили і серця, щоб побудувати Союз Середземномор'я, так як те, що розігрується тут, має дійсно вирішальне значення для балансу у світі. Вирішальне не тільки для майбутнього прибережних народів, але й для майбутнього людства. Тут приймається важливе рішення про майбутнє Європи і майбутнє Африки” (Див. Карева Д. О. Середземноморська політика Франції в концe XX – началe XXI вв.: дис. канд. истор. наук: 07.00.03 / Карева Дарья Олеговна; ФГБУН Институт мировой экономики и международных отношений Российской академии наук; науч. рук. Наумова Н.Н. – М., 2015. – С. 108).

³ Сидорук Т.В. Східне партнерство та Союз для Середземномор'я: можливості реформування Європейської політики сусідства / Т. Сидорук // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – 2010. – Вип. 21. – С. 282.

⁴ Макух В. “Союз для Середземномор'я” – новий формат співробітництва арабських країн Північної Африки з Європейським Союзом: досвід для України [Електронний ресурс] / В. Макух. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/September09/6.htm>. – Заголовок з екрану.

готовність брати участь у Союзі, Марокко нагадував про важливість Барселонського процесу, Єгипет був налаштований скептично щодо проекту Н.Саркозі¹. Важливу роль у процесі зміни стратегії відносин ЄС з країнами Середземноморського регіону відіграло підписання Лісабонської угоди у 2007 р. Вона внесла свої корективи у реалізацію зовнішньої політики ЄС в цілому. Було зафіксовано багатосторонній підхід ЄС до своїх партнерів, який розглядає євро-середземноморський простір як єдиний регіон в економічному, політичному та соціальному плані. У контексті створення Середземноморського союзу Лісабонська угода позначила новий етап у процесі інтеграції двох регіонів².

Установчий саміт поновленого Євро-Середземноморського партнерства, що отримав офіційну назву “Союз для Середземномор’я”, відбувся 13 липня 2008 р. у Парижі. У ньому взяли участь, як і було заплановано: 27 країн Європейського Союзу, 5 європейських країн, що межують з Середземним морем (Албанія, Боснія і Герцеговина, Монако, Чорногорія та Хорватія) та 11 країн Півдня та Сходу Середземномор’я (Алжир, Єгипет, Ізраїль, Ліван, Марокко, Сирія, Туніс, Туреччина, Палестинська адміністрація, Йорданія та Мавританія³)⁴. “Союз для Середземномор’я” отримувал увесь спадок Барселонського процесу⁵.

¹ Чумаченко О.А. Середземноморська політика Європейського Союзу 2005 – 2008 роками // Проблеми міжнародних відносин : зб. наук. праць / наук. ред. Канцелярук Б. та ін. – К. : КиМУ, 2011. – Вип. 2. – С. 269-270.

² Загайна А. Політичний напрямок співробітництва Франції та ФРН в рамках Союзу для Середземномор’я [Електронний ресурс] / А. Загайна. – Режим доступу: <http://naub.oa.edu.ua/2013/politychnyj-napryamok-spivrobotnytstva-frantsiji-ta-frn-v-ramkah-soyuzu-dlya-seredzemnomorya/>. – Заголовок з екрану.

³ Слід зазначити, що раніше Мавританія брала обмежену участь в політичній та економічній співпраці з інституціями Євросоюзу. Після зміни влади в країні у 2005 р. нове керівництво було налаштовано на розвиток плідних стосунків з ЄС. (Див. дет. Макух В.В. Політика добросусідства ЄС щодо Арабського Магрибу: досвід для України / В. В. Макух // Стратегічні пріоритети. – 2007. – № 2(3). – С. 64).

⁴ У саміті, зокрема, не взяв участь лівійський лідер Муамар Каддафі, хоча Лівія з 1999 р. мала статус спостерігача у Барселонському процесі. Відмова Каддафі була обумовлена тим, що він розцінював “Союз для Середземномор’я” як спробу підірвати солідарність арабських та африканських країн. (Див. Чумаченко О.А. Середземноморська політика Європейського Союзу 2005 – 2008 роками // Проблеми міжнародних відносин : зб. наук. праць / наук. ред. Канцелярук Б. та ін. – К. : КиМУ, 2011. – Вип. 2. – С. 273.).

⁵ Чумаченко О.А. Середземноморська політика Європейського Союзу 2005 – 2008 роками // Проблеми міжнародних відносин : зб. наук. праць / наук. ред. Канцелярук Б. та ін. – К. : КиМУ, 2011. – Вип. 2. – С. 274; Антонова Т. Середземноморська політика ЄС [Електронний ресурс] / Т. Антонова. – Режим доступу: http://www.kyumu.edu.ua/vmv/confs/2010_04_25/antonova.htm. – Заголовок з екрану..

Заключна декларація саміту, в якій наголошувалась важливість соціально-економічного розвитку Середземноморського регіону, проголошувала першочергову потребу поглибленого співробітництва в наступних сферах: очищення Середземного моря, будівництво морських та автомобільних шляхів, цивільний захист, використання сонячної енергії, підтримка студентських (поширення програми Erasmus на середземноморські країни) та наукових обмінів, допомога в розвитку середземноморських бізнес-ініціатив¹. Однак, слід зазначити, що для населення країн, які розвиваються (зокрема, Марокко, Туніс, Алжир) скоріше пріоритетним є отриманням віз та роботи, ніж очищенням акваторії Середземного моря та створення узбережної автомагістралі. У цьому і головні перешкоди до створення та реалізації взаємовигідних і необхідних проектів, які різняться рівнем своєї необхідності для цих двох досить різних регіонів².

Сутність нового Союзу полягала у підвищенні ступеня участі у регіональній політиці країн Півдня та Сходу Середземномор'я. Якщо у рамках Барселонського процесу чи не єдиною структурою, що приймала рішення та фінансувала проекти була Європейська комісія, то у Союзі для Середземномор'я передбачалася встановлена форма співголокування (по одному голові від ЄС та від країни Півдня). Також передбачалося заснування спільного Секретаріату, що займатиметься відбором та аналізом проектів, необхідних регіону³.

Фінансування на всі проекти в рамках “Союзу для Середземномор'я” здійснюється зі спільного фонду держав-учасників, приватного сектору, бюджету ЄС, внесків держав-членів, третіх держав та Європейського інвестиційного банку⁴. У той же час, для досягнення цілей “Союзу для

¹ Joint Declaration of the Paris Summit for the Mediterranean, Paris, 13 July 2008 [Electronic resource]. – Mode of access: http://ufmsecretariat.org/.../ufm_paris_declaration1.pdf. – Title from the screen.

² Сорочинська О. “Союз для Середземномор'я”: пріоритети та реалізація / О. Сорочинська // Міжнародні відносини і туризм: сучасність та ретроспектива. – 2013. – Вип. 3. – С. 201.

³ Загайна А. Політичний напрямок співробітництва Франції та ФРН в рамках Союзу для Середземномор'я [Електронний ресурс] / А. Загайна. – Режим доступу: <http://naub.oa.edu.ua/2013/politychnyj-parjumatok-spiwrobitnytstva-frantsiji-ta-frn-v-ramkah-soyuzu-dlya-seredzemnomorya/>. – Заголовок з екрану.

⁴ Сорочинська О. “Союз для Середземномор'я”: пріоритети та реалізація / О. Сорочинська // Міжнародні відносини і туризм: сучасність та ретроспектива. – 2013. – Вип. 3. – С. 201.

Середземномор'я” також можуть бути використані європейські фінансові механізми, такі як створена у 2002 р. програма Європейського інвестиційного банку – Євро-Середземноморського інвестування та партнерства (Facility for Euro-Mediterranean Investment and Partnership – FEMIP)¹, а також фінансові інструменти ЄПС². Пригадаємо, що в рамках ЄПС на розвиток Середземноморського регіону в 2007–2013 рр. було виділено 12 млрд. євро.

Таким чином, виникнення ЄПС та “Союзу для Середземномор'я” було обумовлене об'єднанням усіх векторів зовнішньої політики ЄС. Однак зволікання в обох напрямках (східному та південному), зокрема з ідеєю створення зони вільної торгівлі, є свідченням нескоординованої діяльності європейських країн. Суттєвою перепорою в досягненні поставлених цілей та завдань також часто є національні інтереси окремих країн-партнерів. Дипломатичний успіх Франції в реформуванні середземноморської політики Євросоюзу на початковій стадії ще не дає відповіді на питання – чи здатна нова модель співробітництва піти далі, ніж це зробив Барселонський процес? Однак ступінь реалізації проектів в рамках Союзу значною мірою залежить від політичного діалогу між усіма країнами-членами та суспільно-політичного становища в середземноморському регіоні в цілому.

Висновки до розділу 2

Зміна підходу Європейського Союзу до співпраці з південними сусідами стала можливою після змін в результаті подій 80-х–90-х рр. минулого століття. Закінчення “холодної війни” призвело до формування нового міжнародного порядку. Європейський Союз, здійснюючи тоді вагомий вплив

¹ До проектів, зокрема, які фінансуються програмою Євро-Середземноморського інвестування та партнерства належать: будівництво водопроводу в Лівані (7 млн. євро), вітряних турбін в Єгипті (50 млн. євро), розширення автомагістралі Рабат–Касабланка в Марокко (225 млн. євро). (Див. The UfM Secretariat and EIB join forces in concrete cooperation in the Mediterranean [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.eib.org/infocentre/press/releases/all/2011/2011-005-the-ufm-secretariat-and-eib-join-forces-to-a-concrete-cooperation-in-the-mediterranean.htm>. – Title from the screen.)

² Макух В. “Союз для Середземномор'я” – новий формат співробітництва арабських країн Північної Африки з Європейським Союзом: досвід для України [Електронний ресурс] / В. Макух. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/September09/6.htm>. – Заголовок з екрану.

на напрями і обсяги потоків міжнародної торгівлі та інвестицій, почав претендувати на домінуючі позиції за межами регіону.

Щодо інтенсифікації зовнішньої політики Євросоюзу в середземноморському напрямку, в ньому була зацікавлена низка європейських держав, в першу чергу Іспанія, Італія, Португалія та Франція. Оцінивши політико-економічний та безпеково-енергетичний потенціал співробітництва з країнами Середземномор'я, вони зініціювали створення цілісної програми співробітництва, що мало на меті, зокрема, урівноваження політики, яку ЄС тоді проводив щодо пострадянських країн на Сході. Цей проект отримав назву Барселонський, який офіційно започаткував Євро-Середземноморське партнерство.

Барселонський процес став першим політичним проектом Європейського Союзу для країн басейну Середземного моря. Його метою було стабілізація регіону в цілому при одночасній підтримці демократичних реформ в країнах Близького Сходу та Північної Африки.

Новий поштовх середземноморській політиці ЄС надав прихід до влади нового президента Франції Н. Саркозі. У 2008 р. він реалізував створення "Союзу для Середземномор'я" – проект, що по-суті був продовженням Барселонського процесу, але лише у новому форматі. "Союз для Середземномор'я" мав поліпшити результати попередньої спільної політики в сфері міграції, боротьби з тероризмом, а також міжнародної безпеки.

РОЗДІЛ 3

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ЄВРО-СЕРЕДЗЕМНОМОРСЬКОГО ПАРТНЕРСТВА

3.1. Політична та безпекова складові співпраці

В основі співробітництва в рамках “Союзу для Середземномор’я” знаходиться ідея президента Саркозі: робота над конкретними проектами. Проведення ефективного політичного діалогу забезпечує успішну реалізацію будь-яких проектів в економічній чи соціальній сферах.

Політичними цілями співробітництва є в першу чергу забезпечення миру, стабільності та безпеки. У зв'язку з підвищеним рівнем конфліктності середземноморського регіону та наявністю відразу кількох джерел нестабільності (турецько-грецьке та турецько-курдське протистояння, арабо-ізраїльський конфлікт, напружені відносини між сунітами та шіїтами, християнами та мусульманами) європейські очільники намагаються політичними шляхами сприяти мирному вирішенню будь-яких суперечок та конфліктів. Факторами, що визначають їхню зацікавленість в забезпеченні політичної стабільності, є насамперед безперервне постачання енергоресурсів з арабських країн та стримування нелегальної міграції, що створює багато проблем для Євросоюзу політичного і суспільного характеру¹. Тому політико-безпековий вимір співробітництва є основоположним в розбудові “Союзу для Середземномор'я”.

Однак такі політичні фактори, як: відмінність політичних режимів, загострення конкуренції через лідерство в регіоні, взаємні територіальні претензії, є основною причиною недосягнення єдності країн Північної Африки та Близького Сходу². А тривала політична нестабільність в цих країнах, у свою чергу, завдає відчутної шкоди розвитку національних економік та ставить під питання їх здатність розвивати рівноцінні партнерські відносини в регіоні та поза його межами.

Однією із площин в політичній та безпековій сферах євро-середземноморської співпраці є взаємодія в рамках Діалогу у галузі безпеки під егідою НАТО. На практиці він відбувається у формі щорічної робочої програми в наступних сферах: боротьба з тероризмом; енергетична безпека; управління потоками біженців; нерозповсюдження зброї масового знищення; проведення гуманітарного розмінування; створення мережі запобігання кризам та зміцнення довіри у регіоні Середземномор'я; проведення

¹ Трофимова О.Е. Эволюция средиземноморской политики Евросоюза: путь от сотрудничества к интеграции. – С. 118; Parzymies S. Bezpieczeństwo i współpraca w regionie Morza Śródziemnego – wielkie wyzwanie dla Europy / S. Parzymies // Studia: Stosunki Międzynarodowe. – 2009. – № 3-4 (40). – S. 10.

² Коваль І.В. Стратегічне партнерство країн Північної Африки в євро інтеграційному контексті: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ-х наук: 23.00.04 “Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку” / І.В. Коваль. – Київ, 2010. – С. 13.

двосторонніх оборонних навчань; створення мережі аналітичних закладів для вивчення оборонних питань, пов'язаних з НАТО та країнами Середземномор'я¹. До останніх, зокрема, належать: Алжир, Єгипет, Ізраїль, Йорданія, Мавританія, Марокко та Туніс². З боку європейських країн-членів Альянсу найбільшу зацікавленість в ефективності співпраці з Середземномор'ям проявляють: Німеччина, Франція, Бельгія, Італія, Іспанія, Португалія та Великобританія. Фахівці цих країн працюють в сухопутних та морських військах, активно постачають озброєння та військову техніку, зокрема Алжиру, Марокко і Тунісу (в цій сфері відбувається певна конкуренція з США в боротьбі за арабські ринки)³.

Для закріплення своїх досягнень (в тому числі й позицій в Середземномор'ї), що мають переважно військовий характер, європейські партнери взаємодіють паралельно в інших сферах. Зокрема, свідченням цього було підписання 17 січня 2011 р. Меморандуму про взаєморозуміння між ЄІВ та Генеральним секретаріатом “Союзу для Середземномор'я”⁴. У документі сторони закликали розробити глобальну і регіональну стратегію розвитку Середземномор'я, щоб зміцнити політичні та економічні зв'язки в регіоні⁵. Проте реалізація цих завдань уже на самому початку виглядала примарною та практично недосяжною у зв'язку з подіями “арабської весни”.

Революції в Тунісі, Єгипті та хвилювання в інших країнах 2011 р. стали, більш як ймовірно, несподіваними для Євросоюзу і призвели до розбіжностей між окремими його країнами-членами⁶. Дестабілізація

¹ Волович О.О. Розвиток співпраці між НАТО і країнами Близького Сходу / О. О. Волович // Стратегічні пріоритети. – 2009. – № 4 (13). – С. 202.

² Антонова Т.Ю. Середземноморська ініціатива НАТО [Електронний ресурс] / Т.Ю. Антонова. – Режим доступу: http://www.kytmu.edu.ua/vmv/confs/2010_10_21/antonova.pdf. – Заголовок з екрану.

³ Волович О.О. Розвиток співпраці між НАТО і країнами Близького Сходу. – С. 204.

⁴ The UfM Secretariat and EIB join forces in concrete cooperation in the Mediterranean [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.eib.org/infocentre/press/releases/all/2011/2011-005-the-ufm-secretariat-and-eib-join-forces-to-a-concrete-cooperation-in-the-mediterranean.htm>. – Title from the screen.

⁵ Карева Д. О. Средиземноморская политика Франции в конце XX – начале XXI вв.: дис. канд. истор. наук. – С. 237.

⁶ Багато з цих розбіжностей стосувались саме розподілення фінансової допомоги. В середині лютого 2011 р. 6 південних країн-членів ЄС – Франція, Іспанія, Греція, Словенія, Кіпр, Мальта – запропонували пере направити ресурси від східних європейських сусідів на південь. Більшість північних європейських країн була проти перерозподіла відповідного перерозподілу коштів та згуртувались навколо пропозиції міністра закордонних справ Німеччини – виділити кошти в рамках ЄПС на підтримку демократії та захисту

ситуації поставила під сумнів ефективність і основні досягнення євро-середземноморської політики, яка більше 20 років підтримувала партнерські стосунки з авторитарними режимами¹.

Зовнішньополітичні прорахунки європейської дипломатії проявились уже на початковому етапі антиурядових виступів. З початком масових протестів в Тунісі та спроб уряду жорстко їх придушити, ЄС зайняв дуже стриману та обережну позицію, обмежившись закликами до туніської влади не застосовувати непропорційні силові методи щодо маніфестантів². Зокрема, Франція зробила лише невелику заяву, з яким виступив речник міністерства закордонних справ Бернар Валеро. Він висловив жаль “про насильство, яке призвело до жертв”, а також закликав сторони до умиротворення.

Що ж до масових виступів в Єгипті європейські лідери (Н. Саркозі, Девід Кемерон і Ангела Меркель) не прийняли відкрито ту чи іншу сторону конфлікту, а лише побажали виконання обіцяних Мубараком реформ³. Така реакція не відповідала ані традиційній риториці Заходу про необхідність демократизації, ані реальним тенденціям змін суспільно-політичного життя в арабському світі.

Переосмисливши свою стриману діяльність щодо безпрецедентної трансформації арабських країн, Об'єднана Європа почала вдаватись до більш рішучих кроків. Після початку протистояння уряду та опозиції в Лівії більшість країн Європи стала на бік опозиції та засудила режим Каддафі. Франція та Велика Британія доклали всіх зусиль, незважаючи навіть на відсутність консенсусу в ЄС та НАТО, щоб сформувати коаліцію західних країн з метою розгортання військової операції, зайнявши у ній лідируючі позиції.

людських прав. (Див. Behr T. The European Union's Mediterranean Policies after the Arab Spring: Can the Leopard Change its Spots? / T. Behr // Amsterdam Law Forum. – 2012. – № 4 (2). – S. 78-80.).

¹ Трофимова О.Е. Эволюция средиземноморской политики Евросоюза: путь от сотрудничества к интеграции. – С. 119.

² Захарченко А.М. “Арабська весна” у дзеркалі Європейських ініціатив [Електронний ресурс] / А.М. Захарченко. – Режим доступу: <http://od.niss.gov.ua/articles/464/>. – Заголовок з екрану.

³ Карева Д. О. Средиземноморская политика Франции в конце XX – начале XXI вв.: дис. канд. истор. наук. – С. 238-239, 246.

Слід зауважити однак, що підтримавши опозиційні сили та визнавши новий уряд Лівії, ЄС не мав жодних гарантій щодо свого впливу у майбутньому та прогнозу щодо можливої політичної орієнтації Лівії¹. Сьогодні у ній продовжуються бойові дії, що перетворює цю країну на перманентне джерело нестабільності поблизу кордонів Європи.

Ситуація в середземноморському регіоні щоразу змушує європейських очільників бути насторожі, оскільки несе відразу кілька видів загроз. Тому одним зі способів вплинути на мінімізацію наслідків “арабської весни” стало започаткування в березні 2011 р. нової програми – “Партнерство заради демократії та спільного добробуту з Південним Середземномор’ям”. Вона запропонувала країнам регіону конкретні форми допомоги на трьох основних напрямках: гроші, мобільність, ринки.

Перший напрямок передбачає значну фінансову допомогу, яку буде спрямовано на фінансування соціально-економічних проектів. Напрямок мобільності включає полегшення в’їзду до Європи для студентів, дослідників та бізнесменів із близькосхідних країн за умови посилення співробітництва арабських урядів з ЄС у сфері контролю над нелегальною міграцією. Щодо останнього – він пропонує доступ до європейських ринків та можливість підписання нових торгівельно-економічних угод для тих країн, що продемонструють суттєве економічне зростання².

Однак на цьому прагнення європейців закріпити успіхи й поліпшити політичну та економічну ситуацію в країнах Середземномор’я не припинились. У зв’язку з цим в січні 2012 р. Євросоюз спільно з Радою Європи започаткував програму “Зміцнення демократичних реформ в країнах-партнерах Південного Середземномор’я”. Протягом трьох років існування

¹ Захарченко А.М. “Арабська весна” у дзеркалі Європейських ініціатив [Електронний ресурс] / А.М. Захарченко. – Режим доступу: <http://od.niss.gov.ua/articles/464/>. – Заголовок з екрану.

² Там само; Harris M. The EU and freedom of expression in its southern neighbourhood [Electronic resource] / M. Harris // Xindex: the voice of free expression. – 14.01.2014. – Mode of access: <https://www.indexonensorship.org/2014/01/eu-freedom-expression-southern-neighbourhood/>. – Title from the screen; Postolache A. New Challenges in the Relation between the European Union and the Mediterranean [Electronic resource] / A. Postolache. – Mode of access: <http://www.analyticalmk.com/files/2012/01/02.pdf>. – Title from the screen.

програми (спочатку вона була розгорнута в Марокко і Тунісі), оскільки тривала вона з 2012 по 2014 рр., їй вдалось домогтися конкретних і стійких результатів щодо незалежності судової влади, боротьби з корупцією, відмивання грошей та зміцнення захисту прав людини, зокрема, шляхом запобігання торгівлі людьми¹. Бюджет даної програми складав 4,8 млн. євро².

Варто також зазначити, що відповідна співпраця ЄС з Радою Європи в південному напрямку також дала імпульс розвитку інших спільних двосторонніх ініціатив в середземноморському регіоні. Зокрема, наприклад, в липні 2013 було започатковано програму, яка називається “Підтримка йорданської влади щодо поліпшення якості та ефективності системи правосуддя в Йорданії”. Її бюджет складав 500 тис. євро., повністю виділених ЄС³.

Грунтуючись на досягненнях двох попередніх програм, ЄС та Рада Європи сьогодні реалізовує чергову програму, передбачену на 2015–2017 рр. – “Разом до зміцнення демократичного управління в країнах Південного Середземномор’я”. Ця програма дасть можливість, переконані її керівники, консолідувати досягнуті результати в просуванні прав людини, верховенства закону та демократії в регіоні. Бюджет програми складає 7,4 млн. євро, який є суттєво більшим від двох попередніх⁴.

Таким чином, політичне співробітництво та підтримка безпеки в південно- та східносередземноморських країнах займають особливе місце у всій системі відносин ЄС з його південними сусідами. Зіткнувшись з небезпечною трансформацією в арабських країнах у 2011 р., ЄС продовжує допомагати їхнім націям на складному шляху демократичних перетворень.

¹ Strengthening democratic reform in the Southern Neighbourhood: From assistance to partnership: overview of the European Union-Council of Europe Joint Programme’s achievements and impact (2012-2014). – Strasbourg, 2014. – S. 5-6.

² EU – Council of Europe cooperation [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.coe.int/en/web/programmes/eu-cooperation>. – Title from the screen.

³ Support to the Jordanian authorities in improving the quality and efficiency of the Jordanian justice system: Project’s description sheet [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/cooperation/Support_Jordan/Project_description_sheet_en.pdf. – Title from the screen.

⁴ EU – Council of Europe cooperation [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.coe.int/en/web/programmes/eu-cooperation>. – Title from the screen.

До розвитку в середземноморському регіоні політичної та безпекової стабільності також долучаються Рада Європи та НАТО. Спільно з ЄС вони реалізують багатомільйонні програми з метою утвердження демократичних цінностей в суспільній свідомості населення середземноморських країн.

3.2. Партнерство в економічній сфері та енергетиці

Головними засадами другої площини Євро-Середземноморського партнерства, прийнятими під час Барселонської конференції та саміту в Парижі, є прискорення соціально-економічного розвитку, покращення умов життя та підвищення рівня зайнятості населення середземноморських країн. Ключовим все ж таки завданням є створення Євро-Середземноморської зони вільної торгівлі, яка спрямована на усунення бар'єрів для торгівлі та інвестицій між ЄС та країнами Південного та Східного узбережжя Середземного моря, а також між самими країнами Середземномор'я.

Засобами, що повинні служити для досягнення вищеперелічених цілей, є два інструменти: програма фінансової допомоги MEDA та угоди про асоціацію¹. Щодо останніх, вони ратифіковані і діють з більшістю країн, за винятком Сирії та Лівану². Угоди ЄС та країн Середземномор'я передбачають скасування бар'єрів на імпорт протягом 12-річного періоду. Упродовж перших п'яти років середземноморські країни вважаються такими, що перебувають у скрутному становищі, що дозволяє застосовувати субсидування³.

¹ Ці угоди охоплюють поки що лише торгівлю товарами. На даний час ведеться низка переговорів щодо: відкриття торгівлі для додаткової сільськогосподарської продукції, лібералізації торгівлі послугами та інвестиціями, укладання угоди про акредитацію та визнання промислових виробів. (Див. дет. Euro-Mediterranean trade partnership [Electronic resource]. – Mode of access: <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/regions/euro-mediterranean-partnership/>. – Title from the screen.)

² Euro-Mediterranean trade partnership [Electronic resource]. – Mode of access: <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/regions/euro-mediterranean-partnership/>. – Title from the screen.

³ Пазізіна К.В. Уніят А.В. Міжнародна економіка: інтеграційні аспекти / К.В. Пазізіна, А.В. Уніят. – Тернопіль, 2011. – С. 148.

З огляду на це економічна співпраця євро-середземноморських країн й супроводжується низкою труднощів. Зокрема, одними з основних є глибока диференціація країн регіону Середземномор'я. Туреччина, Єгипет, які мають понад 70 млн. населення, в кілька десятків разів перевищують чисельність населення Йорданії (6,4 млн.) чи Лівану (4,4 млн.). Ізраїль є єдиною країною Середземномор'я з високим показником ВВП на душу населення, перевершуючи навіть середній показник країн Євросоюзу (до 30 тис. дол.). Натомість для решти середземноморських країн (за винятком Лівії – до 15 тис. дол. і Лівану – близько 10 тис. дол.) показники ВВП на душу населення знаходяться в межах між 3–6 тис. дол. (див.: Дод. Б)¹.

Також між середземноморськими країнами існує й величезний контраст між структурами їхніх економік. В середньому питома вага сфери послуг в структурі ВВП в цих країнах становить 80 %, промислового сектору – 13 %, будівництво – 5 % та 2 % – рибальство, сільське та лісове господарство. До країн, які найбільше відрізняються структурами економік, належать, зокрема, Алжир та Лівія. Це зумовлене тим, що їхні економіки спеціалізуються головним чином на видобуванні нафти та природного газу, на відміну від Марокко чи Лівану, де трохи більшим є сектор сільського господарства та рибальства².

Крім цього, країни середземноморського регіону сьогодні також інтегрують у собі безліч інших проблем, подолання яких може зайняти десятиліття. Зокрема, серед них: відсутність демократії, безробіття, низький рівень освіти, деградація навколишнього середовища, неконтрольована урбанізація, брак прісної води, збільшення нелегальної міграції і, власне, транзит мігрантів з південної Сахари та ін. В очах світу середземноморський регіон постає сьогодні не тільки в якості зони турбулентності, нестабільності,

¹ Kołakowska A. 10 lat partnerstwa śródziemnomorskiego – bilans i perspektywy / A. Kołakowska // "Materiały Studialne". – 2006. – № 3. – S. 14-15.

² European Neighbourhood Policy – South – economic statistics [Electronic resource]. – Mode of access: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/European_Neighbourhood_Policy_-_South_-_economic_statistics. – Title from the screen.

тероризму, але також нездатності вирішити власні проблеми¹. Зацікавленість цим регіоном, водночас, великих та індустріально розвинутих країн залишає надію на покращення становища.

Європейський Союз, який активно розвиває співпрацю з середземноморським регіоном (він, зокрема, займає 8,6 % від загального зовнішньоторговельного обороту ЄС²) та взаємодіє із субрегіональними структурами, підтримує також зміцнення торгівельних відносин між самими країнами Середземномор'я. Про це свідчить, зокрема, допомога в просуванні таких угод, як:

- Агадирська (Agadir Agreement) – підписана 25 лютого 2004 р. (увійшла в силу 2007 р.) Угода про вільну торгівлю між Йорданією, Єгиптом, Тунісом та Марокко [38, 147];

- Угода між Ізраїлем та Йорданією про вільну торгівлю (підписана у 2004 р.);

- двосторонні угоди Єгипту, Ізраїлю, Йорданії, Лівану, Марокко, Палестинської автономії, Сирії, Тунісу з Туреччиною.

Також ведуться переговори між іншими середземноморськими країнами про підписання схожих домовленостей³.

Однією з головних цілей Євро-Середземноморського партнерства в економічній сфері, згідно з Барселонською декларацією, є залучення інвестицій в країни Північної Африки та Близького Сходу. Площиною, в якій ця співпраця уже досягла помітних результатів, є енергетична сфера. Тут слід зазначити, що Євро-Середземноморське партнерство не регулює питання видобування та продажу природного газу та нафти. Від ціни на світовому ринку на ці енергоресурси залежить стан економічного розвитку таких країн, як Алжир, Єгипет та Лівія⁴.

¹ Parzymies S. Bezpieczeństwo i współpraca w regionie Morza Śródziemnego – wielkie wyzwanie dla Europy / S. Parzymies // Studia: Stosunki Międzynarodowe. – 2009. – № 3-4 (40). – S. 12.

² Euro-Mediterranean trade partnership [Electronic resource]. – Mode of access: <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/regions/euro-mediterranean-partnership/>. – Title from the screen.

³ Там само.

⁴ Zajac J. Polityka Unii Europejskiej w regionie śródziemnomorskim. – S. 60.

Тісно співпрацюючи в енергетичній сфері, вона займає одне з чільних місць в рамках Євро-Середземноморського партнерства. Щоб підкреслити це, у 2007 р. міністри з енергетики країн-партнерів Євромед підписали “План першочергових дій з євро-середземноморського співробітництва в галузі енергетики” на 2008–2013 рр. У документі міністри погодились сприяти фінансуванню енергетичної інфраструктури, зокрема реалізовувати ті проекти, що становлять спільний інтерес в регіоні. Серед них, в тому числі, були:

- транскордонне газове сполучення між Туреччиною, Грецією, Італією;
- Трансарабський газопровід;
- електричне сполучення між Туреччиною та Грецією, Алжирою та Іспанією, Алжирою та Італією, Тунісом та Італією, Іспанією та Марокко;
- оновлення об’єднання енергосистем Єгипту, Лівії Тунісу, Алжиру та Марокко;
- будівництво нафтопроводу Бургас–Александрополіс;
- будівництво Транссахарського газопроводу Нігерія, Алжир, Іспанія, Італія та ін.¹.

Пріоритетною в сфері постачання середземноморських енергоресурсів до Європи, на яке сьогодні слід також звернути увагу, є галузь альтернативної енергетики. Країни-члени Євро-Середземноморського партнерства часто стикаються з проблемами економії енергії, змінами клімату. Ці проблеми вимагають, у свою чергу, високого рівня співпраці і колективних дій².

Отож, в рамках енергетичного співробітництва між ЄС та Південним Середземномор’ям було ініційовано проект по будівництву сонячних електростанцій в Сахарі і ліній передач через Середземне море до Європи

¹ Ministerial Declaration and Priority Action Plan (2008-2013) of Fifth Euro-Mediterranean Ministerial Conference on Energy (Cyprus, 17 December 2007) [Electronic resource]. – Mode of access: http://europa.eu/rapid/press-release_PRES-07-300_en.htm. – Title from the screen.

² The Union for the Mediterranean: cooperation in the energy, transport and urban-development, higher education and research, social and civil affairs [Electronic resource]. – Mode of access: <http://ufmsecretariat.org/>. – Title from the screen.

(через підводні кабелі). Цей проект отримав назву “Desertec” та був розроблений спільно з провідними європейськими спеціалістами.

“Desertec” покликаний забезпечувати внутрішні потреби в електроенергетиці країн, де розміщені сонячні електростанції, та 15 % потреб європейського ринку до 2050 р.¹. Проект стартував в травні 2013 р. в Марокко в провінції Уарзагат, що знаходиться на кордоні з Сахарою. Загалом вартість побудови цілого комплексу сонячних електростанцій оцінюється в 2,8 млрд. дол.². До цього проекту залучені такі країни Північної Африки, як Алжир, Єгипет, Лівія та Марокко. Членами консорціуму “Desertec” є понад 50 компаній, у тому числі німецькі енергетичні концерни, “Дойче Банк” та технологічний гігант “Сіменс”.

Стратегія розвитку альтернативних джерел енергії активно розробляється також в Йорданії. Міністерство енергетики цієї країни планує зробити її лідером з використання вітрової енергетики на Близькому Сході³. Перша з 38 вітрових турбін була зведена у січні 2015 р. За своєю потужністю, яка складає 3,075 МВт вона є найбільшою в близькосхідному регіоні⁴.

Щодо розвитку альтернативної енергетики в Алжирі, найбільшу зацікавленість приділяє останніми роками Німеччина. Її космічне агентство звернулося до уряду своєї країни з проханням започаткувати інвестиційні проекти на Півдні Алжиру для вироблення електроенергії в алжирській Сахарі та її подальшого переправлення до Німеччини через підводний кабель. Будівництво електростанції розпочалось у 2013 р. у м. Хассі–Рамель (Алжир). Вона має працювати і на сонячній енергії, і на газу, хоча в перспективі планується перехід електростанції на виключно сонячну енергію

¹ Сорочинська О.Я. Спільні проекти ЄС і країн Південного Середземномор'я по розвитку альтернативної енергетики [Електронний ресурс] / О.Я. Сорочинська. – Режим доступу: <http://naub.oa.edu.ua/2014/spilni-proekty-es-i-krajin-pivdennoho-seredzemnomorya-po-rozvytku-alternatyvnoji-enerhetyky/>. – Заголовок з екрану.

² В Марокко стартовал мегапроект Desertec по строительству комплекса солнечных электростанций [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.energyland.info/analytic-show-103795>. – Заголовок з екрана.

³ Йорданія планує стати лідером з використання альтернативних джерел енергії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eircenter.com/news/jordaniya-planuye-stati-liderom-z-vikoristannya-alternativnix-dzherel-energiyi/>. – Заголовок з екрану.

⁴ Jordan Wind Project Company [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.jordanwind.com/index.php/news/first-turbine-erected-at-tafilea-wind-farm>. – Title from the screen.

та інші альтернативні джерела енергії. Будівництво електростанції ведеться алжирською компанією “Ніл” спільно з компанією “Авенір” (Іспанія)¹.

Важливою сферою, яка, як наголошувалась під час Паризького саміту 2008 р. є важливою для соціально-економічного розвитку країн Середземноморського регіону, є транспортна. Цей напрям співпраці в рамках “Союзу для Середземномор’я” включає будівництво автодоріг, модернізацію залізничних систем, розвиток логістичних платформ та морських магістралей в регіоні. Також особлива увага приділяється співробітництву в галузі морського транспорту та міського розвитку².

Одним з проектів в галузі, зокрема, будівництва морських транспортних шляхів був проект “Середземноморські морські магістралі – морські транспортні зв’язки”. Його реалізація тривала з 2007 по 2013 рр., а бюджет складав 9 млн. євро. Позитивним було те, що до нього долучились усі країни-партнери “Союзу для Середземномор’я” (за винятком Мавританії; замість неї взяла участь Лівія). Загалом першочерговою метою проекту було надання допомоги країнам-партнерам в здійсненні морських перевезень і портових операцій. Також проект був сфокусований на поєднанні транспортних систем Східного та Південного Середземномор’я³. Однак, слід звернути увагу й на те, що для європейських країн його успішна реалізація виглядає не менш привабливою. Перш за все тому, що Середземне море – важливий “нафтовий” шлях між Західною Європою, Північною Африкою та Близьким Сходом. Частка південних портів в постачанні Західної Європи нафтою постійно зростає.

Щодо сфери міського розвитку актуальним нині проектом є проект під назвою “Сфакс–Тапарура” (Сфакс – друге за величиною місто Тунісу та

¹ Сорочинська О.Я. Спільні проекти ЄС і країн Південного Середземномор’я по розвитку альтернативної енергетики [Електронний ресурс] / О.Я. Сорочинська. – Режим доступу: <http://naub.ua.edu.ua/2014/spilni-proekty-es-i-krajin-pivdennoho-seredzemnomorya-po-rozvytku-alternatyvnoji-enerhetyky/>. – Заголовок з екрану.

² The Union for the Mediterranean: cooperation in the energy, transport and urban-development, higher education and research, social and civil affairs [Electronic resource]. – Mode of access: <http://ufmsecretariat.org/>. – Title from the screen.

³ Mediterranean Motorways of the Sea – Maritime transport connections [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.enpi-info.eu/mainmed.php?id=41&id_type=10. – Title from the screen.

найважливіший промисловий і торговий центр на півдні країни). Проект спрямований, насамперед, на очистку північного узбережжя Африки та передбачає створення 420 гектарів землі для збільшення розмірів столичної області.

Одна з фаз проекту включає в себе будівництво нового житла, готелів, зон відпочинку, об'єктів для громадської та комерційної діяльності, а також зелених насаджень. Загалом, згідно з планами архітекторів, розбудова міста Сфакс дозволить йому утримувати близько 50 тис. жителів і створить нові можливості для працевлаштування, що, в свою чергу, підвищить економічну привабливість району.

Проект “Сфакс–Тапарура” повністю розробляється національними та місцевими органами влади Тунісу. Вартість його становить 403,2 млн. євро¹.

Загалом в галузі міського розвитку в рамках “Союзу для Середземномор'я” сьогодні реалізовується 27 проектів, які спрямовані насамперед на розвиток міських районів в дев'яти країнах східного та південного узбережжя Середземного моря. Ці ініціативи потребують 5 млрд. євро інвестицій. Згідно з оцінками ЄІБ, загальна вартість розбудови міської інфраструктури в регіоні потребуватиме 60 млрд. євро протягом наступних двох десятиліть.

Програма розвитку міського будівництва є необхідністю з огляду на важливі демографічні зрушення, що відбуваються в євро-середземноморському регіоні. Очікується, що до 2030 р. практично 80 % населення проживатиме на 10 % землі – переважно в міських районах уздовж узбережжя Середземного моря. А до 2050 р. населення регіону подвоїться (646 млн. чол.) в порівнянні з населенням в 2010 р. (357 млн чол.)².

¹ UPFI Sfax Taparura Project [Electronic resource]. – Mode of access: <http://ufmsecretariat.org/upfi-sfax-taparura-project/>. – Title from the screen.

² The Union for the Mediterranean: cooperation in the energy, transport and urban-development, higher education and research, social and civil affairs [Electronic resource]. – Mode of access: <http://ufmsecretariat.org/>. – Title from the screen.

Таким чином, окресливши вище головні економічні характеристики Євро-Середземноморського партнерства, можна підсумувати, що економічна співпраця є важливим каталізатором регіональної та міжрегіональної інтеграції в інвестиційній, торгівельній, транспортній, енергетичній та інших сферах. Також можна ствердити, що остання сфера є пріоритетною насамперед для європейських країн. Взаємодія в енергетичному секторі є запорукою вирішення проблем їхньої енергетичної безпеки, в тому числі диверсифікації постачання енергоресурсів, та сталого розвитку країн-членів ЄС. Щодо середземноморських країн, їхнє стратегічне цивілізаційне, економічне, туристичне та сировинне значення сприяє поступовому соціально-економічному зростанню, створенню робочих місць, підвищенню заробітних плат та поліпшенню умов життя в цілому.

3.3. Соціально-культурний вимір співробітництва

Метою середземноморської політики ЄС є м.ін. сприяння культурному зближенню та взаємному розумінні країн, розташованих на обох берегах Середземного моря. Методами досягнення цих цілей повинна бути співпраця на рівні громадянських суспільств.

Розширення зв'язків між культурами та цивілізаціями може здійснюватись не лише шляхом безпосередніх контактів, а також спільною діяльністю в галузі охорони культурної спадщини, ініціатив в сфері живопису, театру, кіно, засобів масової інформації і т.д. Джерелами фінансування та координаційними механізмами цієї співпраці в рамках Євро-Середземноморського партнерства є наступні програми: “Спадщина Євромед” (“Euromed Heritage”), “Аудіо-візія Євромед” (“Euromed Audiovisual”), “Молодь Євромед” (“Euromed Youth”) та Євро-

Середземноморський громадянський форум (Euro-Mediterranean Civil Forum)¹.

Перша програма “Спадщина Євромед” була заснована у 1998 р. Відтоді стартувало чотири етапи, під час кожного з яких відбувалось фінансування ряду проектів. Над кожним проектом, зокрема, працюють провідні організації зі збереження спадщини та культурних пам’яток з Європейського Союзу і країн Середземномор’я.

Серед успішно реалізованих проектів в рамках програми “Спадщина Євромед” знаходяться такі, як “Відкриття ісламського мистецтва” (“Discover Islamic Art”)², “Рехабімед” (“Rehabimed”, Відбудова традиційної середземноморської архітектури)³, “Продеком” (“ProDeCom”, Product, Development, Communication)⁴ та ін. Загалом на збереження і розвиток культурної спадщини країн Середземноморського регіону було витрачено близько 57 млн. євро⁵.

Наступна програма “Аудіо-візія Євромед”, яка стартувала у 2000 р., була створена насамперед з метою розвитку кіноіндустрії в середземноморських країнах. Вона, зокрема, спрямована також на поширення і просування

¹ Kołakowska A. 10 lat partnerstwa śródziemnomorskiego – bilans i perspektywy / A. Kołakowska // “Materiały Studialne”. – 2006. – № 3. – S. 18.

² “Відкриття ісламського мистецтва” – це віртуальний музей, що складається з 18 виставок та постійної колекції пам’яток мистецтва і архітектури великих ісламських династій Середземномор’я VII–XII ст. Музей включає в себе також п’ятдесят шедеврів ісламського мистецтва з колекції Британського музею. (Див. дет. Discover Islamic Art [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.discoverislamicart.org/>. – Title from the screen.)

³ Проект “Рехабімед” спрямований на проведення ґрунтовних міжнародних досліджень в сфері відбудови і підтримки традиційної архітектури, в тому числі в сфері законодавства. Загалом проект реалізовується у чотирьох пілотних операціях з: відбудова міського пейзажу (Кіпр), відбудова ремісництва (Каїр, Єгипет), відбудова та підтримка туризму (Туніс), відбудова та соціальні заходи (Маракеш, Марокко). (Див. дет. What is RehabiMed? RehabiMed: Rehabilitation of Traditional Mediterranean Architecture [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.rehabimed.net/?page_id=%201647. – Title from the screen.)

⁴ Проект в основному адресований до жінок, які беруть участь у створенні традиційного і прикладного мистецтва та походять з бідних регіонів країн середземноморського регіону. До участі в проекті були залучені такі країни, як: Франція, Алжир, Йорданія, Марокко, Туреччина, Палестинська автономія та Греція. Загальна його вартість складала близько 805 млн. євро. Реалізація тривала 4 роки – з 2002 по 2005 рр. (Див. дет. ProDeCom – Product, Development, Communication [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.anthropomania.gr/en/programs/completed/item/76-prodecom-product-development-communication/76-prodecom-product-development-communication>. – Title from the screen.)

⁵ Euromed Heritage [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.euromedheritage.net/intern.cfm?menuID=7>. – Title from the screen.

фільмів, творцями яких є вихідці з країн Середземномор'я, на міжнародний рівень.

“Аудіо-візія Євромед” вважає кіноіндустрію не лише творчим засобом культурного самовираження та міжкультурного діалогу, а й запорукою соціально-економічного розвитку регіону. Ось чому здобуток цієї програми налічує десяток якісних і професійно реалізованих проектів. Одним з таких є проект під назвою “Зелений дім”. Реалізовується він в Ізраїлі. “Зелений дім” – це насамперед навчальний проект, що включає в себе розробку документальних фільмів для випускників кінематографічних шкіл з країн Середземноморського регіону. У 2013 р. для участі в проекті було відібрано 17 фільмів палестинського, єгипетського, ізраїльського, марокканського, ліванського, алжирського і туніського виробництва¹.

Така програма як “Молодь Євромед” заснована з метою сприяння мобільності молоді та взаєморозуміння між собою. Загалом вона включає в собі 3 напрями діяльності: молодіжні обміни, волонтерська діяльність, навчальна та дослідницька співпраця (семінари, тренінги, курси). У програмі “Молодь Євромед” беруть участь 8 середземноморських країн: Алжир, Єгипет, Ізраїль, Йорданія, Ліван, Марокко, Палестинська автономія, Туніс та Ізраїль. Також вона охоплює і 28 країн-членів Євросоюзу. Цільовою аудиторією програми є, зокрема: молодіжні неурядові організації місцевого чи державного рівня, волонтери, молоді лідери та активісти².

Програма “Молодь Євромед” є також важливим інструментом співпраці в сфері вищої освіти та наукових досліджень в рамках Євро-Середземноморського партнерства. Відповідно до цілей, викладених у Каїрській декларації Євро-Середземноморської конференції міністрів з вищої освіти та досліджень, що відбулась в червні 2007 р., завданнями Секретаріату “Союзу для Середземномор'я” є:

¹ Green House – Development of Documentary Films by Southern Mediterranean Cinema Schools Graduates Communication [Electronic resource]. – Mode of access: <http://euromediaudiovisuel.net/p.aspx?t=general&mid=144&l=en>. – Title from the screen.

² EuroMed Youth Program [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.euromedyouth.net/About-EuroMed-Youth-Program,51.html>. – Title from the screen.

- заохочення і полегшення транснаціональної мобільності для студентів, викладачів і дослідників з обох сторін Середземного моря;
- заохочення і розвиток висококваліфікованих спільних досліджень і науково-дослідних програм з посилення контролю якості знань;
- стимулювання розвитку інновацій, знань/технологій і їхньої економічної віддачі;
- збільшення підприємницьких навичок та працевлаштування студентів відповідно до потреб ринку праці;
- забезпечення рівного доступу до освіти і професійної підготовки.

Зміцнення і розвиток євро-середземноморської співпраці в сфері вищої освіти і наукових досліджень є одним з пріоритетних напрямків, оскільки вони чи не найкраще сприяють встановленню та налагодженню культурних мостів між країнами обох узбереж Середземного моря¹.

І, нарешті, одним з останніх інструментів Євромед партнерства в соціальній та культурній сфері є Євро-Середземноморський громадянський форум. Він акумулює у собі всі зустрічі, неінституційні ініціативи координації та дебати між організаціями громадянського суспільства країн Середземноморського басейну.

Євро-Середземноморський громадянський форум традиційно організовується напередодні зміни головування в Раді Європейського Союзу або зустрічі міністрів закордонних справ країн-партнерів Євромед. Таким чином, Форуми відбувались в Барселоні у 1995 р., Неаполі у 1997 р., Штутгарті 1999 р., Марселі у 2000 р. і т.д.².

Для зміцнення діалогу між культурами та цивілізаціями Євро-Середземноморського регіону у 2003 р. було також створено Євро-Середземноморську фундацію діалогу культур (Euro-Mediterranean

¹ The Union for the Mediterranean: cooperation in the energy, transport and urban-development, higher education and research, social and civil affairs [Electronic resource]. – Mode of access: <http://ufmsecretariat.org/>. – Title from the screen.

² Euromed Civil Forum [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.medeas.be/en/themes/euro-mediterranean-cooperation/euromed-civil-forum/>. – Title from the screen.

Foundation for the Dialogue between Cultures). Її штаб-квартира знаходиться в Александрійській бібліотеці та Шведському інституті в Александрії (Єгипет).

Основними напрямками діяльності Фундації є: освіта, культура, наука комунікації, а також права людини, сталий розвиток і розширення можливостей жінок¹. Співпраця в цих галузях під егідою Фундації фінансується усіма країнами-партнерами Євромед, а також Єврокомісією².

Щодо одного з напрямків діяльності – розширення прав і можливостей жінок – країни-партнери Євро-Середземноморського діалогу ініціюють та реалізують спеціальні проекти з метою посилення ролі жінок у суспільстві, що є частиною глобальної стратегії “Союзу для Середземномор’я”.

Одним з таких проектів є проект під назвою “ВУМЕД: наступна генерація лідерів” (“WOMED: the next generation of leaders”). Він спрямований головним чином на зміцнення потенціалу 66 молодих жінок (відібраних з 800 конкуренток) у віці від 25 до 35 років громадянок середземноморських країн. Метою “ВУМЕД” є прагнення розвинути та утвердити гендерну рівність в євро-середземноморському регіоні.

Перший етап цього трирічного проекту проходив в Парижі та Брюсселі протягом 1–12 червня 2015 р. У ньому взяли участь 22 молоді жінки-лідери з різних сфер діяльності: політики, бізнесу, культури, засобів масової інформації тощо. Учасниці “ВУМЕД” брали участь у серії семінарів та зустрічей з експертами, дослідниками і провідними діячами, які ділились з ними своїм досвідом³.

Як бачимо, в рамках євро-середземноморської співпраці в соціальній сфері реалізовується низка регіональних і водночас необхідних проектів, в яких беруть участь тисячі жінок і які не варто оминати увагою. Одним з

¹ Statutes of the Anna Lindh Euro-Mediterranean Foundation for the Dialogue between cultures, Barcelona, 30 November 2004 [Electronic resource]. – Mode of access: http://zaklada.civilnodrustvo.hr/upload/File/hr/europa_i_svijet/civilno_drustvo_i_eu/alf/dokumenti/alf_statues.pdf. – Title from the screen.

² Kołakowska A. 10 lat partnerstwa śródziemnomorskiego – bilans i perspektywy / A. Kołakowska // “Materiały Studialne”. – 2006. – № 3. – S. 18.

³ The Union for the Mediterranean: cooperation in the energy, transport and urban-development, higher education and research, social and civil affairs [Electronic resource]. – Mode of access: <http://ufmsecretariat.org/>. – Title from the screen.

таких став проект “Молоді жінки – творці праці” (“Young Women as Job Creators”). Його реалізація запланована на 2015–2016 рр., а фінансування забезпечується Міністерством закордонних справ Норвегії та урядом князівства Монако.

Участь у ньому беруть жінки з Албанії, Єгипту, Йорданії, Марокко, Палестинської автономії, Іспанії та Тунісу. Завдяки численним семінарам та тренінгам ці жінки отримують цінні знання і якісну підготовку в сфері маркетингу, фінансів та управління. Вони дізнаються як створити та зробити успішним свій бізнес¹.

Таким чином, Євро-Середземноморське партнерство в культурній та соціальній сферах є важливою складовою середземноморської політики ЄС. Воно характеризується різногранною діяльністю, спрямованою насамперед на зближення культур, проведення діалогу та пошуку взаєморозуміння між країнами середземноморського регіону. Ця діяльність втілюється в життя за допомогою численних проектів. Останні, в свою чергу, сприяють створенню та розвитку інститутів громадянського суспільства та забезпеченню гендерної рівності, особливо в арабських країнах Середземномор'я.

Висновки до розділу 3

У рамках Євро-Середземноморського партнерства протягом багатьох років в країнах східного та південного узбережжя Середземного моря втілюються важливі проекти в політичній, безпековій, економічній, енергетичній, соціальній та культурній сферах. Однією з особливостей цього партнерства є постійна загроза виникнення та ескалації окремих конфліктних ситуацій між учасниками партнерства, що, в свою чергу, перешкоджає реалізації поставлених стратегій в регіоні. Це дає підстави стверджувати, що

¹ Young women as job creators: the UfM prepares to launch the second phase of the project to promote women entrepreneurship [Electronic resource]. – Mode of access: <http://ufmsecretariat.org/young-women-as-job-creators-ufm-prepares-the-launch-of-the-second-phase-of-the-project-to-promote-women-entrepreneurship/>. – Title from the screen.

політико-безпековий напрям співробітництва є доволі слабким, ніж інші, тому Євросоюз є зацікавленим в підтримці регулярного політичного діалогу. Незважаючи на напруженість у відносинах між окремими партнерами, він зберігає прихильність до регіону, оскільки розуміє, що поставлені завдання в рамках середземноморської політики ЄС можна виконати лише в довгостроковій перспективі.

Щодо економіко-енергетичного виміру співпраці ЄС з країнами Середземноморського басейну, інструментами, що використовуються з метою підвищення темпів розвитку економіки середземноморських країн, є лібералізація торгівлі, насамперед, сільськогосподарською продукцією, послугами та інвестиціями. Окрім цих, основним інструментом даного партнерства є створення євро-середземноморської зони вільної торгівлі.

Співпраця в соціально-культурній сфері здійснюється з метою розуміння і реагування на потреби населення країн Середземномор'я. Проекти та програми, що реалізуються в рамках "Союзу для Середземномор'я", спрямовані на розвиток людського потенціалу, зокрема в сферах підвищення рівня молодіжної зайнятості та розширення прав і можливостей жінок.

РОЗДІЛ 4

ДІЯЛЬНІСТЬ ЄС В НАПРЯМКУ ВИРІШЕННЯ КОНФЛІКТІВ НА БЛИЗЬКОМУ СХОДІ

4.1. ЄС і арабо-ізраїльський конфлікт

Арабо-ізраїльське протистояння протягом багатьох років є одним з найбільш складних завдань для вирішення не лише для його безпосередніх учасників, а також і для всієї світової спільноти. Географічна близькість Європи до Близького Сходу обумовлює її зацікавленість в мирному процесі, оскільки його ескалація може загрожувати їй такими інтернаціональними наслідками, як тероризм, нелегальна міграція, контрабанда, розповсюдження зброї масового знищення і т.д. Тому ставши в середині 1990-х рр. впливовим

гравцем на міжнародній арені, розвиваючи Спільну зовнішню та безпекову політику, відчуваючи свою зростаючу економічну й політичну роль у середземноморському регіоні, Європейський Союз прагнув активніше долучатись до мирного вирішення близькосхідного конфлікту. З огляду на це однією з головних цілей Євро-Середземноморського партнерства стало забезпечення миру і стабільності в середземноморському регіоні.

З початку 1970-х рр., як уже вищезазначалось, ЄС робив спроби стати політичним посередником близькосхідного конфлікту. Тоді він зосередив зусилля в основному на його економічних аспектах¹. Після закінчення “холодної війни” європейці, розробляючи амбітну та масштабну програму співпраці зі своїми середземноморськими сусідами, шляхом реалізації низки економічних і соціально-культурних проектів намагалися політично впливати на розв’язання (або ж недопущення ескалації) арабо-ізраїльської проблеми. До того ж встановити стабільність в Близькосхідному регіоні схиляє залежність Євросоюзу від імпорту енергоносіїв з Близького Сходу².

Політична й економічна присутність Євросоюзу у врегулюванні арабо-ізраїльського конфлікту виражається перш за все в тому, що ЄС є чи не найбільшим фінансовим спонсором близькосхідного мирного процесу. Мотивацією служило переконання європейських політиків в тому, що для дотримання безпеки на Близькому Сході його мешканці не повинні змагатися, натомість мають вибрати шлях співпраці в галузі дипломатії та економіці. І з огляду на це, однією з умов пом’якшення існуючих суперечок мав бути економічний розвиток, який дозволить підвищити рівень життя в регіоні³. Отож, економічну допомогу, яка адресується переважно

¹ Soliman A. The EuroMed partnership and the Arab Israeli conflict [Electronic resource]. – Mode of access: http://icsr.info/wp-content/uploads/2012/10/1319713913ICSR_AtkinPaperSeries_AmanySoliman.pdf. – Title from the screen.

² Магда Є. Позиція ЄС в урегулюванні арабо-ізраїльського конфлікту від початку XXI ст. / Є. Магда // Міжнародні зв’язки України: наукові пошуки і знахідки / відп. ред. С. В. Віднянський. – 2010. – Вип. 19. – С. 156.

³ Koczyńska A. Działania Wspólnot Europejskich/Unii Europejskiej na rzecz pokoju izraelsko-palestyńskiego / A. Koczyńska // Studia Europejskie. – 2009. – № 1. – S. 64.

Палестинській автономії, Євросоюз почав надавати з 1993 р.¹. Відтоді загальний вклад ЄС в будівництво демократичної і розвиненої Палестинської держави становить 5 млрд. євро². Слід зазначити, що у ці кошти входить у тому числі сплата більшої частини адміністративних витрат Палестинської національної автономії, разом із зарплатнею офіційних осіб, поліції, служби безпеки та вчителів³.

У 2008 р. ЄС започаткував спеціальний механізм – “Пегас” – підтримки палестинської влади у виконанні Палестинського плану реформ і розвитку. Цей механізм є головним інструментом, який використовується ЄС для надання Палестинській автономії фінансової допомоги безпосередньо з бюджету Європейського Союзу та держав-членів ЄС [99].

Окрім “Пегасу”, фінансування здійснюється також в рамках Агентства ООН для допомоги палестинським біженцям і організації робіт (The United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees, UNRWA)⁴. ЄС, точніше Єврокомісія та держави-члени ЄС є найбільшими донорами даного Агенства. Зокрема, з 2000 по 2008 рр. сума допомоги становила близько 850 млн. євро⁵. Відповідні зусилля і цілеспрямована підтримка європейськими інституціями арабо-ізраїльського мирного процесу свідчать, що все ж таки Європа не відійшла від “м’яких” засобів безпеки, вкладаючи фінанси в економіку, освіту, медицину та інші сфери.

Натомість офіційні відносини європейських партнерів з ізраїльською стороною конфлікту, незважаючи, що між країнами існують добре розвинуті

¹ Хоча, слід зазначити, що перші кошти для підтримки палестинців із Західної Європи почали надаватись набагато раніше – ще у 1971 р. У 1980-х рр. Європейські Спільноти співпрацювали з палестинцями переважно через неурядові організації. (Див. дет. Koczyńska A. Działania Wspólnot Europejskich/Unii Europejskiej na rzecz pokoju izraelsko-palestyńskiego / A. Koczyńska // Studia Europejskie. – 2009. – № 1. – S. 63-64.).

² The European Union and the Palestinians: real partners make a real difference [Electronic resource]. – Mode of access: http://eeas.europa.eu/delegations/westbank/documents/news/2013_generalbrochure_en.pdf. – Title from the screen.

³ Захарченко А.М. Аналіз ефективності міжнародного посередництва в арабсько-ізраїльському конфлікті на сучасному етапі: досвід для України / А.М. Захарченко // Стратегічні пріоритети. – 2008. – № 3 (8). – С. 243.

⁴ The European Union and the Palestinians: real partners make a real difference [Electronic resource]. – Mode of access: http://eeas.europa.eu/delegations/westbank/documents/news/2013_generalbrochure_en.pdf. – Title from the screen.

⁵ EC support to UNRWA [Electronic resource]. – Mode of access: http://eeas.europa.eu/palestine/docs/ec_unrwa_factsheet_en.pdf. – Title from the screen.

економічні зв'язки¹, зустрічаються тут з низкою перешкод². Одним з чинників, який, можливо, відіграє вагому роль в цьому є “неоднорідність” інтересів самих європейських країн у близькосхідному регіоні. Так, південні країни ЄС (Іспанія, Португалія, Греція, Італія) мають глибокі історичні зв'язки з арабським світом. Наприклад, Італія має міцні торгівельні зв'язки з Лівією, що надає Риму значні обсяги своєї нафти. Ситуація в Греції дещо складніша внаслідок невирішеності кіпрського питання – помітним є охолодження відносин з Ізраїлем в силу розвитку партнерства між Ізраїлем та Туреччиною. Проте, не маючи достатньої політичної ваги для впливу на рішення офіційного Брюсселю, південноєвропейські держави найчастіше підтримують позиції більш впливових партнерів по ЄС. Франція, через своє колоніальне минуле завжди вирізнялася особливою самостійною позицією, найбільш лояльною до арабів. Німеччина, натомість, в політиці вважається найбільш проізраїльски налаштованим членом ЄС, що традиційно пояснюється наявним комплексом історичної провини за Голокост³. Проте останнім часом економічні міркування істотно впливають на німецькі позиції, змушуючи їх враховувати арабські інтереси. Позиція Великобританії в близькосхідному регіоні більше залежить і навіть співпадає з політикою Сполучених Штатів⁴.

¹ ЄС є найважливішим торгівельним партнером Ізраїлю. Понад 1/3 ізраїльського експорту спрямована до ЄС і звідти ж надходить більша половина імпорту. Ізраїль імпортує з ЄС більше товарів, ніж з США. Після п'яти років ратифікаційного 1 червня 2000 р. набула чинності угода про зону вільної торгівлі між ЄС та Ізраїлем. (Див. Świeca J. Wspolnoty Europejskie/Unia Europejska w bliskowschodnim i środiemnomorskim procesie stabilizacyjnym / J. Świeca // De Doctrina Europea. Roczniki Instytutu Europeistyki. – 2009. – S. 113-114).

² Захарченко А.М. Аналіз ефективності міжнародного посередництва в арабсько-ізраїльському конфлікті на сучасному етапі: досвід для України / А.М. Захарченко // Стратегічні пріоритети. – 2008. – № 3 (8). – С. 244.

³ Особливо стабільними зв'язки між двома країнами були в першій половині 1990-х рр. Тодішній канцлер Німеччини Гельмут Коль, очолюючи в 1994 році Європейську раду, домогся надання Ізраїлю “привілейованого статусу”, значно зміцнивши ізраїльсько-європейські економічні, наукові та культурні відносини. Про особливий статус цих відносин також свідчать події 1991 р. Тоді Ізраїль під час війни в Перській затоці піддавався ракетним обстрілам. З Німеччиною було укладено угоду про постачання Ізраїлю трьох підводних човнів класу “Дельфін”. Два човни були віддані Ізраїлю безкоштовно, а третій був проданий на пільгових умовах: Німеччина виділила 350 млн. дол. на фінансування угоди (Див. Ближневосточная политика великих держав и арабо-израильский конфликт: в 2 т-х / под общ. ред. О.А. Колобова. – Нижний Новгород: ИСИ ННГУ, 2008. – Т. 1.– С. 9).

⁴ Ближневосточная политика великих держав и арабо-израильский конфликт: в 2 т-х / под общ. ред. О.А. Колобова. – Нижний Новгород: ИСИ ННГУ, 2008. – Т. 1.– С. 9-11; Магда Є. Позиція ЄС в урегулюванні арабо-ізраїльського конфлікту від початку XXI ст. / Є. Магда // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки / відп. ред. С. В. Віднянський. – 2010. – Вип. 19. – С. 156-157; Świeca J. Wspolnoty

Тому у контексті зазначеного зрозуміло, чому Європейський Союз постійно дотримувався у конфлікті Ізраїлю з палестинцями позиції, яка докорінно відрізняється від ізраїльської. Так, країни-члени Європейського Союзу неодноразово заявляли, що не готові розглядати Єрусалим як столицю Ізраїлю і піддавали різкій критиці ізраїльську політику будівництва поселень на окупованих територіях¹. Крім цього, європейські лідери неодноразово ініціювали введення проти Ізраїлю санкцій (2002 р., 2014 р., 2015 р.). А у 2013 р. вони все-таки були застосовані. Ізраїль поставився до них досить нервово, звинувативши ЄС в антисемітизмі і потуранні мусульманам. На думку ізраїльських експертів, подібними діями європейські лідери прагнули забезпечити собі лояльність виборців-мусульман, які складають до 20 % від загальної кількості виборців².

Однак, якби європейські країни не намагались з критицизмом ставитись до поведінки та дій Ізраїлю, вони не завжди підтримують кроки й Палестинської автономії. Зокрема, їхні позиції глибоко розійшлися після внесення у вересні 2011 р. президентом Махмудом Абасом заяви Генеральному секретарю ООН щодо прийняття Палестини в якості члена цієї Організації. Під час голосування в Юнеско, яке відбулось місяцем пізніше, 11 країн підтримали Палестинську автономію (Австрія, Бельгія, Кіпр, Фінляндія, Франція, Греція, Іспанія, Ірландія, Люксембург, Мальта, Словенія); 5 голосувало “проти” (Чехія, Німеччина, Литва, Нідерланди, Швеція) і 11 утрималось від голосування (Болгарія, Данія, Естонія, Італія, Угорщина, Латвія, Польща, Португалія, Румунія, Словаччина,

Europejskie/Unia Europejska w bliskowschodnim i śródziemnomorskim procesie stabilizacyjnym / J. Świeca // *De Doctrina Europea. Roczniki Instytutu Europeistyki*. – 2009. – S. 110-111.

¹ Захарченко А.М. Аналіз ефективності міжнародного посередництва в арабсько-ізраїльському конфлікті на сучасному етапі: досвід для України / А.М. Захарченко // *Стратегічні пріоритети*. – 2008. – № 3 (8). – С. 244.

² Евросоюз ввел экономические санкции против Израиля [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://pomalu.ru/novosti/sanktsii/>. – Заголовок с экрана.

Великобританія)¹. Цей процес яскраво свідчив про відсутність єдиної позиції європейських держав в арабо-ізраїльському конфлікті і концепцій його вирішення².

Що стосується офіційного Тель-Авіва, його ставлення до посередницьких ініціатив ЄС та загальної лінії поведінки його країн-членів не є позитивним. Це зумовлено в значній мірі переконанням ізраїльтян в упередженій проарабській позиції ЄС, а також низькою оцінкою можливостей Європи як посередника³. Хоча здебільшого позиція Євросоюзу є більш дуалістичною, оскільки він традиційно коливається між дружніми заявами відносно палестинців і наданням Ізраїлю привілейованого статусу у відносинах з ЄС⁴.

Розглянувши загальну модель поведінки європейських країн в контексті арабо-ізраїльського протистояння, слід з'ясувати позиції й решти арабських країн, які, хоча не є безпосередніми його учасниками, однак залучаються до його протікання. Арабські країни, які є членами Євро-Середземноморського партнерства (Єгипет, Туніс, Алжир, Марокко, Мавританія, Йорданія, Сирія, Ліван), звичайно, в цілому налаштовані проти нормалізації відносин з Ізраїлем. Їхнє ставлення до європейської політики є в цьому контексті двозначною, оскільки, як вони зазначають, вона багато в чому полягає в одночасному заграванні з Ізраїлем та підкупом Палестинської автономії. Однак, ці країни не відмовляють собі від економічних і комерційних преференцій, наданих ЄС, зокрема: зниження або скасування податкових та митних обмежень в експорті до країн ЄС, виділення кредитів і грантів для

¹ Через рік, у листопад 2012 р., Палестинська автономія отримала визнання ООН як держава-спостерігач, яка не є членом ООН. Рішення про підвищення статусу Палестини було прийнято Генеральною асамблеєю ООН. "За" проголосували 138 країн, включаючи Росію, Францію та Китай; дев'ять держав, у тому числі США, Ізраїль, Канада і Чехія, висловилися проти. 41 учасник голосування, в тому числі Великобританія і Німеччина, утрималися. (Див. Палестину визнано державою-спостерігачем ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.ua/world/722056-palestinu-viznano-derjavoyu-sposteregachem-oon.html>. – Заголовок з екрану.)

² Zając J. Unia Europejska wobec idei państwa palestynskiego / J. Zając // Rocznik Integracji Europejskiej. – 2011. – № 5. – S. 249.

³ Захарченко А.М. Аналіз ефективності міжнародного посередництва в арабсько-ізраїльському конфлікті на сучасному етапі: досвід для України / А.М. Захарченко // Стратегічні пріоритети. – 2008. – № 3 (8). – С. 244.

⁴ Магда Є. Позиція ЄС в урегулюванні арабо-ізраїльського конфлікту від початку XXI ст. / Є. Магда // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки / відп. ред. С. В. Віднянський. – 2010. – Вип. 19. – С. 158.

розвитку місцевої інфраструктури, фінансова допомога в проведенні реформ та ін.¹.

Таким чином, стало очевидним, що європейське медіаторство в близькосхідному конфлікті так чи інакше завжди піддавалось і буде піддаватись критиці чи за прагматичність своїх інтересів, чи за занадто лояльне ставлення до однієї з конфліктуєчих сторін. Тому у контексті вищезазначеного, слід докладніше простежити еволюцію політики Євросоюзу, його практичної діяльності в близькосхідному мирному процесі.

Важливою віхою зміни ставлення Європи до арабо-ізраїльського конфлікту став розпад Радянського Союзу і поява Європейського. З 1994 р. в Європі висловлювалися невдоволення з приводу пасивної ролі спостерігача і спонсора на Близькому Сході, звучали заяви про необхідність зміни ставлення до процесу мирного врегулювання і якось вплинути на хід мирного процесу. Тому, починаючи з середини 1990-х рр., Євросоюз обережно став займати все більш незалежну позицію в близькосхідному конфлікті². Це зумовлювало, зокрема, внесення в офіційні документи ЄС елементів оцінки подій на Близькому Сході, головним чином: протесту проти приєднання Єрусалиму до Ізраїлю, визнання права Ізраїлю на існування в безпечних (до 1967 р.) кордонах, права палестинців мати свою державу, засудження палестинського тероризму, протесту проти переселенських акцій на окупованих територіях і т.п.³.

У 1990-х рр. політика ЄС на Близькому Сході бачилася європейським чиновникам, наступним чином: участь у міжнародному врегулюванні в підтримку миру; зміцнення демократії, включаючи допомогу в підготовці та проведенні виборів на автономних палестинських територіях; консолідація, регіональна кооперація; програми допомоги розвитку Палестинської

¹ Soliman A. The EuroMed partnership and the Arab Israeli conflict [Electronic resource]. – Mode of access: http://icsr.info/wp-content/uploads/2012/10/1319713913ICSR_AtkinPaperSeries_AmanySoliman.pdf. – Title from the screen.

² Ближневосточная политика великих держав и арабо-израильский конфликт. – С. 17.

³ Świeca J. Wspólnoty Europejskie/Unia Europejska w bliskowschodnim i śródziemnomorskim procesie stabilizacyjnym / J. Świeca // De Doctrina Europea. Roczniki Instytutu Europeistyki. – 2009. – S. 113.

автономії; використання впливу ЄС для прискорення мирного процесу¹. Проте, незважаючи на фінансову підтримку ЄС мирного процесу, політика Вашингтону на Близькому Сході значно переважала вплив Брюсселю, що, звісно, звужувало діапазон Євросоюзу в сфері безпеки в регіоні. На початку 2000-х рр. між Ізраїлем та Палестинською автономією почалася чергова хвиля протестів і насильства. Незабаром вона стала відомою як “друга інтифада або інтифада Аль-Акса” за назвою мечеті, навколо якої розгорнулися акції протесту палестинців. За повідомленнями, внаслідок 34 місяців протистояння загинуло більше 3000 палестинців та ізраїльтян, більшість з яких палестинці².

Сплеск насильства не припинявся практично два роки, супроводжуючись почерговим нанесенням ракетних ударів і вчиненням терористичних актів. Ситуація стала предметом серйозної заклопотаності міжнародної спільноти, у зв'язку з чим США, ЄС, Росія та ООН створили нову форму співпраці з метою досягти нормалізації відносин між ізраїльтянами та палестинцями. У 2003 р. т.зв. Четвірка (або “Квартет”) запропонувала план з врегулювання конфлікту на Близькому Сході, який отримав назву “Дорожньої карти”. У якості мети в документі було зафіксоване наступне: “остаточне і всеосяжне врегулювання арабо-ізраїльського конфлікту до 2005 року”³. План “Дорожня карта” передбачав “міжнародний контроль” за його виконанням, який мали здійснювати ЄС, США, Росія та ООН.

У рамках виконання цього плану Європейський Союз виступав за термінове призупинення Ізраїлем будівництва нових поселень без будь-яких попередніх умов. Однак слабка участь ЄС в реалізації “Дорожньої карти”, а також неузгодження позицій між учасниками “Квартету” не сприяли її успішності. Країни-члени Євросоюзу не мали узгодженої політики, оскільки

¹ Ближневосточная политика великих держав и арабо-израильский конфликт. – С. 17.

² Вопрос о Палестине и Организация Объединенных Наций: официальный веб-сайт ООН, посвященный вопросу о Палестине [Електронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.un.org/ru/peace/palestine/part5.pdf>. – Заголовок с экрана.

³ Кузнецов Д. В. Арабо-израильский конфликт: История и современность. Очерк событий. Документы и материалы: учебное пособие / Д.В.Кузнецов. – Благовещенск: Изд-во БГПУ, 2006. – С. 122-123.

перед ними тоді відкрились перспективи розширення на Схід. Показовим, зокрема, було те, що 2004 р. представник із зовнішньої політики Європейського Союзу Х. Солана визнав, що ЄС ніколи не відіграватиме вирішальної ролі у врегулюванні близькосхідного конфлікту¹.

Спроби мирного врегулювання конфлікту, навколо якого згуртувались арабські країни, відсували, у свою чергу, на дальший план реалізацію положень Євро-Середземноморського процесу. Особливо про це свідчила політика Сирії та Лівану, які нерідко бойкотували зустрічі в рамках Барселонського процесу².

Новий імпульс спроби врегулювати арабо-ізраїльський конфлікт отримали після міжнародної конференції в Аннаполісі у листопаді 2007 р. У ній взяли участь представники понад 40 країн світу, зокрема, представники близькосхідної четвірки посередників: США, ЄС, Росії, ООН, Ліги арабських держав разом з такими ключовими близькосхідними гравцями як Єгипет, Саудівська Аравія та Йорданія³. Положення конференції в Аннаполісі запроваджували циклічний режим двосторонніх зустрічей М. Аббаса з прем'єром Ізраїлю Ехудом Ольмертом. Обидва лідери сім разів проводили переговори про зникнення конфлікту і можливість нормалізації ситуації на Близькому Сході⁴.

Тим часом, поки між політиками почали налагоджуватись відносини, з'явилося рішення про їх гармонізацію також і в сфері економіки. З цією метою було проведено конференцію донорів у Парижі в грудні 2007 р., ініційовану "Квартетом" посередників. На цій конференції делегації 87 країн і міжнародних організацій узяли на себе зобов'язання про надання Палестинській автономії фінансової допомоги у розмірі 7,4 млрд. дол.

¹ Магда С. Позиція ЄС в урегулюванні арабо-ізраїльського конфлікту від початку XXI ст. / С. Магда // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки / відп. ред. С. В. Віднянський. – 2010. – Вип. 19. – С. 160-162.

² Zając J. Polityka Unii Europejskiej w regionie śródziemnomorskim. – S. 108.

³ Захарченко А.М. Перспективи врегулювання арабсько-ізраїльського конфлікту після мирної конференції в Аннаполісі 2007 р. / А.М. Захарченко // Стратегічні пріоритети. – 2009. – № 3 (12). – С. 232-233.

⁴ Niedziela S. Kwestia palestyńska: eskalacja konfliktu 2008-2009 / S. Niedziela // Zeszyty Naukowe Akademii Marynarki Wojennej. – 2009. – № 3 (158). – S. 72.

протягом 3 років. Частки країн–донорів розподілилися наступним чином: Європа надала 53 %, Північна Америка – 11 %, арабські країни – 20 % і інші – 5 %. Частка внеску міжнародних організацій становила 11 %¹. Отож, як бачимо, левову частку фінансування виділення допомоги палестинському уряду узяв на себе саме Євросоюз, який далі намагався конструктивно впливати на близькосхідний мирний процес.

Особливе місце в цих зусиллях займала, зокрема, Франція. Під час одного зі своїх візитів в Кнесет Н. Саркозі сказав: “Ви можете довіряти Франції”. А під час зустрічі з Махмудом Аббасом 24 червня 2008 р. французький президент заявив: “Безпека Ізраїлю буде зміцнюватись, коли зростатиме незалежна Палестина”. Президент Саркозі неодноразово підкреслював, що його бачення миру на Близькому Сході – це перспектива співіснування двох держав. Умовою до цього є: спільне визнання Єрусалиму як столиці обох держав, замороження колонізації Західного берегу Йордану та виконання положень резолюції Ради Безпеки ООН № 242². Врешті-решт, наміри Саркозі збудувати мир на Близькому Сході перейшли у практичну стадію з формуванням нової зовнішньополітичної платформи ЄС – “Союзу для Середземномор’я”.

Однак разом з цим, слід зауважити, що дипломатична майстерність Н. Саркозі здійснила мало відчутний результат на саме врегулювання конфлікту, незважаючи на те, що останній й справді набув іншої тональності в зовнішньополітичному відомстві ЄС. Зокрема, про це свідчила заява Верховного представника Європейського Союзу із закордонних справ і політики безпеки Кетрін Ештон про те, що Близький Схід – це головний

¹ Захарченко А.М. Перспективи врегулювання арабсько–ізраїльського конфлікту після мирної конференції в Аннаполісі 2007 р. – С. 233.

² Резолюція була прийнята після Шестиденної війни 1967 р. У ній Рада Безпеки ООН вимагала виведення ізраїльських збройних сил з територій окупованих під час конфлікту, закликала до негайного припинення усіх агресивних дій і стану війни загалом, до визнання суверенітету, територіальної цілісності та політичної незалежності всіх держав регіону, до визнання права кожного з цих держав жити в мирі, маючи безпечні та визнані кордони, не піддаючись погрозам і насильству. (Див. дет. Вопрос о Палестине и Организация Объединенных Наций: официальный веб-сайт ООН, посвященный вопросу о Палестине [Електронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.un.org/ru/peace/palestine/part5.pdf>. – Заголовок с экрана.); Niedziela S. Kwestia palestyńska: eskalacja konfliktu 2008-2009 / S. Niedziela // Zeszyty Naukowe Akademii Marynarki Wojennej. – 2009. – № 3 (158). – S. 74.

пріоритет міжнародної політики Євросоюзу¹. Сьогодні він, як і раніше, спрямовує свої зусилля на підтримку будівництва Палестинської держави, особливо в сфері внутрішніх справ та правосуддя. Європейська місія в цій державі, яка фактично триває з січня 2006 р., спрямована на підвищення безпеки палестинського населення і верховенства права².

Таким чином, багаторічний досвід виконання Євросоюзом функцій посередника в арабо-ізраїльському конфлікті є значним досягненням його дипломатів та інших залучених осіб. Хоча використання ними значної кількості інструментів домогтися миру та стабільності на Близькому Сході не завжди приносили бажаний результат, однак дії ЄС завжди демонстрували світовій спільноті пильну увагу за ворогуючими сторонами. Останні ж, у свою чергу, постійно знаходили причини для критики європейського посередництва.

4.2. Позиція ЄС щодо війни в Сирії

Сьогодні Сирія, крім арабо-ізраїльського конфлікту і розвитку відносин з Ізраїлем, представляє основу інтересів Європейського Союзу (в тому числі інших впливових гравців регіональної та міжнародної політики) на Близькому Сході. Поворотним моментом здійснення Євросоюзом середземноморської політики в цьому регіоні став початок збройного конфлікту в Сирії, який спалахнув внаслідок хвилі соціальних переворотів у країнах арабського світу в березні 2011 р.

Конфлікт, що розгорівся майже 5 років тому, призвів до величезних людських втрат, виникнення масових потоків біженців, деградації сирійської економіки та поділу країни між різними воєнізованими угрупованнями, головним з яких є “Ісламська держава”³. 15 липня 2012 р. Міжнародний

¹ Магда Є. Позиція ЄС в урегулюванні арабо-ізраїльського конфлікту від початку XXI ст. / Є. Магда // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки / відп. ред. С. В. Віднянський. – 2010. – Вип. 19. – С. 162.

² EU Police Mission for the Palestinian Territories extended [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2015/07/02-eupol-copps-extended/>. – Title from the screen.

³ У 2011 р. населення Сирії становило 23 млн. осіб, зараз в Сирійській Арабській Республіці проживає приблизно 17 млн. громадян, включно з біженцями. За останніми даними, в сирійському конфлікті загинуло

комітет Червоного Хреста класифікував збройний конфлікт в Сирії як “громадянську війну”, попередивши про зростаючі людські втрати, особливо з боку цивільного населення¹. У 2015 р. рейтинг Global Peace Index назвав Сирію найнебезпечнішою країною світу. Згідно з його оцінками, громадянська війна в Сирії у 2014 р. була найсмертоноснішим конфліктом. У ньому загинуло утричі більше людей, ніж в результаті конфліктів в Ємені, Іраку, Лівії та Лівані разом узятих.

Окрім загрози виникнення гуманітарної катастрофи, Сирія стала плацдармом для появи двох викликів, зокрема: припливу іноземних бойовиків, що вступили до лав “Ісламської держави”, та залучення до боротьби за владу інших гравців регіонального та міжнародного рівня, що впливають на поляризацію позицій безпосередніх учасників конфлікту².

Істотне місце серед них займають суперечності і амбіції міжнародних гравців, насамперед США, Росії та Китаю. На тлі загострення внутрішньосирійського протистояння саме вони сприяють зростанню його внутрішньої динаміки, таким чином мінімізуючи свої шанси вплинути на хід конфлікту. Крім них, міжнародні розбіжності та протиріччя з сирійської проблеми в рівній мірі характерні також для позицій країн-членів Європейського Союзу.

понад 220 тис. осіб (100 тис. — у 2014 р.) і понад 1 млн. отримали поранення. Щодо біженців, то їхня кількість збільшується з кожним роком, майже з 6 млн. у 2013 р. до 12 млн. у січні 2015 р. (до 4 млн (25 %) біженців опинилося за кордоном). Режим Башара аль-Асада контролює приблизно 50 % території країни (у тому числі столицю і весь регіон узбережжя Сирії). Решта території розділена між: “Ісламською державою”, бойовики якої контролюють, в основному, басейн Євфрату; військами курдської опозиції – три окремі анклавні на півночі, на кордоні з Іраком і Туреччиною; Фронтом ан-Нусра – невеликі анклавні на півночі і півдні країни; силами сирійської опозиції, що займають близько 15 % території на північному заході, в центрі і на півдні Сирії. Ситуація в країні призвела також до економічної розрухи. Режим Асада, втративши майже всі свої економічні ресурси (більшу частину нафтових ресурсів, торгові маршрути в Іраку і Туреччині), вкрай залежний від економічної та фінансової підтримки Ірану (3,6 млрд дол., кредитні плани та ін.) і Росії. Рівень інфляції в 2013 р. склав 59,1 %; курс сирійського фунта (SYP) до долара стрибнув з 47 SYP до 200 SYP у 2013 р. і тримається на цьому рівні. Сирійський нафтовий сектор втратив 27 млрд дол. (40 % від ВВП до 2011 р.). (Див. дет. Піваріу К. Громадянська війна в Сирії: чотири роки потому [Електронний ресурс] / К. Піваріу // Незалежний аналітичний центр геополітичних досліджень. – Режим доступу: <http://bintel.com.ua/uk/article/syrya/>. – Заголовок з екрану.).

¹ Степанова Е.А. Вооруженный конфликт в Сирии и политика России / Е.А. Степанова // Пути к миру и безопасности. – 2012. – № 2(43). – С. 7.

² 2015 Global Peace Index rankings [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.visionofhumanity.org/sites/default/files/Global%20Peace%20Index%20Report%202015_0.pdf. – Title from the screen.

Початок “сирійської арабської весни” став черговою перевіркою на міцність європейської політики на Близькому Сході. Незважаючи на те, що Сирія є повноправним членом “Союзу для Середземномор’я” та ЄПС, в травні 2011 р. було заморожено Угоду про асоціацію з Сирією та припинені всі формати співробітництва з режимом Б. Асада¹. В опубліковані Радою ЄС документі, в якому було засуджено репресії та насильство, застосоване військовими силами Сирії проти мирних демонстрантів, ЄС у світлі тодішнього розгортання внутрішнього конфлікту вирішив призупинити усі плани щодо підготовки нових програм двостороннього співробітництва та поточні двосторонні програми з сирійською владою в рамках Європейського інструменту сусідства та партнерства та MEDA. Рада ЄС також закликала ЄІБ не затверджувати нові операції фінансування в Сирії. Окрім цього, станом на 9 травня ЄС ввів обмежувальні заходи проти Сирії та осіб, відповідальних за насильницьке придушення акцій протесту цивільного населення². Обмежувальні заходи стосувались насамперед заборони на імпорт сирої нафти і нафтопродуктів, обмеження на експорт подвійного призначення товарів, ключового устаткування і технологій для нафтової і газової промисловості, телекомунікаційного устаткування та предметів розкоші. Були також заморожені фонди та рахунки усіх осіб і організацій, що підтримують сирійський режим³.

Закликаючи до припинення бойових дій і насильства проти сирійських громадян, ЄС, як бачимо, запропонував традиційний набір інструментів щодо врегулювання конфлікту. Він, по суті, скопіював попередні сценарії своїх дій, зокрема лівійський, за принципом політичної обумовленості, який передбачає надання Євросоюзом своїм зовнішньополітичним партнерам економічні (фінансова допомога або сприятливий торгівельно-економічний

¹ Латкина В.А. Политика Европейского союза в Средиземноморье в контексте “арабской весны” / В.А. Латкина // Вестник МГИМО университета: Политология. – 2014. – № 2 (35). – С. 144.

² Council conclusions on Syria, Brussels, 23 May 2011 [Electronic resource]. – Mode of access: https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/EN/foraff/122168.pdf. – Title from the screen.

³ EU–Syria trade relations [Electronic resource]. – Mode of access: <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/syria/>. – Title from the screen.

режим) або політичні (особливі відносини або статус держави-члена) бонуси в обмін на дотримання демократичних норм і прав людини¹.

Наступним кроком Євросоюзу, який став відповіддю на чергову хвилю репресій сирійської влади проти мирного населення, було замороження в серпні 2011 р. усіх програм фінансової та технічної допомоги Сирії. Це поступово також поширювались на такі сектори: як: енергетичний, банківський та торговельний. Крім цього, було введено заборону в'їзду до європейських країн представникам сирійської влади та родичам президента Б. Асада. До середини 2013 р. цей список налічував понад 170 осіб². Відповіддю Сирії стало призупинення свого членства та участі у "Союзі для Середземномор'я".

Подальше затягування конфлікту і відсутність прогресу у досягненні консенсусу між воюючими сторонами змушувало ЄС насторожено ставитись до сирійської кризи. Тому через два роки Євросоюзом було розроблене "Спільне повідомлення для Європейського парламенту, Ради, Європейського соціально-економічного комітету та Комітету регіонів" про вироблення комплексного підходу до конфлікту в Сирії. Цей документ ознаменував остаточний та рішучий перегляд попередньої стратегії політики сусідства ЄС з Сирією. Він пропонував нові елементи комплексного реагування ЄС на кризу, підкреслюючи ті дії та ініціативи, які були вже прийняті Європейською комісією та Верховним представником ЄС із закордонних справ та політики.

У Повідомленні наголошувалось, зокрема, на тому, що, не припиняючи зусиль на політичному фронті, ЄС мобілізував усі свої інструменти, щоб здійснити більш вагомий внесок зі сторони міжнародної спільноти. Євросоюз став найбільшим донором надання гуманітарної допомоги

¹ Стрелков А.А. Применение Европейским союзом политической обусловленности в рамках Европейской политики соседства / А.А. Стрелков // Известия Алтайского Государственного университета. – 2008. – № 4-5. – С. 277.

² Council Decision 2013/255/CFSP of 31 May 2013 concerning restrictive measures against Syria [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.sipri.org/databases/embargoes/eu_arms_embargoes/syria_LAS/eu-council-decision-2013-255-cfsp. – Title from the screen.

постраждалим. Станом на червень 2013 р. зі свого бюджету та бюджету країн-членів він виділив 678 млн. євро. Крім цього, з інших фінансових інструментів Євросоюзу було зібрано 175 млн. євро. Отож, загальна сума допомоги перевищила 850 млн. євро. Тим не менш, навіть її недостатньо, щоб впоратися з постійним збільшенням гуманітарних потреб¹.

Ситуація в Сирії набула особливої гостроти, коли 21 серпня 2013 р. з'явилася інформація, що урядові війська застосували хімічну зброю у ході операцій проти бойовиків під Дамаском. Опозиція заявила про загибель 1300 осіб і кількох тисячах потерпілих.

Західні країни відразу ж звинуватили в застосуванні хімічної зброї уряд Б. Асада. Президент США Барак Обама висловився за силове розв'язання сирійської проблеми, оскільки “червона лінія в Сирії перетнута”, його підтримали керівники Великобританії і Франції, а також Туреччини і деяких арабських країн Близького Сходу (Саудівська Аравія, Катар, ОАЕ, а Ліга арабських держав вирішила фінансувати військову операцію). На засіданні Ради Безпеки ООН 29 серпня 2013 р. Великобританія внесла проект резолюції, який давав добро на військову операцію проти Сирії. Однак Росія і Китай висловились проти цього, внаслідок чого засідання Ради Безпеки завершилось безрезультатно².

На початку вересня того ж року на брифінгу в рамках саміту G20 голова Єврокомісії Жозе Мануель Баррозу заявив, що міжнародне співтовариство має зосередитися на політичному врегулюванні сирійського конфлікту³. А голова Європейської ради Герман Ван Ромпей підкреслив, що воєнного рішення сирійського конфлікту просто не існує, його врегулювання може бути досягнуто тільки шляхом переговорів. Він підкреслив, що на

¹ Joint Communication to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions – “Towards a comprehensive EU approach to the Syrian crisis”, Brussels, 24.6.2013 [Electronic resource]. – Mode of access: http://eeas.europa.eu/statements/docs/2013/130624_1_comm_native_join_2013_22_communication_from_commission_to_inst_en_v10_p1_7332751.pdf. – Title from the screen.

² Тригуб П.М. Сирійське питання в Раді Безпеки ООН (серпень–вересень 2013 р.) [Електронний ресурс] / П.М. Тригуб. – Режим доступу: <http://www.sworld.com.ua/konfer33/120.pdf>. – Заголовок з екрану.

³ Баррозу: конфлікт у Сирії потрібно вирішити мирним шляхом [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukranews.com/news/104080.---.uk>. – Заголовок з екрану.

міжнародному співтоваристві лежить відповідальність за те, щоб кровопролиття в Сирії було припинено, а особи, винні у застосуванні хімічної зброї, були віддані до суду. На його переконання, світове співтовариство має об'єднати зусилля в ООН з тим, щоб запобігти використанню хімічної зброї у світі¹.

Однак насправді позиції європейських країн щодо можливої військової інтервенції проти Сирії були протилежними. По суті вони розділились на два табори: на тих, хто ближче до США (за військове втручання), і тих, хто ближче до позицій Росії (проти втручання)². Проти воєнного втручання висловилась, зокрема, Німеччина. Серед тих, хто дотримувався іншої думки,

– Франція і, не дивлячись на рішення британського парламенту³, прем'єр-міністр Великої Британії Девід Кемерон. Він підкреслив, що його країна закликатиме світові держави надавати гуманітарну допомогу Сирії, а також наполягатиме на необхідності “твердої відповіді на застосування хімзброї”⁴. На стороні Франції і Великобританії, й таким чином, США, знаходилась також Данія, яка, що здається зрозуміло з огляду на існуючий між нею та Росією “арктичний конфлікт”, можливо, очікувала підтримку США в цьому питанні⁵.

Ситуація в Сирії змушувала міжнародну спільноту надалі уважно стежити за розвитком подій у Східному Середземномор'ї. Підсумком цього ставали періодичні зустрічі представників держав, правозахисних організацій, на яких покладено відповідальність бути інспектором і

¹ Тригуб П.М. Сирійське питання в Раді Безпеки ООН (серпень–вересень 2013 р.) [Електронний ресурс] / П.М. Тригуб. – Режим доступу: <http://www.sworld.com.ua/konfer33/120.pdf>. – Заголовок з екрану.

² Solak W. Unia wobec Syrii: podzieleni jak zwykle [Electronic resource] / W. Solak. – Mode of access: <http://uniaeuropejska.org/unia-wobec-syrii-podzieleni-jak-zwykle/>. – Title from the screen.

³ Парламент Великої Британії 29 серпня 2013 р. проголосував проти військового удару в Сирії. Голоси у Палаті громад розділилися майже порівну – 272 члени парламенту виступили на підтримку пропозиції уряду про необхідність військової операції проти режиму сирійського президента Башара Асада, 285 були проти. (Див. дет. США шукають підтримки військової операції в Сирії, попри рішення Британії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/25090512.html>. – Заголовок з екрану.)

⁴ Тригуб П.М. Сирійське питання в Раді Безпеки ООН (серпень–вересень 2013 р.) [Електронний ресурс] / П.М. Тригуб. – Режим доступу: <http://www.sworld.com.ua/konfer33/120.pdf>. – Заголовок з екрану.

⁵ Solak W. Unia wobec Syrii: podzieleni jak zwykle [Electronic resource] / W. Solak. – Mode of access: <http://uniaeuropejska.org/unia-wobec-syrii-podzieleni-jak-zwykle/>. – Title from the screen.

наглядачем в сирійському питанні. Отож, 22 січня 2014 р. у курортному містечку Монтре, що на заході Швейцарії, і відбулась одна з таких зустрічей по мирному врегулюванню сирійського конфлікту. У конференції взяли участь представники 45 держав і міжнародних організацій. Під час першого раунду переговорів було відмічено, що ЄС відіграє лідируючу роль у наданні міжнародної допомоги, включаючи підтримку діяльності агентств ООН та інших гуманітарних організацій. Однак важливою подією було те, що Європейська рада вперше утрималась від односторонніх звинувачень на адресу режиму Асада¹.

Таким чином, станом на середину грудня 2014 р. сума допомоги постраждалим внаслідок воєнних дій в Сирії від країн-членів ЄС становила 3 млрд. євро. Тоді ж Європейською Радою було створено Регіональний цільовий фонд ЄС в справах кризи в Сирії, який діятиме в координації з існуючими програмами допомоги та Сирійським цільовим фондом².

Водночас ЄС прийняв ряд обмежувальних заходів, що включали:

- заборону на ввезення зброї і пов'язаних з нею матеріалів в Сирію;
- обмеження на експорт певних видів обладнань, товарів і технологій, які можуть бути використані для внутрішніх репресій і т.п.;
- інспектування країнами-членами ЄС суден і літаків, які (якщо є підстави) можуть перевозити зброю чи відповідне обладнання;
- заборона на імпорт сирої нафти і нафтопродуктів з Сирії (після проведення переговорів з Сирійськими національними, опозиційними і революційними силами країни-члени ЄС можуть відступити від цієї заборони);
- заборона інвестування в сирійську нафтову промисловість;
- заборона інвестування компаній, що займаються будівництвом електростанцій на території Сирії;

¹ Европейский Союз: факты и комментарии / ред. Борко Ю.А., Буторина О.В., Журкина В.В. и др. – Москва. – Вып. 74. – С. 11.

² Council conclusions on Syria. Brussels, 15 December 2014 [Electronic resource]. – Mode of access: www.consilium.europa.eu/.../2014/.../council-press_en.pdf. – Title from the screen.

- заборона брати участь в будівництві електростанцій на території Сирії;
- заборона на експорт до Сирії ключового устаткування і технологій для нафтової і газової промисловості;
- заборона на торгівлю товарами, що належать до культурної спадщини Сирії, та при цьому були незаконно вивезені з її території;
- замороження активів Центрального банку Сирії в країнах-членах ЄС;
- заборона на торгівлю золотом, дорогоцінними металами і алмазами для сирійських державних органів та Центрального банку;
- заборона на постачання банкнот і монет для Центрального банку Сирії;
- заборона на надання грантів на пільгових кредитів сирійському уряду;
- замороження активів осіб, відповідальних за проведення репресій проти цивільного населення Сирії або підтримки режиму;
- заборона на експорт обладнання, технологій або програмного забезпечення, насамперед, призначеного для моніторингу або перехоплення Інтернет або телефонного зв'язку;
- призупинення виплат та кредитів між Сирією та ЄІБ;
- заборона на торгівлю державними облігаціями Сирії;
- заборона сирійським фінансовим установам відкривати в країнах-членах ЄС дочірні компанії або відкривати спільні підприємства з компаніями ЄС;
- заборона банкам ЄС відкривати офіси або рахунки в Сирії;
- заборона на доступ сирійським вантажним перевізникам та Сирійській арабській авіакомпанії до аеропортів та морських портів країн-членів ЄС;
- заборона на експорт предметів розкоші до Сирії;
- заборона на експорт авіаційного палива в Сирію¹.

Отож, як бачимо, запровадження ЄС вищезазначених заборон свідчить про однозначно спільну позицію усіх країн-членів щодо доцільності покарання сирійської влади і прихильників режиму Б. Асада за насильницькі

¹ Fact Sheet: The European Union and Syria. Brussels, 5 February 2015 [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.eeas.europa.eu/statements/docs/2013/131018_01_en.pdf. – Title from the screen.

придушення антиурядових протестів, які в результаті призвели до зтяжнього кровопролитного військового конфлікту в країні. Європейський Союз, незважаючи на те, що діє в рамках Євро-Середземноморського партнерства, щодо сирійського питання повинен, на нашу думку, бути пліч-о-пліч разом з міжнародною громадськістю, переслідуючи виключно інтереси сирійського населення. Власне, як свідчить практика, цим і керуються європейські чиновники, виділяючи величезні кошти на надання гуманітарної допомоги.

Висновки до розділу 4

Відносини Європейського Союзу із країнами Середземномор'я в рамках вирішення конфліктів на Близькому Сході займають сьогодні одне з ключових місць в системі європейських зовнішньополітичних пріоритетів. З метою забезпечення власної безпеки і внутрішньої стабільності ЄС, користуючись засобами м'якої сили, прагне розширити кордони свого впливу на території сусідніх країн. Це стосується, в першу чергу, Ізраїлю, Палестинської автономії та Сирії.

Програми європейської допомоги, які реалізуються в межах ЄПС, "Союзу для Середземномор'я" та низки інших допоміжних механізмів, спрямовані насамперед на мирне врегулювання, подолання ворожнечі та демократизацію режимів цих країн. Однак арабо-ізраїльський антагонізм та загострення сирійського конфлікту суттєво звужують результати загальноєвропейських ініціатив.

Тут слід зазначити, що й серед самих країн-членів Євросоюзу, незважаючи на надання ними стабільно високих розмірів гуманітарної допомоги, не існує узгодженої позиції щодо форми участі в заходах по

врегулюванні сирійського та арабо-ізраїльського конфліктів. Однак Європі, як жодному іншому регіону, доводиться найбільше зустрічатися з безпосередніми наслідками затяжних військових протистоянь в близькосхідному регіоні. Мається на увазі нескінченний потік біженців з Сирії, яка сьогодні охоплена війною. У зв'язку з постійним зростанням трафіку населення в пошуках притулку в країни ЄС акценти його відносин цією країною зазнали кардинальних змін, серед яких замороження Угоди про асоціацію та припинення усіх форматів співробітництва з режимом Б. Асада.

ВИСНОВКИ

Середземноморська політика Європейського Союзу переживає сьогодні чергову хвилю змін та адаптацій до політичних, військових та соціально-економічних обставин в регіоні. Внаслідок громадянської війни в Сирії, міжконфесійних і міжгромадських конфліктів в країнах Близького Сходу та Північної Африки, для яких останні стали найсерйознішими викликами ХХІ ст., європейські держави прагнуть насамперед убезпечити себе від негативних наслідків політико-безпекової нестабільності, масової міграції, тероризму, екстремізму і транскордонної злочинності.

Варто зазначити, що перегляд політики ЄС щодо країн Середземноморського басейну постав тепер в якості нагальної необхідності. Хоча водночас й слід визнати, що за період існування спочатку Барселонського процесу, а пізніше й “Союзу для Середземномор'я” досягнення Євросоюзу у стабілізації внутрішньополітичної та регіональної обстановки залишаються занадто скромними у порівнянні із достатньо амбіційними завданнями, сформульованими ще на початку 90-х рр. ХХ ст.

Дійсно, ефективність політики країн-членів ЄС в середземноморському регіоні є невелика. Однією з причин такого стану речей є розбіжність в міжнаціональній, міжкультурній і міжрелігійній ідентичностях. В документах, які стосуються політики ЄС в Середземномор'ї, постійно домінують наступні цілі, які умовно можна поділити на три групи: безпекові, економічні, геополітичні. Безпековий вимір здебільшого полягає у розбудові такого простору за межами ЄС, який характеризувався б стабільністю, передбачуваністю, безконфліктністю та демократичністю сусідніх держав. Економічні ж потреби полягають у розбудові таких відносин із південними сусідами, які б дозволили європейським компаніям отримати безперешкодний доступ до ринків збуту та ресурсів країн Середземномор'я на ринкових та конкурентних умовах, а також на основі законодавства, максимально гармонізованого з правом Європейського Союзу. Крім того, інтеграція економік сусідніх країн до господарської системи ЄС не лише розширюватиме європейський ринок, але й підвищуватиме масштабність і конкурентноздатність економіки об'єднаної Європи на глобальному рівні. Природно, що за умови успішного задоволення зазначених потреб ЄС могла б розраховувати на посилення своєї геополітичної ролі як на регіональних, так і на глобальному рівнях.

Серед головних проблем реалізації зазначених інтересів, що у підсумку значною мірою вплинули на наявні у наш час результати їхнього втілення, є очевидним, що Європейський Союз, по-перше, має занадто обмежені важелі для такого зовнішнього простору. По-друге, дії ЄС були непослідовними, нелогічними і мали не цілеспрямований характер у всіх трьох вимірах Євро-Середземноморського партнерства. По-третє, незважаючи на проголошення гасел демократизації і верховенства закону в країнах-партнерах, протягом багатьох років Євросоюз толерував авторитарні арабські режими (Х. Мубарака, М. Каддафі і т.д.). По-четверте, взамін на фінансування і підтримку програм, спрямованих на поліпшення діяльності державних органів влади, їх децентралізацію, заохочення прав жінок, збільшення участі

громадських неурядових організацій у формуванні державної політики, ЄС здійснював такі форми допомоги, які викликали занепокоєння серед владних структур арабських держав.

Дихотомія політики Євросоюзу щодо країн Середземномор'я була також помітна в сфері економічної співпраці. Однією із задекларованих Барселонською угодою цілей було утворення до 2010 р. у євро-середземноморському регіоні зони вільної торгівлі, що мало, в свою чергу, поліпшити соціально-економічну ситуацію країн-партнерів та призвести до рівномірного розвитку регіону. І справді, Європейський Союз сприяв пришвидшенню економічної трансформації арабських країн, ініціюючи низку різноманітних програм. Однак, водночас, виступав проти включення до зони вільної торгівлі сільськогосподарської та рибної продукції (саме тієї, яка становить лівову частку економіки арабських держав). Внаслідок подібних обмежень соціально-економічна ситуація країн Близького Сходу та Північної Африки практично не покращилась, що стало однією з причин вибуху, зокрема, наприкінці 2010 р. низки революцій, або т.зв. арабської весни.

Разом з цим, ЄС активно проголошував гасла щодо міжкультурного діалогу з метою стирання стереотипів, боротьби з расизмом, ксенофобією, антисемітизмом, ісламофобією і будування добросусідських відносин між суспільствами європейських держав з близькосхідними і північноафриканськими. Однак, як бачимо сьогодні, під впливом страху напливу нелегальних мігрантів та біженців Євросоюз не відкрив своїх кордонів для громадян середземноморських країн, що викликає значне розчарування і критику з боку суспільств сусідських країн.

Таким чином, такі розбіжності між деклараціями ЄС та практичним їх втіленням є в значній мірі наслідком протиріч між зовнішньополітичною стратегією Євросоюзу і інтересами його країн-членів. А теперішня війна в Сирії дає набагато менші шанси на реалізацію прагнень і завдань європейських держав у регіоні, однак ефективність їхньої активності

залежатиме насамперед від успішності перетворень у кожній окремій країні-партнері.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

ДЖЕРЕЛА

1. Комюніке Комісії Європейських Співтовариств: Європейська політика сусідства: Стратегія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.kmu.gov.ua/document/StartegyEPS.pdf. – Заголовок з екрану.
2. Corfu European Council, 24-25 JUNE 1994 [Electronic resource]. – Mode of access: http://aei.pitt.edu/1444/1/corfu_june_1994.pdf. – Title from the screen.
3. Council conclusions on Syria, Brussels, 23 May 2011 [Electronic resource]. – Mode of access: https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/EN/foraff/122168.pdf. – Title from the screen.
4. Council conclusions on Syria. Brussels, 15 December 2014 [Electronic resource]. – Mode of access: www.consilium.europa.eu/.../2014/.../council-press_en.pdf. – Title from the screen.

5. Council Decision 2013/255/CFSP of 31 May 2013 concerning restrictive measures against Syria [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.sipri.org/databases/embargoes/eu_arms_embargoes/syria_LAS/eu-council-decision-2013-255-cfsp. – Title from the screen.

6. Fact Sheet: The European Union and Syria. Brussels, 5 February 2015 [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.eeas.europa.eu/statements/docs/2013/131018_01_en.pdf. – Title from the screen.

7. Joint Communication to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions – “Towards a comprehensive EU approach to the Syrian crisis”, Brussels, 24.6.2013 [Electronic resource]. – Mode of access: http://eeas.europa.eu/statements/docs/2013/130624_1_comm_native_join_2013_2_2_communication_from_commission_to_inst_en_v10_p1_7332751.pdf. – Title from the screen.

8. Joint Declaration of the Paris Summit for the Mediterranean, Paris, 13 July 2008 [Electronic resource]. – Mode of access: http://ufmsecretariat.org/.../ufm_paris_declaration1.pdf. – Title from the screen.

9. Ministerial Declaration and Priority Action Plan (2008-2013) of Fifth Euro-Mediterranean Ministerial Conference on Energy (Cyprus, 17 December 2007) [Electronic resource]. – Mode of access: http://europa.eu/rapid/press-release_PRES-07-300_en.htm. – Title from the screen.

10. Statutes of the Anna Lindh Euro-Mediterranean Foundation for the Dialogue between cultures, Barcelona, 30 November 2004 [Electronic resource]. – Mode of access: http://zaklada.civilnodrustvo.hr/upload/File/hr/europa_i_svijet/civilno_drustvo_i_eu/alf/dokumenti/alf_statues.pdf. – Title from the screen.

11. Аднан А.Х. Правовий механізм співробітництва Європейського Союзу з країнами Середземномор'я: автореф. дис. на здобуття канд. юрид. наук: 12.00.01 "Міжнародне право" / Аль Хаулані Аднан; – К., 2000. - 19 с.
12. Батченко Л.В. Регуляторна політика Європейського Союзу: навч. пос./ Л.В.Батченко, Є.І.Кулик, К.Є.Мойсеєнко. – Донецьк: ДонДУУ, 2008. – 187 с.
13. Ближневосточная политика великих держав и арабо-израилький конфликт: в 2 т-х / под общ. ред. О.А. Колобова. – Нижний Новгород: ИСИ ННГУ, 2008. – Т. 1.– 597 с.
14. Божко Л. Д. Паломництво як соціальна практика мобільності та складова сучасного туризму / Л. Д. Божко // Культура України. – 2014. – Вип. 46. – С. 171-178.
15. Волович О.О. Розвиток співпраці між НАТО і країнами Близького Сходу / О. О. Волович // Стратегічні пріоритети. – 2009. – № 4 (13). – С. 200–211.
16. Головченко В., Кравчук О. Країнознавство: Азія, Африка, Латинська Америка, Австралія і Океанія: навчальний посібник. – К.: ЗАТ "Нічлава", 2006. – 336 с.
17. Господынько Н.Е. Экономические аспекты миграции из стран Северной Африки в государства ЕС: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. экон-х наук: 08.00.14 "Мировая экономика" / Н. Е. Господынько. – Москва, 2009. – 24 с.
18. Европейский Союз: факты и комментарии / ред. Борко Ю.А., Буторина О.В., Журкина В.В. и др. – Москва. – Вып. 74. – 58 с.
19. Захарченко А.М. Аналіз ефективності міжнародного посередництва в арабсько–ізраїльському конфлікті на сучасному етапі: досвід для України /А.М. Захарченко // Стратегічні пріоритети. – 2008. – № 3 (8). – С. 240-249.

20. Захарченко А.М. Перспективи врегулювання арабсько-ізраїльського конфлікту після мирної конференції в Аннаполісі 2007 р. / А.М. Захарченко // Стратегічні пріоритети. – 2009. – № 3 (12). – С. 231-237.
21. История Древнего Рима: ученик / под. ред. В.И. Кузищина.– 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Высшая школа., 1982. – 336 с.
22. Іваницька О.П. Новітня історія країн Європи та Америки (1945-2002): навч. посібник для студ. вищих навч. закладів / О. П. Іваницька . – Вінниця: Фоліант, 2003. – 560 с.
23. Ігошина Ж.Б. Боротьба з міжнародним тероризмом на Близькому Сході: погляд із Ліги арабських держав / Ж.Б.Ігошина // Науковий вісник Одеського національного університету. – Серія: соціологія і політичні науки. – 2008. -Том 13, вип. 3. - С. 195-201.
24. Карева Д. О. Средиземноморская политика Франции в конце XX – начале XXI вв.: дис. канд. истор. наук: 07.00.03 / Карева Дарья Олеговна; ФГБУН Институт мировой экономики и международных отношений Российской академии наук; науч. рук. Наумова Н.Н. – М., 2015. – 291 с.
25. Киреев Н.Г. История Турции XX век / Н.Г. Киреев. – Москва: ИВ РАН: Крафт+, 2007. – 608 с.
26. Коваль І.В. Стратегічне партнерство країн Північної Африки в євро інтеграційному контексті: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ-х наук: 23.00.04 “Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку” / І.В. Коваль. – Київ, 2010. – 23 с.
27. Крюков В. Г. Відображення міжетнічних відносин на Піренейському півострові в арабській географічній писемній традиції IX – X століть / В. Г. Крюков // Наука. Релігія. Суспільство. – 2013. – № 4. – С. 28-34.
28. Ксьондзик, Н. М. Туреччина--Європа: історичні підстави політичного та економічного зближення / Н.М. Ксьондзик // Українська орієнталістика: збір. наук. пр./ І.В. Срібняк. – 2006. – № 1. – С. 22-33.

29. Кузнецов Д. В. Арабо-израильский конфликт: История и современность. Очерк событий. Документы и материалы: учебное пособие / Д.В.Кузнецов. – Благовещенск: Изд-во БГПУ, 2006. – 289 с.
30. Ланда Р.Г. История Алжира. XX век / Р.Г. Ланда. – М.: Институт Востоковедения РАН, 1999. — 309 с.
31. Латкина В.А. Политика Европейского союза в Средиземноморье в контексте “арабской весны” / В.А. Латкина // Вестник МГИМО университета: Политология. – 2014. – № 2 (35). – С. 139-149.
32. Магда Є. Позиція ЄС в урегулюванні арабо-ізраїльського конфлікту від початку ХХІ ст. / Є. Магда // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки / відп. ред. С. В. Віднянський. – 2010. – Вип. 19. – С. 155-166.
33. Макух В.В. Політика добросусідства ЄС щодо Арабського Магрибу: досвід для України / В. В. Макух // Стратегічні пріоритети. – 2007. – № 2(3). – С. 59-66.
34. Маслова Е.А. Италия –Ливия: сложности взаимоотношений и перспективы сотрудничества / Е.А. Маслова // Научный диалог. – 2012. – № 4. – С. 86-96.
35. Немець Л., Кучер І., Кандиба Ю. Географічні аспекти поширення неоколоніалізму в Африці / Л. Немець, І. Кучер, Ю. Кандиба // Часопис соціально-економічної географії: Міжрегіональний збірник наукових праць. – 2009. – Вип. 7(2). – С. 159-163.
36. Новая история колониальных и зависимых стран / под. ред. Ростовский С.Н., Рейснер И.М., Кара-Мурза Г.С. и др. – М.: Государственное социально-экономическое издательство, 1940.– Т. 1. – 788 с.
37. Павлуцкая Э.Ф. Формирование североафриканской трудовой миграции / Э. Ф. Павлуцкая // Арабские страны Западной Азии и Северной Африки. – 1997. – Вып. 4. – С. 51–59.
38. Пазізіна К.В. Уніят А.В. Міжнародна економіка: інтеграційні аспекти / К.В. Пазізіна, А.В. Уніят. – Тернопіль, 2011. – 210 с.

39. Рубанова Г. Л. Арабо-мусульманська культура у контексті іспанського середньовіччя / Г. Л. Рубанова // Вісник Львівського університету. Серія : Іноземні мови. – 2012. – Вип. 20(2). – С. 88-92.

40. Сидорук Т.В. Східне партнерство та Союз для Середземномор'я: можливості реформування Європейської політики сусідства / Т. Сидорук // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – 2010. – Вип. 21. – С. 280-290.

41. Сказкин С.Д. История средних веков /С.Д. Сказкин. – Изд. 2-е, перераб. – М.: “Высш. Школа”, 1977. – Т. 1. – 471 с.

42. Скрипник О. Колоніальна експансія Франції в країни північної Африки у XVII – XIX ст. / Олена Скрипник // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / За заг. ред. проф. І.С. Зуляка. У двох частинах. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2013. – Вип.2. – Ч. 2. – С. 152–156.

43. Сокол Т.Г. Основи туристичної діяльності: підручник / за заг. ред. д-ра пед. наук, проф. Орлова В.Ф. – К.: Грамота, 2006. – 264 с.

44. Сорочинська О. “Союз для Середземномор'я”: пріоритети та реалізація / О. Сорочинська // Міжнародні відносини і туризм: сучасність та ретроспектива. – 2013. – Вип. 3. – С. 199-202.

45. Степанова Е.А. Вооруженный конфликт в Сирии и политика России / Е.А. Степанова // Пути к миру и безопасности. – 2012. – № 2(43). – С. 7-25.

46. Стрелков А.А. Применение Европейским союзом политической обусловленности в рамках Европейской политики соседства / А.А. Стрелков // Известия Алтайского Государственного университета. – 2008. – № 4-5. – С. 277-281.

47. Трофимова О.Е. Эволюция средиземноморской политики Евросоюза: путь от сотрудничества к интеграции / О.Е. Трофимова. – М.: ИМЭМО РАН, 2011. – 122 с.

48. Холл Д. Политика добрососедства ЕС: последствия для общественного обслуживания и профсоюзов / Д. Холл. – Лондон: Международный исследовательский центр общественного обслуживания, 2006. – 23 с.
49. Чумаченко О.А. Средиземноморська політика Європейського Союзу 2005 – 2008 роками // Проблеми міжнародних відносин : зб. наук. праць / наук. ред. Канцелярук Б. та ін. – К. : КиМУ, 2011. – Вип. 2. – С. 264 - 280.
50. Шаран О. Проблема енергозабезпечення Італії після революційних подій в Північній Африці / О. Шаран // Міжнародні відносини і туризм: сучасність і ретроспектива. – 2013. – Вип. 3. – С. 130-133.
51. Швед В.О. Близькосхідний регіон у сучасних стратегіях трансатлантичної спільноти / В.О. Швед. – Київ: НІСД, 2006. – 242 с.
52. Ambroziak A. Konferencja w Barcelonie wyznacza nowy etap w polityce Śródziemnomorskiej Unii Europejskiej / A.A. Ambroziak // Biuletyn Informacyjny – Wspólnoty Europejskie, Instytut Koniunktur i Cen Handlu Zagranicznego. – 1995. – Nr 12. – S. 8-15.
53. Bäcker A. The impact of the Barcelona Process on Trade and Foreign direct Investment / A. Bäcker A. // European Economy. Occasional Papers. – 2005. – № 17. – S. 24-50.
54. Bartoszewski J. Wyprawy krzyżowe. Między chlubą a potępieniem / J. Bartoszewski. – Lublin, 2009. – 75 s.
55. Behr T. The European Union's Mediterranean Policies after the Arab Spring: Can the Leopard Change its Spots? / T. Behr // Amsterdam Law Forum. – 2012. – № 4 (2). – S. 76-88.
56. Duquette E. The European Union's Common Foreign and Security Policy: Emerging from the U.S. Shadow / E. Duquette // University of California at Davis Journal of International Law and Policy. – 2001. – Vol. 7:2. – S. 168-196.
57. Kołakowska A. 10 lat partnerstwa śródziemnomorskiego – bilans i perspektywy / A. Kołakowska // “Materiały Studialne”. – 2006. – № 3. S. 7-22.

58. Kopczyńska A. Działania Wspólnot Europejskich/Unii Europejskiej na rzecz pokoju izraelsko-palestyńskiego / A. Kopczyńska // *Studia Europejskie*. – 2009. – № 1. – S. 59-85.
59. Marcinkowska P. Europejska Polityka Sąsiedztwa: Unia Europejska i jej sąsiedzi – wzajemne relacje i wyzwania / P. Marcinkowska. – Warszawa, 2011. – 230 s.
60. Niedziela S. Kwestia palestyńska: eskalacja konfliktu 2008-2009 / S. Niedziela // *Zeszyty Naukowe Akademii Marynarki Wojennej*. – 2009. – № 3 (158). – S. 69-88.
61. Parzymies S. Bezpieczeństwo i współpraca w regionie Morza Śródziemnego – wielkie wyzwanie dla Europy / S. Parzymies // *Studia: Stosunki Międzynarodowe*. – 2009. – № 3-4 (40). – S. 9-32.
62. Reducing European Dependence on Russian Gas: distinguishing natural gas security from geopolitics / R. Dickel, E. Hassanzadeh, J. Henderson, A. Honore // *Oxford Institute for Energy Studies*. – 2014. – 81 s.
63. Rossa D. Współpraca w regionie Morza Śródziemnego jako przejaw realizacji Europejskiej polityki sąsiedztwa / D. Rossa // *Zeszyty Naukowe Akademii Marynarki Wojennej*. – 2011. – № 3 (186). – S. 251-268.
64. Stachurska-Szczesiak K. Wymiar południowy Europejskiej Polityki Sąsiedztwa – Unia dla Śródziemnomorza / K. Stachurska-Szczesiak // *Europejska Polityka Sąsiedztwa*, pod red. J. M. Fiszera. – Warszawa, 2012. – S. 205-217.
65. Strengthening democratic reform in the Southern Neighbourhood: From assistance to partnership: overview of the European Union-Council of Europe Joint Programme's achievements and impact (2012-2014). – Strasbourg, 2014. – 36 s.
66. Świeca J. Wspólnoty Europejskie/Unia Europejska w bliskowschodnim i śródziemnomorskim procesie stabilizacyjnym / J. Świeca // *De Doctrina Europea. Roczniki Instytutu Europeistyki*. – 2009. – S. 107-131.
67. Zając J. Polityka Unii Europejskiej w regionie śródziemnomorskim / J. Zając. – Wyd. 2. – Toruń: Wyd. Adam Marszałek, 2004. – 175 s.

68. Zając J. Unia Europejska wobec idei państwa palestynskiego / J. Zając // Rocznik Integracji Europejskiej. – 2011. – № 5. – S. 249-261.

ЕЛЕКТРОННІ РЕСУРСИ

69. Аль-Каїда взяла на себе відповідальність за теракти у Франції [Електронний ресурс] // Дзеркало тижня. – 14.01.2015.– Режим доступу: http://dt.ua/WORLD/al-kayida-vzyala-na-sebe-vidpovidalnist-za-terakti-u-franciyi-161324_.html. – Заголовок з екрану.

70. Антонова Т. Середземноморська політика ЄС [Електронний ресурс] / Т. Антонова. – Режим доступу: http://www.kyumu.edu.ua/vmv/confs/2010_04_25/antonova.htm. – Заголовок з екрану.

71. Антонова Т.Ю. Середземноморська ініціатива НАТО [Електронний ресурс] / Т.Ю. Антонова. – Режим доступу: http://www.kyumu.edu.ua/vmv/confs/2010_10_21/antonova.pdf. – Заголовок з екрану.

72. Арабські країни після II світової війни [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ru.osvita.ua/vnz/reports/world_history/26645/. – Заголовок з екрану.

73. Баррозу: конфлікт у Сирії потрібно вирішити мирним шляхом [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukranews.com/news/104080.---.uk>. – Заголовок з екрану.

74. Бураковський І., Мовчан В. Регіональні торговельні угоди за участю ЄС: уроки для України [Електронний ресурс] / І. Бураковський, В. Мовчан. – Режим доступу: <http://soskin.info/ea.php?pokazold=20050303&n=3-4&y=2005>. – Заголовок з екрану.

75. В Марокко стартовал мегапроект Desertec по строительству комплекса солнечных электростанций [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.energyland.info/analitic-show-103795>. – Заголовок с екрана.

76. Вірста І.В. Місце та роль Франції у європейських інтеграційних процесах за президентства Жака Ширака (1995–2002) [Електронний ресурс] / І.В. Вірста // Матеріали Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції “Актуальні проблеми міжнародних відносин і зовнішньої політики країн світу”, 2013. – Режим доступу: <https://integrationconference2011.wordpress.com/page/2/>. – Заголовок з екрану.

77. Волович О. Стан і перспективи реалізації Трансарабського газопроводу: шанси залучення України [Електронний ресурс] / О. Волович // Аналітичний матеріал НІСД в м. Одесі. – 2010. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/Monitor/March2010/16.htm>. – Заголовок з екрану.

78. Вопрос о Палестине и Организация Объединенных Наций: официальный веб-сайт ООН, посвященный вопросу о Палестине [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org/ru/peace/palestine/part5.pdf>. – Заголовок с екрана.

79. Евросоюз ввел экономические санкции против Израиля [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pomalu.ru/novosti/sanktsii/>. – Заголовок с екрана.

80. Загайна А. Політичний напрямок співробітництва Франції та ФРН в рамках Союзу для Середземномор'я [Електронний ресурс] / А. Загайна. – Режим доступу: <http://naub.oa.edu.ua/2013/politychnyj-napryamok-spivrobotnytstva-frantsiji-ta-frn-v-ramkah-soyuzu-dlya-seredzemnomorya/>. – Заголовок з екрану.

81. Захарченко А.М. “Арабська весна” у дзеркалі Європейських ініціатив [Електронний ресурс] / А.М. Захарченко. – Режим доступу: <http://od.niss.gov.ua/articles/464/>. – Заголовок з екрану.

82. Йорданія планує стати лідером з використання альтернативних джерел енергії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eircenter.com/news/jordaniya-planuye-stati-liderom-z-vikoristannya-alternativnix-dzherel-energiyi/>. – Заголовок з екрану.

83. Макух В. “Союз для Середземномор’я” – новий формат співробітництва арабських країн Північної Африки з Європейським Союзом: досвід для України [Електронний ресурс] / В. Макух. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/September09/6.htm>. – Заголовок з екрану.

84. Палестину визнано державою-спостерігачем ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.ua/world/722056-palestinu-viznano-derjavouy-sposterigachem-oon.html>. – Заголовок з екрану.

85. Петрова А.О. Реакция Европейского Экономического Сообщества на “Нефтяные шоки” 1970-х годов [Електронний ресурс] / А.О. Петрова // Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов. – Режим доступа: <http://jurnal.org/articles/2012/ekon57.html>. – Заголовок с экрана.

86. Піваріу К. Громадянська війна в Сирії: чотири роки потому [Електронний ресурс] / К. Піваріу // Незалежний аналітичний центр геополітичних досліджень. – Режим доступу: <http://bintel.com.ua/uk/article/syrya/>. – Заголовок з екрану.

87. Сорочинська О.Я. Спільні проекти ЄС і країн Південного Середземномор’я по розвитку альтернативної енергетики [Електронний ресурс] / О.Я. Сорочинська. – Режим доступу: <http://naub.oa.edu.ua/2014/spilni-proekty-es-i-krajin-pivdennoho-seredzemnomorya-po-rozvytku-alternatyvnoji-enerhetyky/>. – Заголовок з екрану.

88. США шукають підтримки військової операції в Сирії, попри рішення Британії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/25090512.html>. – Заголовок з екрану.

89. Террорист-смертник подорвался возле популярного туристического объекта в Египте [Електронний ресурс]. – 10.06.2015. – Режим доступа: <http://www.unian.net/world/1087720-terrorist-smertnik-podorvalsya-voze-populyarnogo-turisticheskogo-obyekta-v-luksore-video-foto.html>. – Заголовок с экрана.

90. Тригуб П.М. Сирійське питання в Раді Безпеки ООН (серпень–вересень 2013 р.) [Електронний ресурс] / П.М. Тригуб. – Режим доступу: <http://www.sworld.com.ua/konfer33/120.pdf>. – Заголовок з екрану.

91. Хайтун А.Д. Газ на южном фланге Европы [Електронний ресурс] / А.Д. Хайтун // Независимая газета. – 24.03.2014. – Режим доступу: http://www.ng.ru/ng_energiya/2014-03-24/9_south_gas.html. – Заголовок з екрану.

92. Хамас [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Хамас>. – Заголовок з екрану.

93. Шпек Р. Європейська політика сусідства очима європейського сусіда [Електронний ресурс] / Р. Шпек. – Режим доступу: <http://eu.prostir.ua/library/2442.html>. – Заголовок з екрану.

94. 2015 Global Peace Index rankings [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.visionofhumanity.org/sites/default/files/Global%20Peace%20Index%20Report%202015_0.pdf. – Title from the screen.

95. Discover Islamic Art [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.discoverislamicart.org/>. – Title from the screen.

96. EC support to UNRWA [Electronic resource]. – Mode of access: http://eeas.europa.eu/palestine/docs/ec_unrwa_factsheet_en.pdf. – Title from the screen.

97. EU – Council of Europe cooperation [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.coe.int/en/web/programmes/eu-cooperation>. – Title from the screen.

98. EU Police Mission for the Palestinian Territories extended [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2015/07/02-eupol-copps-extended/>. – Title from the screen.

99. EU technical and financial cooperation with Mediterranean [Electronic resource]. – Mode of access:

http://eeas.europa.eu/delegations/westbank/eu_westbank/tech_financial_cooperation/index_en.htm. – Title from the screen.

100. EU–Syria trade relations [Electronic resource]. – Mode of access: <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/syria/>. – Title from the screen.

101. Euromed Civil Forum [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.medea.be/en/themes/euro-mediterranean-cooperation/euromed-civil-forum/>. – Title from the screen.

102. Euromed Heritage [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.euromedheritage.net/intern.cfm?menuID=7>. – Title from the screen.

103. EuroMed Youth Program [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.euromedyouth.net/About-EuroMed-Youth-Program,51.html>. – Title from the screen.

104. Euro-Mediterranean trade partnership [Electronic resource]. – Mode of access: <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/regions/euro-mediterranean-partnership/>. – Title from the screen.

105. European Neighbourhood Policy – South – economic statistics [Electronic resource]. – Mode of access: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/European_Neighbourhood_Policy_-_South_-_economic_statistics. – Title from the screen.

106. Grabowska K., Matusiak S. Zwalczenie nielegalnej imigracji, jako przykład kooperacji Unii Europejskiej z partnerami w regionie Bliskiego Wschodu i Północnej Afryki [Electronic resource] / K. Grabowska, S. Matusiak // Materiały konferencji “Humanistyka na progu XXI wieku”. – Mode of access: <http://www.wydzfilhist.uni.lodz.pl/pub/1.pdf>. – Title from the screen.

107. Green House – Development of Documentary Films by Southern Mediterranean Cinema Schools Graduates Communication [Electronic resource]. – Mode of access: <http://euromedaudiovisuel.net/p.aspx?t=general&mid=144&l=en>. – Title from the screen.

108. Harris M. The EU and freedom of expression in its southern neighbourhood [Electronic resource] / M. Harris // Xindex: the voice of free expression. – 14.01.2014. – Mode of access: <https://www.indexoncensorship.org/2014/01/eu-freedom-expression-southern-neighbourhood/>. – Title from the screen.

109. Immigration in the EU [Electronic resource]. – Mode of access: ec.europa.eu/.../migration-in-eu-infographic_en. – Title from the screen.

110. Jordan Wind Project Company [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.jordanwind.com/index.php/news/first-turbine-erected-at-tafila-wind-farm>. – Title from the screen.

111. Lahlou A. The integration of the Moroccan economy into new Euro-Mediterranean strategy and space: the partnership agreement between Morocco and the European Union [Electronic resource] / A. Lahlou. – Mode of access: <http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2012/01/Abdelkader-Lahlou.pdf>. – Title from the screen.

112. Mediterranean Motorways of the Sea – Maritime transport connections [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.enpi-info.eu/mainmed.php?id=41&id_type=10. – Title from the screen.

113. Postolache A. New Challenges in the Relation between the European Union and the Mediterranean [Electronic resource] / A. Postolache. – Mode of access: <http://www.analyticalmk.com/files/2012/01/02.pdf>. – Title from the screen.

114. ProDeCom – Product, Development, Communication [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.anthropomania.gr/en/programs/completed/item/76-prodecom-product-development-communication/76-prodecom-product-development-communication>. – Title from the screen.

115. Solak W. Unia wobec Syrii: podzieleni jak zwykle [Electronic resource] / W. Solak. – Mode of access: <http://uniaeuropejska.org/unia-wobec-syrii-podzieleni-jak-zwykle/>. – Title from the screen.

116. Soliman A. The EuroMed partnership and the Arab Israeli conflict [Electronic resource]. – Mode of access: http://icsr.info/wp-content/uploads/2012/10/1319713913ICSR_AtkinPaperSeries_AmanySoliman.pdf. – Title from the screen.

117. Supplementary information and analysis of the results of the evaluations of the decentralized cooperation programmes in the Mediterranean: Final report of European Community Commission, 1997 [Electronic resource]. – Mode of access: http://ec.europa.eu/europeaid/how/evaluation/evaluation_reports/reports/med/951407_en.pdf. – Title from the screen.

118. Support to the Jordanian authorities in improving the quality and efficiency of the Jordanian justice system: Project's description sheet [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/cooperation/Support_Jordania/Project_description_sheet_en.pdf. – Title from the screen.

119. The European Union and the Palestinians: real partners make a real difference [Electronic resource]. – Mode of access: http://eeas.europa.eu/delegations/westbank/documents/news/2013_generalbrochure_en.pdf. – Title from the screen.

120. The Napoleonic Invasion of Egypt [Electronic resource]. – Mode of access: <http://napoleon.lindahall.org/learn.shtml>. – Title from the screen.

121. The UfM Secretariat and EIB join forces in concrete cooperation in the Mediterranean [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.eib.org/infocentre/press/releases/all/2011/2011-005-the-ufm-secretariat-and-eib-join-forces-to-a-concrete-cooperation-in-the-mediterranean.htm>. – Title from the screen.

122. The Union for the Mediterranean: cooperation in the energy, transport and urban-development, higher education and research, social and civil affairs [Electronic resource]. – Mode of access: <http://ufmsecretariat.org/>. – Title from the screen.

123. UPFI Sfax Taparura Project [Electronic resource]. – Mode of access: <http://ufmsecretariat.org/upfi-sfax-taparura-project/>. – Title from the screen.

124. What is RehabiMed? RehabiMed: Rehabilitation of Traditional Mediterranean Architecture [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.rehabimed.net/?page_id=%201647. – Title from the screen.

125. Young women as job creators: the UfM prepares to launch the second phase of the project to promote women entrepreneurship [Electronic resource]. – Mode of access: <http://ufmsecretariat.org/young-women-as-job-creators-ufm-prepares-the-launch-of-the-second-phase-of-the-project-to-promote-women-entrepreneurship/>. – Title from the screen.

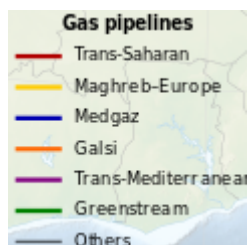
ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

СИСТЕМА ГАЗОПРОВОДІВ МІЖ КРАЇНАМИ ЄВРОПИ ТА ПІВНІЧНОЇ АФРИКИ

Джерело: https://en.wikipedia.org/wiki/Trans-Mediterranean_Pipeline

ДОДАТОК Б
ВВП НА ДУШУ НАСЕЛЕННЯ СЕРЕДЗЕМНОМОРСЬКИХ КРАЇН
(2003–2013 РР.)

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
EU-28 (*)	20 600	21 600	22 400	23 600	25 000	25 000	23 500	24 400	25 100	25 500	25 700
Algeria	1 886	2 120	2 516	2 784	2 888	3 366	2 793	3 359	3 871	4 207	4 103
Egypt	910	914	1 071	1 195	1 312	1 497	1 803	2 085	2 060	:	:
Israel (*)	16 570	15 776	16 307	17 112	17 885	19 881	19 873	23 196	23 926	25 318	27 150
Jordan	1 723	1 712	1 867	:	:	:	:	:	:	:	:
Lebanon	:	4 599	:	:	4 863	:	6 619	:	:	8 835	:
Libya	4 707	5 369	7 273	8 628	7 581	9 048	6 463	9 060	3 953	10 963	:
Morocco	1 494	1 536	1 587	1 714	1 781	1 947	2 066	2 151	2 217	:	:
Palestine	1 133	1 092	1 182	1 154	1 150	1 262	1 408	1 764	1 914	2 169	:
Syria	1 027	1 027	1 218	1 373	1 538	:	:	:	:	:	:
Tunisia	2 467	2 523	2 589	2 704	2 783	2 966	2 983	3 146	3 090	3 260	:

(*) Based on ESA 2010. Rounded values.

(*) Based on 2008 SNA.

Source: Eurostat (online data codes: nama_gdp_c and med_ec1)

Джерело: European Neighbourhood Policy – South – economic statistics [Electronic resource]. – Mode of access: [http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:GDP_per_capita,_2003%E2%80%9313_\(EUR\)_ENPS_2014.png](http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:GDP_per_capita,_2003%E2%80%9313_(EUR)_ENPS_2014.png). – Title from the screen.